

ვალერიან მელქაძის სახელობის
სოციალურ-ეკონომიკური და რეგიონული პრობლემების
სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი

დემურ გაღელია

რეგიონის ეკონომიკური და
ფინანსური პოტენციალი

თბილისი
2003

შესავალი

ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემიდან თავისუფალ საბაზარო ურთიერთობებზე გადასვლა, ეკონომიკურ ურთიერთობათა ლიბერალიზაციასთან ერთად, იწვევს მმართველობის დეცენტრალიზაციას. ამ პროცესების ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირი და დინამიკური განვითარება ხელს უწყობს ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკური რეფორმების წარმატებით განხორციელებას.

პოსტსოციალისტურ სივრცეში საბაზრო ეკონომიკის დამკვიდრებამ და კერძო საკუთრების დომინირებით საკუთრებითი ურთიერთობების გრანსფორმაციამ პირველად შეცვალა რეგიონებში უინანსური რესურსების გამოყენების წესი. შეწყდა სამეურნეო სუბიექტების ბიუჯეტიდან დაუინანსება და ცენტრალურმა ხელისუფლებამ სახელმწიფო ბიუჯეტის დაბალანსების მიზნით, რეგიონებს გადასცა საბიუჯეტო ხარჯების მნიშვნელოვანი ნაწილი მათზე დაუინანსების რეალური წყაროების მიმაგრების გარეშე.

რეგიონებზე ხარჯვითი ნაწილის გადაკისრებით, ლოგიკურად მათ „გადაეცათ“ ფასისმიერი სუბსიდიები. თუ ცენტრალიზებულ-გეგმიანი ეკონომიკის პირობებში საბიუჯეტო სუბსიდიებით იფარებოდა საწარმოთა გარალი, რომელიც იქმნებოდა წარმოების დანახარჯებსა და გემოდან ადმინისტრირებით დაწესებულ პროდუქციის ფასებს შორის სხვაობით, დერეგულირებამ პროდუქციის ფასები მიუახლოვა საბაზრო ფასებს, რითაც მოიხსნა

ცენტრალური მთავრობისაგან სუბსიდიების გამოყოფის აუცილებლობა, მაგრამ რეგიონული ხელისუფლების მოსახლეობასთან სიახლოვემ და მათმა ზემოქმედებამ გამოიწვია მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების მიერ გარკვეული ღონისძიებების განხორციელების აუცილებლობა, ხოლო ცენტრალურმა ხელისუფლებამ ბიუჯეტის დეფიციტის შერბილების უასად დაკარგა ეკონომიკის შემდგომი ლიბერალიზაციის პროცესებზე კონკრეტული და ზემოქმედება.

ქვეყნის რეგიონებში ეკონომიკის ლიბერალიზაციის შედეგად წარმოიშვა სერიოზული ხასიათის პრობლემები, რომლებიც უპირატესად დაკავშირებულია ეკონომიკური პოტენციალის არაადამაკმაყოფილებელ გამოყენებასა და ფინანსური რესურსების დეფიციტთან. ამას ისიც დაემატა, რომ დღემდე მოუწესრიგებელია ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობები.

მიუხედავად სირთულეებისა საბაზრო ურთიერთობები სულ უფრო ღრმად იჭრება ეკონომიკისა და მართვის იმ სფეროებში, რომლებიც გრადიციულად სახელმწიფოს ან მისი სტრუქტურული რგოლების პრეროგატივად ითვლება: სოფელი, რაიონი, ქალაქი, მხარე, ოლქი თუ რესპუბლიკა. ეკონომიკისა და სოციალური ცხოვრების ადრე ფუნქციონირებადი ცენტრალიზებულ-გეგმიანი ბერკეტების ნაცვლად სამეურნეო ბრუნვაში საბაზრო ურთიერთობების დომინირებამ მოითხოვა მთელი ქვეყნისა და მისი რეგიონების რესურსებისა და ქონების ეფექტიანად გამოყენების შეუასების კრიტერიუმების ამოქმედება.

დღეს, როდესაც რეგიონებში მიმდინარეობს ქონების განსახელმწიფოებრიობის შეუქცევადი პროცესი, აუცილებელია მეცნიერულად განისაზღვროს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში რეგიონული წარმონაქმნების აღმინისგრაციის ადგილი და როლი, მოხდეს მოცემული გერიგორიების სოციალურ-ეკონომიკური, მეცნიერული, რესურსული და ქონებრივი პოტენციალის შეფასება. ეს კი შეუძლებელია ქვეყნის გერიგორიული ერთეულების მაგერიალური წარმოების დარგების, ინფრასტრუქტურის, თვით მოსახლეობის, წარმოების ძირითადი ფაქტორების განვითარების კანონზომიერებათა შესწავლისა და შეფასების გარეშე, რისთვისაც გამოყენებული უნდა იქნეს მათი ცელილებების ანალიზის და შეფასების გრადიციული და არაგრადიციული თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები. მთლიანობაში აქცენტი უნდა გაკეთდეს იმაზე, რომ რეგიონების დონეზე გამონახული იქნეს განვითარების თვისებრივად ახალ გზებზე გადასვლის მეგ-ნაკლებად ადეკვატური მიდგომები.

დაველოდოთ იმას, რომ ახლო მომავალში ცენტრი შეიმუშავენს რეგიონების განვითარების ერთიან მოდელს, რომლითაც საბოლოოდ შეიძლება განისაზღვროს ქვეყნის თითოეული რეგიონის – გერიგორიის განვითარების მიმართულებები, სწორი არ არის. ცნობილია, რომ საქართველოს რეგიონები გამოირჩევიან მრავალფეროვნებით და ძირეულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან თავიანთი ისტორიული, ეთნიკური, კულტურული, რელი-

გიური თავისებურებებით, ეკონომიკური განვითარების დონით და ბუნებრივ-საწარმოო პირობებით.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე საჭიროდ ჩაეთვალებოდა გამოგვეყენებინა რეგიონების ღონებზე ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები და მიღებული დასკვნების საფუძველზე შეგვესწავლა სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალური და ეკონომიკური განვითარების დღევანდელი მდგომარეობა, შეგვემუშავებინა ამ რეგიონისათვის აუცილებელი რეკომენდაციები მათი საკუთარი პოტენციალისა და შესაძლებლობების, მოსახლეობისა და სამეურნეო სუბიექტების ინტერესებისა და სოციალური პროცესების შეთანაწყობის უზრუნველსაყოფად.

აღსანიშნავია, რომ საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში საქართველოს, მისი რეგიონებისა და მცირე გერიგორიების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ცალკეულ მიმართულებებზე საყურადღებო გამოკვლევები აქვთ გამოქვეყნებული ცნობილ ქართველ მეცნიერებს, პროფესორებს: ე. ბარათაშვილს, რ. ბასარიას, ვ. ბურდულს, ვ. ბურკაძეს, გ. გამსახურდიას, რ. გოგობიას, შ. ვეშაპიძეს, ო. ვაშაკიძეს, ვ. ზურაბიშვილს, რ. კაკულიას, გ. მაღალაშვილს, ი. მესხიას, ვ. პაპავას, ჯ. შათირიშვილს, თ. შენგელიას, თ. ჩიკვაძეს, გ. წერეთელს, ნ. ჭითანაშვილს, ა. ჯიბუგს, გ. ჯულაყიძეს, ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატებს: ლ. ბახვაძეს, ვ. ედიშერაშვილს, დ. მოურავიძეს, გ. ჩუბინიძეს და სხვებს, მაგრამ საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალი ეკონომიკის პირო-

ბებში ქვეყნის ცალკეული რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების, მათი ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის გამოყენებისა და განვითარების მთელი რიგი აქტუალური საკითხი მაინც მეცნიერულად ჯერ კიდევ არ არის სრულყოფილად შესწავლილი. ყოველივე ზემოაღნიშნულმა განაპირობა ის, რომ მონოგრაფიულად შეგვესწავლა რეგიონებში ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის ფორმირება-გამოყენების თავისებურებები და პრობლემები, ჩამოგვეყალიბებინა მათი დაძლევის რეკომენდაციები.

მიზნად დავისახეთ სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების, ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის ფორმირებისა და გამოყენების მართვის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების დამუშავება, საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში მათი დადებითი და უარყოფითი თავისებურებების გამოვლენა და ეკონომიკური ზრდის დაჩქარების მიმართულებით წინადადებებისა და რეკომენდაციების შემუშავება.

დასახული მიზნიდან გამომდინარე, დაისვა კვლევის შემდეგი ძირითადი ამოცანები:

- რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების შესწავლა, დეპრესიული რეგიონის პოტენციალის არსისა და ფუნქციების ფორმირების სრულყოფის მეთოდოლოგიური ასპექტების გამოკვლევა;

- რეგიონის ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის ადგილისა და როლის განსაზღვრა მხარის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მაღალი ტემპების უზრუნველყოფაში;

- სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის საწარმოო-ეკონომიკური პოტენციალის თანამედროვე მდგომარეობის შესწავლა-ანალიზი და მისი განვითარებისათვის ხელშემშლელი ფაქტორების და პირობების გამოვლენა და მათ აღმოსაფხვრელად ღონისძიებათა ჩამოყალიბება;

- მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტის დინამიკისა და სტრუქტურის შესწავლა, შემოსავლებისა და ხარჯების რეგროსპექტულ კანონზომიერებათა გამოვლენა და ბიუჯეტის განვითარების ძირითადი ტენდენციების გამოკვლევა;

- მხარის ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაში გერიგორიული ფინანსების თავისებურებების გათვალისწინების მეთოდოლოგიურ-ორგანიზაციული საუკუნელების შემუშავება;

- სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის, როგორც დეპრესიული რეგიონის ეკონომიკური და ფინანსური განვითარების პროგნოზირებისა და მიზნობრივი პროგრამების ფორმირების მეთოდოლოგიის სრულყოფის წინადადებებისა და რეკომენდაციების შემუშავება.

მონოგრაფიაში გამოყენებულია ცნობილი ქართულ და უცხოელ მკვლევართა გამოკვლევები, საქართველოს ხელისუფლების მიერ მიღებული საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტები, პროგრამები, კონცეფციები,

და ნორმატიული აქტები, პროგრამები, კონცეფციები, ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის, სახელმწიფო ქონების მართვისა და ფინანსთა სამინისტროების, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო ლეპარგამენტის მონაცემები, ვალერიან მელქაძის სახელობის სოციალურ-ეკონომიკური და რეგიონული პრობლემებისა და ფინანსების სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებში შესრულებული სამეცნიერო თემები, ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების წლიური და ხუთწლიანი ინდიკატიური გეგმები და სხვ.

მონოგრაფიაში ნაშრომის მეცნიერული სიახლე მდგომარეობს რეგიონების და განსაკუთრებით ღერძული რეგიონების ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის ფორმირებისა და გამოყენების მართვის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების კომპლექსურ შესწავლასა და განზოგადებაში და ამ მიმართულებით სრულყოფის წინადადებების რეკომენდაციების შემუშავებაში.

კვლევის შედეგად მიღებული იქნა შემდეგი მეცნიერული სიახლეები:

- რეგიონის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დაჩქარების მიზნით, მისი ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის ეფექტიანად ამოქმედების უზრუნველსაყოფად უცხოეთის განვითარებული ქვეყნების გამოცდილების შესწავლა და მათი გამოყენებისათვის წინადადებებისა და რეკომენდაციების შემუშავება;

- დასაბუთებულია, რომ გარდამავალ ეტაპზე პრიო-

რიგეგული როლი უნდა მიენიჭოს სახელმწიფოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის უორმირებას და შემუშავებულია მისი ჩამოყალიბების თეორიულ-მეთოდოლოგიური პრინციპები საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდისათვის დამახასიათებელ თავისებურებათა გათვალისწინებით;

- გამოკვლეულია გარდამავალ ეტაპზე საქართველოში დეპრესიული რეგიონების წარმოშობის ძირითადი ფაქტორები და პირობები და შესაბამისი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური მიზნების ანალიზისა და განზოგადების საფუძველზე. დასაბუთებულია, რომ სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში ჩამოყალიბდა დეპრესიული ტერიტორიისათვის დამახასიათებელი ტენდენციები, რომლის გამო დღის წესრიგში დგება სპეციფიკური ეკონომიკური პოლიტიკის გაგარების აუცილებლობა და რომელშიც მაქსიმალურად უნდა იქნეს გათვალისწინებული მხარის პოტენციალისა და ფინანსური რესურსებისათვის დამახასიათებელი თავისებურებები;

- სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ეკონომიკურ და ფინანსურ პოტენციალზე მოქმედი საბაზრო ინსტრუმენტების გაანალიზებისა და განზოგადების საფუძველზე შემუშავებულია კონკრეტული რეკომენდაციები ეკონომიკური და ფინანსური რესურსების სრულად მობილიზაციისა და ამით რეგიონის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დაჩქარების შესახებ რეკომენდაციები;

- მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტისა და ტერი-

გორიული ერთეულების ადგილობრივი ბიუჯეტების რეგროსპექტული დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზისა და განზოგადოების საუქუძელზე გამოკვლეულია ობიექტურ და სუბიექტურ ფაქტორთა ერთობლიობა, რომლებიც განაპირობებენ საბიუჯეტო შემოსაღლებისა და ხარჯების საგეგმო დაეაღებათა შეუსრულებლობას და, შესაბამისად, რეგიონის დეპრესიული მდგომარეობის შენარჩუნებას შორეულ პერსპექტივაში;

- შემუშავებულია რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კომპლექსური პროგნოზირების ახალი მეთოდოლოგია, რომელიც საშუალებას იძლევა ობიექტურად განისაზღვროს რეგიონის დეპრესიულობის განმპირობებელი მახასიათებლების დინამიკა პერსპექტივაში. შემუშავებულია სახელმწიფოს მხარდაჭერით რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგრამული და ფინანსური უზრუნველყოფის წინადადებები და რეკომენდაციები.

თავი I. ეკონომიკური განვითარების რეგიონული ასპექტები საბაზრო ეკონომიკაზე ბარდამავალ პერიოდში

I.1. ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმები და რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების სიძნელეები და პერსპექტივები (თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები)

საბაზრო ეკონომიკა სულ უფრო ღრმად იჭრება ეკონომიკისა და მმართველობის იმ სფეროებში, რომლებიც ტრადიციულად ითვლებოდა სახელმწიფოს ან მისი სტრუქტურული რგოლების საქმიანობის პრეროგატივად (სოფლები, ქალაქები, რაიონები, მხარეები, ავტონომიური რესპუბლიკები). ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური ეკონომიკის ბერკეტები წარსულს ჩაბარდა. წინა პლანზე გამოდის საბაზრო ურთიერთობები და მისთვის დამახასიათებელი გერიგორიული ერთეულების, მათი რესურსებისა და ქონების გამოყენების ეფექტიანობის შემუშავებული კრიტერიუმები.

მოსაზრება იმის შესახებ, რომ საბაზრო ეკონომიკა თვითრეგულირებადია და მას შეუძლია სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე მართოს ქვეყნისა და რეგიონების ეკონომიკა, საეჭვო გახდა და იგი საქართველოში დღითი დღე კარგავს მომხრეებსა და მხარდამჭერებს.

„საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების პირობებში სახელმწიფოს როლის საკითხი, მეცნიერებასა და

პრაქტიკაში საკამათო მუდამ იყო, მაგრამ მწვავე ხასიათი, ფორმა და შინაარსი შეიძინა სოციალისტური მემკვიდრეობის სისტემიდან საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის თანამედროვე ეტაპზე“¹.

ნებისმიერი ქვეყნის ძლიერების საფუძველი ეკონომიკაა და მასზეა დამოკიდებული მისი სოციალურ-ეკონომიკური სფეროების განვითარება. ღღეს ხშირად გაიგონებთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ კულტურა გადაარჩენს ქვეყანას. ეს ლოზუნგი თავისთავად მეტად მიმზიდველია, მაგრამ ეკონომიკის განვითარების გარეშე იგი უჭიჭეოცნებად დარჩება.

„იდეალურია ის საბაზრო ეკონომიკა, სადაც საქონელი და მომსახურებები ნებაყოფლობით, საბაზრო ფასებით ფულზე იცვლებიან. ასეთი სისტემა მაქსიმალურ მოგებას იღებს საზოგადოების არსებული რესურსებიდან, სახელმწიფოს ჩარევის გარეშე. მაგრამ რეალურ სამყაროში არც ერთი ეკონომიკა სინამდვილეში არ შეესაბამება იდეალურ სამყაროს, რომეშიც ყოველგვარი სიძნელეების გარეშე მოქმედებს უხილავი ხელი, მართლაც, ყოველ საბაზრო სისტემას ნაკლოვანებები გააჩნია, რომლებიც ისეთ სოციალურ დაავადებებს იწვევენ, როგორიცაა გარემოს ძლიერი დაბინძურება, უმუშევრო-

¹ ნ.ჭითანავა, საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის კარიბჭესთან, იხ. „საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში“, ესპსკი-ის შრომების კრებული, II ტომი, თბ., 1997, გვ. 21.

ბა და ფენებად – ღარიბებად და მდიდრებად დაყოფა.

ამ მიზეზით, პრაქტიკულად მსოფლიოს ყველა ქვეყნის მთავრობა, მიუხედავად იმისა, რამდენად კონსერვატორულია იგი, ცდილობს ეკონომიკის პულისის ხელში დაჭერას.¹

მე-19-20 საუკუნეების განვითარებული ქვეყნების საბაზრო ეკონომიკა მისდევდა ფილოსოფიას მასზე, რომ სახელმწიფო არ უნდა ერეოდეს ეკონომიკაში, ან რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა ჩაერიოს და ეკონომიკური გადაწყვეტილებები უნდა მიანდოს ბაზარს მიწოდებამოთხოვნის საფუძველზე. კაპიტალისტურმა მეურნეობამ მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში გამოიწვია სახელმწიფოს ჩაურევლობის პრინციპის თანდათანობით უგულვებელყოფა. სწორედ, სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის გაძლიერების შედეგად მიღწეული იქნა მონოპოლიების რეგულირება, გადასახადების აკრეფითა და თავის თავზე ისეთი ამოცანების აღებით, რომლებიც მეწარმეობისათვის ხელმიუწვდომელია. საზოგადოებრივი განვითარება, მისი სოციალურ-კულტურული ღონე დიდად არის დამოკიდებული ეკონომიკის განვითარების ღონეზე. ყველგან და ყოველთვის ყოფიერება განსაზღვრავდა ცნობიერებას და ღღესაც განსაზღვრავს. რამდენადაც ეს ასეა, გარდამავალ პერიოდში სახელმწიფომ მარეგულირებელი როლი უნდა შეასრულოს ახალი ეკო-

¹ *პ. სამუელსონი, ე. ნორდჰაუსი, ეკონომიკა, ტ. I, თბ., 2000, გვ. 107.*

ნომიკური სისტემის ჯერ ფორმირების და შემდეგ, განვითარების უზრუნველყოფის საქმეში.

„თუ ეკონომიკას თავის ნებაზე მიუშვებით, ის რყევებს განიცდის“¹ და ეს რყევები შემდგომში კრიზისად გადაიქცევა. ეკონომიკაზე სახელმწიფოს მარეგულირებელი როლი ორი ძირითადი მიმართულებით ხორციელდება. ჯერ-ერთი, ეკონომიკური განვითარების რეგულირება მაკრო დონეზე, მთელი ქვეყნის მასშტაბით. რაც გულისხმობს ეკონომიკური ცხოვრების სამართლებრივ რეგლამენტაციას, მოსახლეობის ცალკეულ ფენებსა და რეგიონებს შორის შემოსავლების განაწილება-გადანაწილების მექანიზმის ჩამოყალიბებას და მეორე, სამეურნეო სუბიექტებისა და საოჯახო მეურნეობების საქმიანობის რეგულირებას.

უფრო კონკრეტულად, სახელმწიფოს ეკონომიკის გაძღოლის უზრუნველსაყოფად გააჩნია სტაბილიზაციის, განმანაწილებელი და ალოკაციური ფუნქციები.

ნობელის პრემიის ლაურეატი პოლ სამუელსონი ამ სამ ფუნქციას ასე აკონკრეტებს:

„1. საქმიანობის ეფექტიანობის უზრუნველყოფისათვის სახელმწიფო ცდილობს ბაზრის შეცდომების გამოსწორებას, ისეთის, როგორიცაა მონოპოლიები ან ძლიერი დაბინძურება;

2. სახელმწიფო უზრუნველყოფის გადასახადებისა და

¹ *გრეგორი მენქიუ*, ეკონომიკის პრინციპები, თბ., დიოგენე, 2000, გვ. 1010.

ხარჯების სამართლიან განაწილებას, შემოსავლების განსაზღვრულ ჯგუფებს შორის გადასანაწილებლად;

3. სახელმწიფო გადასახადების, ხარჯებისა და უელადი რეგულირების დახმარებით სტიმულს აძლევს მაკროეკონომიკურ ზრდას და სტაბილურობას, ამცირებს უმუშევრობის და ინფლაციის დონეს და იმავდროულად სტიმულს აძლევს მის ეკონომიკურ ზრდას.¹

ამრიგად, საბაზრო მექანიზმი არ არის ყოვლისშემძლე. ამიგომ სახელმწიფომ სერიოზული ღონისძიებები უნდა გაატაროს ბაზრის ნაკლოვანებათა აღმოსაფხვრელად. სახელმწიფოს როლი უსაზღვროა „საზოგადოებაში ეფექტიანობის უზრუნველყოფაში, შემოსავლის არასამართლიანი განაწილების კორექტირებაში და ასევე ეკონომიკური ზრდისა და სტაბილურობის შენარჩუნებაში.“²

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ არასრულყოფილი კონკურენციის პირობებში ბაზარს არ ძალუძს რესურსების ეფექტიანი განთავსება. ეს იწვევს მაღალ ფასებს და პროდუქციის ხარისხის გაუარესებას. სწორედ სახელმწიფო არეგულირებს მას ანტიმონოპოლიური შეზღუდვებით.

ბაზრები ასევე უძლურია შემოსავლების სამართლიან განაწილებაში. შემოსავლებსა და მოხმარებას შო-

¹ *პ. სამუელსონი, ე. ნორდჰაუსი*, ეკონომიკა, ტ. I, თბ., 2000, გვ. 107.

² იქვე.

რის სიღრმისეულ უთანასწორობას სახელმწიფო აგვარებს შემოსავლების სტრუქტურაში ცელილებების შეგანით (ხელუასით, რენგით, სარგებლით და დივიდენდით).

სახელმწიფომ თავის თავზე უნდა აიღოს ფულად-საკრედიტო და საგადასახადო-საბიუჯეტო პოლიტიკის ფორმირებისა და განხორციელების ფუნქცია. სწორედ ეს უწყობს ხელს ეკონომიკურ ზრდას, უმუშევრობისა და ინფლაციის ღონის შემცირებას.

იმ პრობლემებს შორის, რომლებიც დამახასიათებელია საქართველოს თანამედროვე ეკონომიკისათვის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია ის, რომ შეძლებს თუ არა ქვეყანა თავი დააღწიოს დეპრესიას და ეკონომიკა გადაიყვანოს ზრდის მდგრად, მყარ რეჟიმზე?

მანამ, სანამ ამ საკითხის საფუძვლიანად განხილვას შეუდგებოდეთ, შევეხოთ უფრო აღრინდელ პრობლემებსაც.

1. მონეგარიზებისა და კეინსელების მომხრეთა შორის განაღებულმა დისკუსიამ დაგვანახა, რომ ეკონომიკურ პოლიტიკაში თავისი ადგილი ყოველთვის ეკავა და მომავალშიც დაიკავენს ერთობლივი მოთხოვნის რეგულირების პრობლემა. ეს კი, თავის მხრივ, ორგანულ კავშირშია ფულად-საკრედიტო და ფისკალურ პოლიტიკასთან, დროის კონკრეტულ მონაკვეთში როგორი პოლიტიკა უნდა გავაგაროთ ერთობლივი მოთხოვნის სტიმულირების თუ შეზღუდვის უზრუნველსაყოფად.

ბიზნესმენტა და ეკონომისტთა ერთი ნაწილი დარწმუნებულია იმაში, რომ ერთობლივი მოთხოვნის დე-

ფიციგის ერთადერთი მიზეზია მეწარმეობაში ფულის ნაკლებობა. შესაბამისად, მათი რეცეპტები დაყვანილია ფულის მიწოდების გადიდებაზე და ამის საფუძველზე ბოლომდეა მისაყვანი ეკონომიკის „მონეტარიზაცია“. ამასთან, თვით კეინსიც დააფიქრა საწინააღმდეგო პრობლემა: როგორ ვაიძულოთ სამეურნეო სუბიექტები იმაში, რომ დახარჯონ ფული, როცა ეს მათ არ სურთ. სწორედ ამის გამო შემთხვევითი არ იყო ის, რომ კეინსმა ეფექტიანი მოთხოვნის გადიდების ძირითად ინსტრუმენტად წამოაყენა ფისკალური და არა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა.

ამავე დროს მონეტარისტული მიდგომაც, რომელსაც ნორმალური საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მტკიცე ლოგიკური საფუძვლები გააჩნია, საქართველოშიც დათითქმის მთელს პოსტსოციალისტურ სივრცეში უცნაურად გამოიყურება. ჩვენს პირობებში მონეტარისტული პოლიტიკის გამკაცრების შედეგად მივიღეთ არა ინფლაციის შეზღუდვა, არამედ პროგრესირებადი ფულის დეფიციტი. სახელმწიფო ხარჯების შემცირებამ და სეკვესტრომანიამ, თავის მხრივ, ბიუჯეტის შემოსავლების შემცირება გამოიწვია. ჩვენს პირობებში ხარჯების ჩამოჭრამ ბარგერული გარიგებებისა და არგადახდების ბრდა გამოიწვია, რასაც ნორმალურად ფუნქციონირებადი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს.

2. ეკონომიური პოლიტიკისადმი ზემოაღნიშნული ორი პრინციპულად განსხვავებული მიდგომა კი არ არის ჩვენი სამეურნეო სისტემის დეფორმაციის მიზეზი, არა-

მედ თვით ამ სისტემის შინაგანი იმანენტური წინააღმდეგობები, რომლის დასაძლევად ჯერჯერობით ვერ მოხერხდა სწორი რეცეპტების ჩამოყალიბება. საჭირო კი არის, უმოკლეს ვადაში შევიშუშოთ კონკრეტულ ღონისძიებათა კომპლექსი მონეტარისტული და კეინსური შეხედულებების ბაზაზე, რათა ქვეყნის ეკონომიკამ იმუშაოს ნორმალური საბაზრო ურთიერთობების პრინციპებზე.

3. ეს კი მოითხოვს სტრუქტურული რეფორმების სწორად, მეცნიერული გათვლების საფუძველზე განხორციელებას.

დადებითად შეუასებას იმსახურებს ქვეყანაში განხორციელებული ისეთი რეფორმები, როგორიცაა: აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების რეფორმა, ეროვნული უშიშროების საბჭოს რეფორმა, კონგრესის პალატის ფუნქციების ახალი ხედვა, ფულად-საკრედიტო სფეროს გარდაქმნები, სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის, მიწისა და სხვა უძრავი ქონების რეფორმები. ამასთან, არსებითი ნაკლოვანებებით ხასიათდება სტრუქტურული რეფორმების დიდი ნაწილი. პრობლემად რჩება საკუთრებითი ურთიერთობების სრულყოფა.

საქართველოს სამეურნეო სისტემის ნორმალურ საბაზრო ფუნქციონირებაში გადაყვანისათვის აუცილებელია საკუთრებით უფლებებში კორექტივების შეგანა, რომლებიც უზრუნველყოფს სამეურნეო სუბიექტების ორიენტაციას მოგების მაქსიმიზაციის მისაღწევად.

ამ ამოცანების უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნა-

წილია სახელმწიფო აქტივების მართვის ეუფეტიანი მექანიზმის ფორმირება (პრივატიზაციის ჩათვლით). საქმე იმაშია, რომ, როდესაც სახეზეა სახელმწიფოს კოლოსალური საკუთრება, რომელსაც ხელისუფლება ოპტიმალურად ვერ მართავს, იგი დეფორმაციას განიცდის.

და ბოლოს, საბაზრო მექანიზმის ნორმალური ფუნქციონირების რეჟიმზე გადაყვანისათვის აუცილებელია სამეურნეო სუბიექტების ბალანსის ვადაგადაცილებულ ურთიერთ დავალიანებებისაგან გასუფთავება, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი ვერ გადავლენ საბაზრო ეკონომიკის რელსებზე. კერძოდ, შეუძლებელია ამ სისტემისათვის ჰაერივით აუცილებელი ეკონომიკური მექანიზმის – გაკოგრების ამოქმედება. არადა, გაკოგრების ინსტიტუტი წარმოადგენს ეკონომიკის არაეუფეტიანი საქმიანობისაგან, უგერგილო მენეჯერებისა და მესაკუთრეებისაგან გათავისუფლების ერთადერთ საშუალებას.

საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სამეურნეო ბრუნვაში ფულის მასის ზრდასთან. მაგრამ ეს ერთობლივი მოთხოვნის სტიმულირების საშუალება კი არ არის, არამედ ერთდროული მონეგარული პოლიტიკის ინსტრუმენტი, ე.ი. სისტემური ამოცანის გადაწყვეტის საშუალებაა, რისიც არ უნდა შეეშინდეს ქვეყნის ხელისუფლებას.

ქვეყანას სერიოზულ საფრთხეს უქმნის საწარმოო სტრუქტურების დეფორმაცია. ამას თავისი ობიექტური მიზეზები გააჩნია. საწარმოო სიმძლავრეების უდიდესი ნაწილი სტრუქტურულ შეუსაბამობაშია ახალი ეკონომი-

კური სისტემის მოთხოვნებთან. უურო მეტიც, მწყობრი-
დანაა გამოსული არა მარტო ის საწარმოო სიმძლავ-
რები, რომლებიც ამჟამინდელ მოთხოვნებს ვერ აკმა-
ყოფილებენ, არამედ ისინიც, რომლებიც მცირედი კაპი-
ტალური დაბანდებების გაღების პირობებში შეიძლება
ჩაყენებული იქნეს საზოგადოებისა და ახალი საბაზრო
ეკონომიკური სისტემის სამსახურში.

ცალკე განხილვას ექვემდებარება სახელმწიფოს რო-
ლის პრობლემა. საბაზრო ეკონომიკის გარიჟრაჟზე ქვე-
ყანაში მძვინვარე ინფლაციურმა პროცესებმა, წარმოე-
ბის დაცემის პირობებში, გააღრმავა სოციალური წინა-
აღმეგობა და მოსახლეობის 95 % სიღატაკის მსახვრალ
კლანჭებში მოაქცია. აქ ისმის კითხვა – სახელმწიფო
მოვალეა თუ არა ასეთ მძიმე სოციალურ დაძაბულო-
ბაზე რეაგირება გააკეთოს? ღღეს ლიბერალიზმის მომ-
ხრეები ამ საკითხზე ასეთ პასუხს იძლევიან: რა თქმა
უნდა, არ შეიძლება ადამიანები შიმშილით იხოცებოდ-
ნენ, მაგრამ გამართლება არა აქვს ქვეყანაში შენარ-
ჩუნებული იქნეს არაეფექტიანი და ზარალიანი წარმო-
ება. გამოსაყალს ისინი ხედავენ საიმედო სოციალური
უსაფრთხოების პროგრამის შედგენასა და განხორციე-
ლებაში.

ლიბერალების მოსაზრებას პოპულიზმის ელფერი გა-
დაკრავს. შეუძლებელია ასეთი პროგრამის მასშტაბურად
განხორციელება. უურო მეტიც, ქვეყანაში მოგვეპოვება
მრავალი ისეთი რეგიონი, სადაც ადამიანებს არ გააჩ-

ნიათ სამუშაო, მაგრამ შიმშილით სიკედილის უაქტები არ დაუფიქსირებულა.

საჭიროა ვეძებოთ ალტერნატიული გზები. ასეთად ჩვენ მიგვაჩნია სოციალური სფეროს ღონისძიებების შეთანაწყობა სამეწარმეო პოლიტიკასთან. ქვეყნის სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა გაძნელებდა მეწარმეობის აღდგენის გარეშე. თანაც ჩვენში უნდა განხორციელდეს პასიური სამეწარმეო პოლიტიკა. რა გვაქვს მხედველობაში? სახელმწიფომ არ უნდა დაუშვას საწარმოთა ელვისებური გაკოტრება და მათი კედომა. მსოფლიო პრაქტიკას გააჩნია ეფექტიანი მექანიზმები, რომლის ძალითაც სამეურნეო სუბიექტებზე საბაზრო ძალები თანდათანობით ზემოქმედებენ. ამის შედეგად ისინი ახალ პირობებთან ან ადაპტირებას ახდენენ, ან საზოგადოება ასწრებს მოამზადოს მათი ლიკვიდაცია და ახალი სამუშაო ადგილების შესაქმნელად შექმნას სათანადო პირობები. ამით ქვეყანა შეძლებს სტრუქტურული შოკის შერბილებას.

სახელმწიფო ხელისუფლებამ ეკონომიკურ პოლიტიკაში ჩასართავი სამრეწველო პოლიტიკის ფორმირებისას უნდა დაიჭიროს პრინციპული პოზიცია, რომ პრიორიტეტულ დარგებზე საბაზრო ძალების ზემოქმედება განხორციელდეს თანდათანობით. არ შეიძლება ამა თუ იმ დარგის განვითარება შეეძლოთ ისე, რომ მასზე არ გავრცელდეს საბიუჯეტო-საგადასახადო შეღავათები.

სამეწარმეო და აქტიური სოციალური პოლიტიკის რეალიზაცია დაკავშირებულია მასშტაბურ გადანაწილე-

ბით პროცესთან, რომელთა განხორციელება მხოლოდ სახელმწიფო ხელისუფლებას ძალუძს. ეს კი მოითხოვს სახელმწიფომ განახორციელოს საერთო სახელმწიფო შემოსაულებლისა და შესაბამისად ხარჯების გადიდება. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს გაუადილოთ ხაზინის შემოსაულები და ზიანი მიეყენოთ მეწარმეობას. არა, პირიქით, აქტიური სოციალური და სამეწარმეო პოლიტიკა დარჩება ლიგონ სიგყვებად, თუ ისინი უზრუნველყოფილი არ იქნება აუცილებელი რესურსებით. სამრეწველო წარმოების ძირითადი კაპიტალის განახლება იწვევს მშპ-ის ზრდას, რაც საბოლოო ჯამში, ბიუჯეტის შემოსაულებს აღიძვრს და წარიმართება სოციალური საჭიროების დასაუინანსებლად.

ოპტიმალური სამეწარმეო პოლიტიკის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ უინანსური რესურსები მიმართული იქნეს იმ დარგების აღსადგენად, რომლებიც პრიორიტეტულია და ორგანულ კავშირშია საზოგადოების სოციალურ მოთხოვნილებებთან. სახელმწიფო ხელისუფლებამ უნდა შექმნას იმის პირობები, რომ მეტად მწირი და შეზღუდული უინანსური რესურსების კონცენტრაცია მოხდეს გულდასმით შერჩეული სამეურნეო სუბიექტის აღსადგენად, უპირატესად იმპორგემცველი და საექსპორტო პროდუქციის საწარმოებლად, სხვანაირად კონკურენცია ეროვნული მრეწველობის სასარგებლოდ ჯერჯერობით არ მოქმედებს.

სამწუხაროდ, საქართველოს არაეითარი სამეწარმეო პოლიტიკა არ გააჩნია. ეს პოლიტიკა კანონში უნ-

და იყოს დაუიქსირებელი, რომელსაც შეიმუშავენ მთავრობა და დაამტკიცებს პარლამენტი, ე.ი. აუცილებელია სამეწარმეო პოლიტიკის შესახებ ოფიციალური კანონი იქნეს მიღებული. სამაგიეროდ, ჩვენს ქვეყანაში უაქტობრივად არსებობს ჩრდილოვანი სამეწარმეო პოლიტიკა. გვჭირდება კი სამრეწველო პოლიტიკა? დიას, გვჭირდება, მაგრამ იგი არ უნდა დავიყვანოთ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მომაკედავ ან უპერსპექტივო დარგებზე ფულის გაცემის პოლიტიკად.

დღეს დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში გასული საუკუნის 90-იანი წლების პოლიტიკის გრანსფორმაცია მიმდინარეობს და წარმოებს მეწარმეობის კონკურენტუნარიანობის პოლიტიკის ჩამოყალიბება.

პრობლემურ საკითხებს შორის საყურადღებოა სავალუტო სისტემისა და სავალუტო რეჟიმის ლიბერალიზაცია.

„სავალუტო სისტემა, როგორც უცხოური ვალუტის ფლობასა და განკარგეასთან დაკავშირებული ფულადი ურთიერთობების ორგანიზაციის ფორმა, ჩვენი ქვეყნის პოსტკომუნისტური გრანსფორმაციის სერიოზულ უაქტორად გვევლინება.“¹

საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობა დიდად არის დამოკიდებული სავალუტო სისტემის ქმედითუნარიანობაზე და ევლინდება ამ სისტემის ელემენ-

¹ *მ.კაკულია*, სავალუტო სისტემის განვითარების პრობლემები საქართველოში, თბ., ესპსკი, 2001, გვ. 5.

ტების: ვალუტის კონვერტირებადობის მექანიზმის, გაცვლითი კურსის რეჟიმისა და შიგა საეკონომიკო ბაზრის ინფრასტრუქტურის საშუალებით. ამასთან, ოპტიმალური საეკონომიკო სისტემა ეროვნულ ეკონომიკაში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის სტიმულატორია.

და ბოლოს, ლიბერალიზმის თანამედროვე გაგების შესახებ. მანამ, სანამ „ლიბერალიზაციის“ ცნების სრული დისკრედიტაცია არ მომხდარა, ჩვენში ადამიანთა გარკვეული ნაწილი „ასახუთებს“, რომ მომხრე არიან ლიბერალური ეკონომიკური, თუნდაც სამრეწველო პოლიტიკისა. საქართველოში ლიბერალიზაციის კრიტიკურიუმები სავსებით წაშლილია, რომ ეთქვას ვინ არის ლიბერალი და ვინ არა, საქართველოს პირობებში შეუძლებელია. თუ ვინმემ, რომლებიც ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე საგარეო ვალის კოლოსალური ბრდის და კერძო საკუთრების დიდი ნაწილის მითვისებით, თავის თავს ლიბერალი უწოდა, რბილად რომ ეთქვას, უზნეობაა.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში სერიოზული ცვლილებები განიცადა რეგიონულმა ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა. მოიშალა ეკონომიკური კავშირები არა მარგო სამეურნეო სუბიექტებს შორის, არამედ რეგიონებს შორისაც. სწორედ ამის მიზეზით მშპ-ის წარმოების მოცულობა შემცირდა 40-45 %-მდე. უფრო მეტიც, ეკონომიკური და საწარმოო-ტექნიკური კავშირების მოშლით საქართველოში სამეურნეო სუბიექტე-

ბის აბსოლუტური უმრავლესობა გაჩერებულია და მათი ძირითადი ფონდები ჯართად გადაიქცა.

ასეთ პირობებში აუცილებელია სახელმწიფომ რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბებას და განხორციელებას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციოს.

„გარდამავალ პერიოდში საქართველოს რეგიონული პოლიტიკის სუბიექტმა... არსებითი გრანსფორმაცია განიცადა ... საკამათო არ უნდა იყოს, რომ არსებული სისტემა ახალი მოთხოვნების შესაბამისად სამართლებრივ, ორგანიზაციულ, ეკონომიკურ სრულყოფას საჭიროებს, რათა მომზადდეს მყარი საფუძველი შემდგომში ქვეყნის ახალი პირობების შესაბამისად რეგიონული მოწყობისათვის.“¹

ქვეყანას ღღემდე არ გააჩნია ქვეყნის რეგიონული პოლიტიკა, რომელიც ჩამოაყალიბებდა მის მიზნებსა და ამოცანებს. უნდა განისაზღვროს რეგიონული პოლიტიკის ძირითადი მიზნები. საჭიროა მასში გათვალისწინებული იქნეს:

1. ქვეყნის რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პირობების გამოთანაბრება;

¹ ნ. ჭითანავა, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი და გენდენციები ეკონომიკური გლობალიზაციის კონტექსტში (თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომა), კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში, ბათუმი-თბილისი, „აჭარა“, 2001, გვ. 18-19.

2. რეგიონების პრიორიტეტული განვითარება, რომელსაც სტრატეგიული მნიშვნელობა გააჩნია;

3. მოქალაქეთა სოციალური დაცვის აუცილებელი სტანდარტების ჩამოყალიბება;

4. რეგიონების ეკონომიკური პოტენციალის მაქსიმალური გამოყენება.

ამასთან, აუცილებელია რეგიონული პოლიტიკის ძირითადი მიზნებიდან გამომდინარე, შემუშავდეს კონკრეტული მიზნები სოციალური, ეკონომიკური და ეკოლოგიური ჯგუფების მიხედვით.¹

სოციალური მიზნებიდან უნდა გამოიყოს: რეგიონებში კერძო მესაკუთრეთა უფლის ჩამოყალიბება, რომელიც საბაზრო ეკონომიკის და რეგიონული ბაზრების ფორმირების საფუძველთა საფუძველია; მოსახლეობის სოციალური დაცვა და სოციალური ინფრასტრუქტურის ობიექტების განვითარება.

ეკონომიკური მიზნებიდან, ეფიქრობთ, საყურადღებო იქნება შემდეგი: სახელმწიფო ქონების პრივატიზაცია იმ გეგმებით, რომელიც შეესაბამება რეგიონის სპეციფიკურ თავისებურებებს, განსაკუთრებით უინანსურ სიძნელეებს; ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებში კონკურენტული საბაზრო გარემოს შექმნა; მეურნეობის დემონოპოლიზაციაზე მხარდაჭერა; ბუნებრივი რესურსებისა და

¹ აღნიშნული მოსაზრება პირველად გამოითქვა ცნობილი რუსი ეკონომისტის ვალერი კოტილკოს მიერ მონოგრაფიაში: Региональная экономическая политика, М., изд. РДЛ. 2001, стр. 10-11.

მთელი ეკონომიკური პოტენციალის კომპლექსური გამოყენების ამაღლება მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების ბაზაზე; საექსპორტო პოტენციალის, საზღვრისპირა ვაჭრობის და თავისუფალი ეკონომიკური ზონების განვითარება; უცხოური კაპიტალის გამოყენება იქ, სადაც ამას შეუძლია მაქსიმალური უკუგების მოცემა, ერთობლივი ფირმების და სამეურნეო სუბიექტების ფორმირება-განვითარებაზე ხელის შეწყობა; რეგიონის ეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველსაყოფად არსებული ფინანსური პოტენციალის განვითარების ბაზაზე ფინანსური რესურსების სრულად მობილიზაცია და სამეურნეო ბრუნვაში ჩართვა.

ეკოლოგიური მიზნებიდან საყურადღებოა: მეწარმეთა ჩართვა ბუნების დაცვითი ღონისძიებების განხორციელებაში; ეკოლოგიურ-ეკონომიკური წონასწორობის აღდგენისადმი ხელის შეწყობა ეკოლოგიურად სუფთა (უნარჩენო) ტექნოლოგიების დანერგვით; ხე-ტყის რესურსების, თევზის მარაგების და სამონადირეო ზონებისა და ნაკრძალების აღდგენა-განვითარება.

რეგიონების ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისას აუცილებელია გამოყოფილი იქნეს პრიორიტეტული ამოცანები ზემოთ ჩამოთვლილი მიზნების შესაბამისად:

1. **სოციალურ სფეროში:** მოსახლეობის ცხოვრების მინიმალური პირობების უზრუნველყოფა იმ რეგიონებში, სადაც ამის შესაძლებლობა მათ არ გააჩნიათ; სოფლების აღმავლობის უზრუნველყოფა საკუთარი შესაძლებლობებითა და უცხოური კაპიტალის მოზიდვით; უმუ-

შევრობის შემცირება შესაძლოა დონემდე; მოსახლეობის მიგრაციის რეგულირება;

2. ეკონომიკის სფეროში: რეგიონებში ეკონომიკის ეფექტიანი და კონკურენტუნარიანი სპეციალიზაციისადმი ხელის შეწყობა; ბუნებრივი რესურსების ათვისება ადგილობრივი და უცხოური კაპიტალის გამოყენებით; საზღვრისპირა ვაჭრობისა და თავისუფალი სამეწარმეო ზონებისადმი ხელის შეწყობა; რეგიონთაშორისი ეკონომიკური კავშირების გაღრმავება-განვითარება;

3. ეკოლოგიურ სფეროში: ბუნებრივი რესურსების გამოყენების კრიზისული სიტუაციების აღმოფხვრა; ეკოლოგიური კატასტროფების შედეგების ლიკვიდაცია.

სახელმწიფოს რეგიონული პოლიტიკის განხილვისას უნდა შევჩერდეთ გერიგორიული განვითარების რეგულირებაზე.

საქართველოს ეკონომიკის საბაზრო ურთიერთობების პირობებში ფუნქციონირებისას გერიგორიული განვითარების რეგულირების კონცეფცია მჭიდრო კავშირში უნდა იყოს რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიასთან, სახელმწიფოს რეგიონულ პოლიტიკასთან.

„რაში მდგომარეობს სახელმწიფოს რეგიონული პოლიტიკის არსი? გარდამავალ პერიოდში სახელმწიფოს რეგიონული პოლიტიკა – ქვეყნის განვითარების სტრატეგიის შემადგენელი – უპრიანია წარმოვიდგინოთ, როგორც ქვეყნის (საზოგადოების) ეროვნულ-სახელმწიფოებ-

რივი და რეგიონული ინგერესების დაბალანსების მიზნით ახალი პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბების სტრატეგიული და ტაქტიკური ამოცანების განსაზღვრისა და განხორციელების მექანიზმი. მან უნდა უზრუნველყოს ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა და სახელმწიფოს სტაბილურობა, ქვეყნის ტერიტორიის შემადგენელი ნაწილების (რეგიონების) სახელმწიფოებრივი, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და ეკოლოგიური განვითარების კომპლექსურობა.“¹

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების აუცილებლობამ დღის წესრიგში დააყენა საერთო-სახელმწიფოებრივი და რეგიონული ინგერესების დაბალანსება. „ჩვენი აზრით, „სახელმწიფო-რეგიონის“ ურთიერთობების სრულყოფის საერთო აუცილებელ პირობად უნდა მივიჩნიოთ მათი კომპლექსურობა. დღევანდელ სიტუაციაში უპირატესობა ენიჭება ქვეყნის ტერიტორიულ მთლიანობას, ... შესაბამისად, ქვეყნის ტერიტორიაზე თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობების სისტემის ჩამოყალიბებას და ეროვნული მეურნეობის ეფექტიანი ფუნ-

¹ *ნ.ჭითაძეა*, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი და გენდენციები ეკონომიკური გლობალიზაციის კონტექსტში (თვისებრივ-მეთოდოლოგიური მიდგომა), კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2001, გვ. 14-15.

ქციონირების პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ორგანიზაციული წანამძღვრების მომზადებას.¹

იმისათვის, რომ საერთო-სახელმწიფოებრივ ინგერესებთან შესაბამისობაში იქნეს მოყვანილი რეგიონების ინგერესები, აუცილებელია გაიმიჯნოს თითოეულის საკუთრება, მათი ეკონომიკური ფუნქციები. გასათვალისწინებელია რეგიონების ეკონომიკური გამოთანაბრების ღონე, რისთვისაც ცენტრალურმა ხელისუფლებამ უნდა შეძლოს განვითარების ღონით ერთმანეთისაგან განსხვავებული რეგიონების ერთიანი სტრატეგიული გზით განვითარება.

„იდეალურ შემთხვევაში თითოეულ რეგიონს უნდა შეეძლოს და ჰქონდეს იმის საშუალება, რომ დასაქმებისა და შემოსავლების მხრივ თავის მოსახლეობას, მთლიანად ქვეყანას მისცეს იმის მაქსიმუმი, რაც მას ობიექტურად შეუძლია. ასევე ქვეყანამ, მისმა ხელისუფლებამ უნდა შეუქმნას რეგიონს იმ პირობების მაქსიმუმი, რაც მას ესაჭიროება ეფექტიანი ფუნქციონირებისათვის თვით რეგიონისა და მთლიანად ქვეყნის თვალსაზრისით, გაეწიოს მხარდაჭერა სუსტად განვითარებულ გე-

¹ ნ.ჭითანაგა, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი და გენდენციები ეკონომიკური გლობალიზაციის კონტექსტში (თვისებრივ-მეთოდოლოგიური მიდგომა), კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2001, გვ. 16-17.

რიგორიებს, დაეხმაროს მათ განვითარებისა და ცხოვრების ღონის გამოთანაბრებაში.“¹

გერიგორიული განვითარების რეგულირება წარმოადგენს რეგიონული პოლიტიკის რეალიზაციის მეთოდს, ხოლო გერიგორიული განვითარების რეგულირების კონცეფცია ეს სისტემური გაგებაა, რომელმაც უნდა განიხილოს რეგიონის განვითარების წინაშე დასმული მიზნების მიღწევის გზები და საშუალებები.

გერიგორიული განვითარების სახელმწიფო რეგულირება არის ხელისუფლების ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების რეგიონულ ეკონომიკაზე სპეციფიკური ზემოქმედება სახელმწიფოს როლის გაძლიერებით, კანონმდებლობის სრულყოფით, დარგთაშორისი პროგრამების დაფინანსებით, შეღავათიანი დაკრედიტებით და საგადასახადო დაბეგვრით, დანაკარგების კონპენსაციით, აგრეთვე ეკონომიკური და სოციალური განვითარების სტიმულირებით (სპეციალური საბიუჯეტო და ბიუჯეტგარეშე ფონდებით).

გერიგორიული განვითარების სახელმწიფო რეგულირება იყენებს პირდაპირი და არაპირდაპირი რეგულირების მეთოდებს. პირდაპირ მეთოდებში შედის: ინვესტიციები, სუბვენციები, ღოგაციები, ფასები, ლიცენზიები,

¹ *დ.მოურავიძე*, საქართველოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და პრიორიტეტები, კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, ეს.პს.კი, 2001, გვ. 23.

კვოგები. არაპირდაპირი მეთოდებით რეგულირება წარმოებს: დაკრედიგების, საგადასახადო და საამორგიზაციო პოლიტიკით.

როგორც წესი, რეგიონებში საწარმოო სიმძლავრეების სრულად ამოქმედება იწვევს ეკონომიკურ ზრდას, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას და შესაბამისად ფინანსური რესურსების გადიდებას და მათ სამეურნეო ბრუნვაში მოქცევას. სამეწარმეო სფეროს განვითარება უპირატესად მაგერიალური წარმოების სფეროში „უმრუნეველყოფს და აჩქარებს რეგიონებში ეკონომიკურ ზრდას, რეგიონული დისპროპორციების დაძლევას, რეგიონების ეკონომიკური განვითარების ღონეების გამოთანაბრებას, ეკონომიკურ აღმავლობას ღებრესიულ რეგიონებში.“¹

საქართველოში ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პოზიციებიდან რეგიონები არათანაბარ ბუნებრივ-ეკონომიკურ პირობებში იმყოფებიან. ჯერ-ერთი, რეგიონები ხასიათდება ბუნებრივ-სანედლეულო რესურსების არათანაბრობით; მეორე, გერიგორია, უპირატესად, რთული რელიეფით ხასიათდება და მთავორიანია; მესამე, ქვეყნის რეგიონების ეკონომიკა მრავალდარგოვანი და გაუანგულია; მეოთხე, საწარმოო სიმძლავრე-

¹ *დ. მოურავიძე*, საქართველოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და პრიორიტეტები, კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2002, გვ. 7.

ბი მოძველებულია და მათი საშუალებით წარმოებული პროდუქცია დაბალ კონკურენტუნარიანია; მეხუთე, ქვეყანა და მისი რეგიონები, მოსახლეობა უინანსური რესურსების უმწეავეს დეუიციგს განიცდიან, რაც თავის მხრივ, შიგა სამომხმარებლო ბაზრის განვითარების საშუალებას არ იძლევა.

საქართველოს საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში შესვლამ სერიოზული პრობლემები შეუქმნა არა მარგო ქვეყნის ცენტრალურ ხელისუფლებას, არამედ მმართველობის რეგიონულ ორგანოებსაც. „ამიგომ სახელმწიფოებრივი მშენებლობა, ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარება, ყოველთვის მჭიდროდ უნდა უკავშირდებოდეს მისი რეგიონების თავისებურებებს, რესურსებს, ინგერესებს და კონკრეტულ ამოცანებს მოცემულ ეტაპზე. დემოკრატიული სახელმწიფოებრივი მართვა და ეკონომიკის რეგულირება საბაზრო მექანიზმზე დაყრდნობით ჯეროვან ეფექტს იძლევა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამ მიზნით განხორციელებული ღონისძიებანი დეცენტრალიზებული, ანუ დელეგირებული იქნება ადმინისტრაციული რეგიონების მიხედვით.“¹

მართებულად მიგვანია აკად. ნ.ჭითანავას მოსაზრება მასზე, რომ რეგიონმა „ხიდის“ უუნქცია უნდა შე-

¹ *დ. მოურავიძე*, საქართველოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და პრიორიტეტები, კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2001, გვ. 21.

ასრულოს სახელმწიფოს პოლიტიკით განსაზღვრული მაკროეკონომიკური და სოციალური პროცესების მიკრო დონეზე გადასვლაში. „ნიშანდობლივია, რომ ეს პროცესი ვითარდება ორმხრივი მოძრაობის პრინციპით – მაკროდან მიკროზე და პირიქით... ამასთან, რეგიონი, გარკვეულად სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მეზოლონესაც წარმოადგენს და, შესაბამისად, მისთვის დამახასიათებელ ფუნქციას ასრულებს, რაც იმაში გამოიხატება, რომ იგი ინფორმაციული ნაკადების მხოლოდ შეჯერებასა და შეფასებას არ ახდენს, არამედ პროცესებზე გემოქმედების პოტენციალით სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტიმულირების დაჩქარების წანამდღერებს ქმნის.“¹

იმისათვის, რომ შედგეს რეგიონების განვითარების ოპტიმალური პროგრამები, აუცილებელია ცენტრისა და რეგიონების ინტერესების დაბალანსება. ეს კი მაშინ მიიღწევა, როდესაც რეგიონების განვითარების პროგრამა დაედება საფუძვლად ინდიკატური გეგმის შედგენას, რომელშიც ორგანულ კავშირში მოექცევა ცენტრისა და რეგიონის რესურსული პოტენციალის გამოყენება.

არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ მოსაზრებას, რომ

¹ ნ. ჭითანავა, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი და გენდენციები ეკონომიკური გლობალიზაციის კონტექსტში (თვისებრივ-მეთოდოლოგიური მიდგომა, იხ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, გვ. 16.

„სახელმწიფოებრივი მშენებლობა, ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარება, ყოველთვის მჭიდროდ უნდა უკავშირდებოდეს მისი რეგიონების თავისებურებებს, რესურსებს, ინტერესებს და კონკრეტულ ამოცანებს მოცემულ ეტაპზე... პრაქტიკულად, ეკონომიკური რეფორმები, კრიზისის დაძლევა და ეკონომიკური აღმავლობა უშუალოდ ხორციელდება ტერიტორიულ განუენილობაში, საგნობრივად აღიქმება და იმართება რეგიონების დონეზე“¹. მაგრამ ისეთ სუსტად განვითარებულ ქვეყანაში, როგორიც საქართველოა, შეუძლებელია ავტორის მიერ შემოთავაზებული დებულება იმის შესახებ, რომ „რეგიონების განვითარებისათვის და რეგიონული პოლიტიკის ქმედითობისათვის განსაკუთრებული როლი ენიჭება დიფერენცირებულ საკრედიტო და საგადასახადო სისტემებს.“² რა თქმა უნდა, „დიფერენცირებული საკრედიტო ან საგადასახადო სისტემა არ ეწინააღმდეგება საბაზრო ურთიერთობათა, ან ერთიანი საკრედიტო თუ საგადასახადო პოლიტიკის პრინციპებს“, ამისი ბევრი მაგალითები გააჩნია მოწინავე განვითარებულ ქვეყნებს, მაგრამ სახელმწიფო რეგიონული საკრედიტო პროგრესიონიზმი საქართველოში, მისი ფინანსური სიდუხჭირის გამო ძნელად განსახორციელებადია.

¹ *დ. მოურავიძე*, საქართველოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და პრიორიტეტები, კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2001, გვ. 21.

² იქვე, გვ. 28.

ქვეყანას საამისო ფინანსური და მაგერიალურ-ნიეთობრივი რესურსები არ გააჩნია, არადა ამის გარეშე ფინანსური შეღავათების გაერცელება ეროვნული ეკონომიკის და სახელმწიფო ბიუჯეტის შესაძლებლობებს აღემატება.

მეგად საშური საქმეა „სუსტად განვითარებული რეგიონების, აგრეთვე რეგიონებში არსებული პრიორიტეტული დარგების ფინანსური მხარდაჭერისათვის“ შეიქმნას რეგიონული განვითარების ფონდი¹, მაგრამ მისი ფინანსური სახსრების შექმნაში მონაწილეობა მიიღონ „უფრო განვითარებულმა რეგიონებმა, რომელთაც ხელსაყრელი ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობები გააჩნიათ, წარმატებით მომუშავე კერძო საწარმოებმა და ფირმებმა“, არარეალურია. ჯერ-ერთი, უფრო განვითარებული რეგიონები ბიუჯეტში იხდიან მეტ სახსრებს და ქვეყანაში არსებული კანონმდებლობა კრძალავს მათგან დამატებითი წყაროების მობილიზაციას. ანალოგიური მდგომარეობაა მოწინავე კერძო საწარმოებსა და ფირმებში. ყველაფერი ეს უნდა განხორციელდეს ცენტრალური ბიუჯეტის² ან უცხოური ინვესტიციების სახსრებით.

საქართველოს სინამდვილეში ყველაზე რთული და

¹ *დ. მოურავიძე*, საქართველოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და პრიორიტეტები, კრ. „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2001, გვ. 29.

² იქვე.

ჯერჯერობით გადაუჭრელი პრობლემაა რეგიონების განვითარების ფინანსური რეგულირება, ეს კი, თავის მხრივ, დამოკიდებულია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონეზე. რა მდგომარეობაა ამ მხრივ საქართველოში?

სოციალიზმის დროს თუ სუბსიდიები და ბრუნვის გადასახადი წარმოადგენდა ღირექტიულად დაწესებულ ფასებსა და საწარმოო დანახარჯებს შორის დამაკავშირებელ რგოლებს, ფასების ლიბერალიზაციის შედეგად იგი გაიზარდა საბაზრო ფასების დონემდე, რასაც შედეგად მოყვა ცენტრალური ბიუჯეტიდან სუბსიდირების მაქსიმალურად შემცირება. მაგრამ ქვეყანაში სოციალურ-პოლიტიკური ფაქტორების გავლენით შენარჩუნებული იქნა ცენტრალური ბიუჯეტიდან ადგილობრივი, გერიგორიული ერთეულების სუბსიდირების სხვადასხვა ვარიანტი გრანსფერგებისა და გრანტების სახით, რომელმაც მასობრივი ხასიათი მიიღო.

ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმების გამოცდილება იმის ნათელი მაგალითია, თუ როგორ დამანგრეულად მოქმედებს ხელისუფლების დეცენტრალიზაცია რეგიონულ ეკონომიკურ ურთიერთობებზე. გერიგორიების შეურნეობრივი მართვის პრობლემები მოითხოვს ცენტრისა და რეგიონების ფუნქციების გამიჯვნის სრულყოფას და ბიუჯეტის სტრუქტურული დეფიციტის პრობლემის გადაწყვეტას. ბიუჯეტის სტრუქტურული დეფიციტი იმ მძიმე მემკვიდრეობის შედეგია, რომელიც ქვეყანამ მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემიდან მიიღო: არაეფექტიანი

სამრეწველო გიგანტები; ბიუჯეტის შემოსავლების ძირითად წყაროს წარმოადგენდა სახელმწიფო მონოპოლიებიდან შენაგანები, საბიუჯეტო ფონდების სიმრავლე და სხვ.

სამწუხაროდ, ეკონომიკური რეფორმირების პროცესში ვერ მოგვარდა სტრუქტურული დეფიციტის პრობლემა. პირიქით, შედარებით ისეთი დამამძიმებელი ხარჯები, როგორიცაა: კვების პროდუქტების სუბსიდირება, საქალაქო გრანსპორტის შენახვა და სხვ. გადაკისრებული იქნა ქვემდგომ ბიუჯეტებზე. ყოველივე ამის მიუხედავად, ქვეყნის ხელისუფლებამ ვერაუფრი ვერ მოუხერხა ბიუჯეტის დეფიციტს.

საქართველოში 1992-1994 წლებში ფაქტობრივად მოქმედებდა ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების საბჭოთა სისტემა, რომელმაც უმნიშვნელო ცვლილებები განიცადა. ამ დროს ცენტრის მიერ რეგიონული და გეროგორიული მართვის ორგანოებზე გადაკისრებული იქნა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საბიუჯეტო ხარჯების განხორციელებაზე პასუხისმგებლობა. ეს ხარჯებია: სოციალური პოლიტიკის განხორციელება, საქალაქო გრანსპორტის შენახვა, სასურსათო პროდუქტების ხარჯების სუბსიდირება, ჯანდაცვისა და კულტურის ხარჯები და სხვ. ამასთან, რეგიონულ და ადგილობრივ ხელისუფლებას არ მიუღია ფისკალური უფლებამოსილება, რომელიც საშუალებას მისცემდა ადეკვატურ ღონებზე ეწარმოებინათ ბიუჯეტის შემოსავლების აკრება.

ქვეყნის აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელი-

სუულების გადაწყვეტილებით ცენტრალური ბიუჯეტის მნიშვნელოვანი დაგვირთვის გამო, მიზანშეუწონელი გახდა გერიგორიების ბიუჯეტებს გადაცემოდა მყარი და რეალური საგადასახადო წყაროები. ამიგომ რეგიონებისა და გერიგორიების ბიუჯეტების დაბალანსების უზრუნველსაყოფად გამოიყო ზოგიერთი გადასახადიდან ანარიცხები და გრანსურგები.

ქვეყნისა და მისი რეგიონების ეკონომიკური ძლიერებისათვის აუცილებელია დაჩქარდეს ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების სრულყოფა. მანამ, სანამ გადავიდოდეთ საბიუჯეტო სისტემის დეცენტრალიზაციის განხილვამდე, საჭიროა განვაზოგადოთ ამ მოელენის განსაზღვრა. ფინანსების შესახებ თანამედროვე ლიგერატურა საბიუჯეტო სისტემის დეცენტრალიზაციის სამ ფორმას იცნობს: დეკონცენტრაციას, დელევირებას და დევიოლუციას.

დეკონცენტრაციის დროს ცენტრალური მთავრობა ადგილებზე თავიანთ წარმომადგენლებს მოქმედების განსაზღვრულ თავისუფლებს ანიჭებს. დელევირების მეშვეობით ადგილებზე არჩევიითი ორგანოები დებულობენ დამატებით უფლებამოსილებას, რომელიც ზემდგომი ხელისუფლების მიერ მკაცრად რეგულირდება. დევიოლუციის პროცესი აწესებს ადგილებზე არჩევიითი ორგანოების სრულ ავგონომიას, მათთვის განსაზღვრული უფლებამოსილების ფარგლებში.

ამ განსაზღვრებათა შესაბამისად, საქართველოში ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობები წარმოადგენს დელე-

გირებისა და დევოლუციის ნარეუს, თანაც უკანასკნელი დამახასიათებელია უფრო ცენტრალური და რეგიონული დონეებისათვის.

ცენტრალიზებულ-გეგმიანი ეკონომიკური სისტემის მოშლამ, საბჭოთა კავშირის ნგრევამ, სამოქალაქო ომმა და სხვა მრავალმა ანომალიურმა მოვლენებმა გამოიწვიეს მწვავე სისტემური ეკონომიკური კრიზისი.

საწარმოო სიმძლავრეების გამოუყენებლობამ და ამის შედეგად შექმნილმა უმუშევრობამ მოსახლეობის დიდი ნაწილი გააღატაკა.

მიუხედავად ამისა, 1995 წლიდან ქვეყანაში დაიწყო ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლის პერიოდი. „ბოლო 5 წელი საქართველოსათვის უდავოდ არის ეკონომიკური სტაბილურობის განმტკიცების პირველი წლები. ეს არის ნგრევირს, ქაოსის ეგაჰიდან გამოსვლისა და ქვეყნის აღმშენებლობის დაწყების წლები.“¹ 1995 წლიდან დაწყებული, საქართველოს ეკონომიკური პოტენციალის ზრდის ტემპი 6-7 პროცენტს შეადგენს.

თუმცა, 1999 წელს საქართველოში მთლიანი შიგა პროდუქტის ზრდის ტემპმა მხოლოდ 3% შეადგინა, ხოლო ინფლაციის დონემ 10,9 პროცენტს მიაღწია. ინფლაციის ასეთი ტემპით გადიდებაზე იმოქმედა 1998 წლის ბოლოს ლარის კურსის სრულმა გათავისუფლებამ და ამით

¹ *ე. შევარდნაძე*, 2000 წლის 29 იანვრის გამართულ საქართველოს მთავრობის გაუარყოფებულ სხდომაზე წარმოუქმელი სიტყვიდან. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1 თებერვალი, 2000 წელი.

გამოწვეულმა აეიოგაქმა. საყურადღებოა, რომ საქართველოში ინფლაციური პროცესი მართვადია, მიუხედავად იმ სიძნელეებისა, რაც მოუქმელი საგადასახადო და საბაჟო პოლიტიკის, კორუფციისა და ჩრდილოეთი ეკონომიკის აღზევებით შეექმნა ქვეყანას.

გარდამავალი პერიოდის პრობლემებს შორის ერთ-ერთი მთავარია – შეუსაბამობა მაკროდონეზე მეურნეობრიობის ზოგადი პირობების ცვლილებებსა და მათი ლიბერალიზაციის პოზიციებიდან და საწარმოთა გრანსუორმაციას შორის. მაკროეკონომიკურ პოზიციებიდან უფლად და საბიუჯეტო პოლიტიკაში რეფორმებით მიღწეული წარმატებები თუ წარუმატებლობა ნათლად არის გამოკვეთილი, მაგრამ მიკროდონეზე ყველაფერი აბურდულია.

რეფორმებს საწარმოების დონეზე უამრავი პრობლემები ახასიათებს დაწყებული მეწარმეთა უფლებრივი პოზიციებიდან და დამთავრებული აღრიცხვის მოუწესრიგებლობით.

მაგალითად, პრივატიზაციამ ვერ უზრუნველყო მყარი კორპორაციული კონტროლი.

არ გაამართლა დიდი მოცულობის უცხოური კაპიტალის შემოდინებამ, როგორც ეკონომიკის დაუინანსებისა და პრივატიზებულ საწარმოებში ადეკვატური საბაზრო ურთიერთობათა ფორმირების უმნიშვნელოვანესმა ფაქტორმა. როგორც საწარმოთა დონეზე, ისე სახელმწიფო დონეზე უცხოური კაპიტალი უპირატესად ასრულებს კრედიტორის ფუნქციებს და ხშირად თავს შეგვახ-

სენებს სპონსორის როლში. იმის გამო, რომ არსებული კანონმდებლობით თავდაპირველად უცხოური კაპიტალი დაშვებული არ იქნა პრივატიზაციის პროცესში, მისი ეფექტიანობა ძალიან დაბალია.

საბაზრო სისტემის ფარგლებში ეკონომიკური ზრდის პოტენციალის რეალიზაციისათვის აუცილებელია ინსტიტუციური რეფორმა. უნდა დაჩქარდეს საბანკო სისტემის რესტრუქტურისაციის და ეფექტიანად ფუნქციონირებადი ბანკების შექმნის პროცესი, რომლებიც ასრულებენ დანაშორების მფლობელებსა და ინვესტიციების რეკვიპირებას შორის შუამავლის როლს.

საინვესტიციო კლიმატის ზოგადი უაქტორები – პოლიტიკური რისკი, საგადასახადო სისტემა და მისი განაკვეთების ნორმა-სერიოზულ გავლენას ახდენს ეროვნულ ეკონომიკაზე. განვითარებული ფინანსური ბაზრის არარსებობას, სადაც საექსპორტო კომპანიებს შეუძლიათ განათავსონ თავისუფალი სახსრები, მიყვებით დაგროვების სექტორების მიხედვით იზოლირებამდე, რამაც გამოიწვია კაპიტალის გადადინების გართულება.

ქვეყანასა და მის რეგიონებს სერიოზული პრობლემები შეუქმნა „ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის აღზევებამ.

„ჩრდილოვანი“ ეკონომიკას ხშირად „შავ ბაზარს“, „პარალელურ“ ან „არაფორმალურ“ ეკონომიკას უწოდებენ. თუმცა, კონსენსუსი ამ მოვლენის ახსნაში დღემდე მიღწეული არ არის, რის გამოც, მსოფლიოში ცნობილი მაკროეკონომისტები დ.საქსი და ფ.ლარენი გვიჩვენებენ საერთო აზრის ჩამოყალიბებამდე გამოვიყენოთ

„ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის ვიგო განზის მიერ (სსუ-ის ეკონომისტი) ჩამოყალიბებული განმარტება: „ჩრდილოვანი ეკონომიკა – ეს არის მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ის ნაწილი, რომელმაც ასახვა ვერ პოვა ოფიციალურ სტატისტიკაში ანგარიშგების არარსებობის გამო ან მისი სიდიდის შემცირების მიზეზით“.¹

„ჩრდილოვანი ეკონომიკის“ არსებობა განპირობებულია გადასახადის გადახდისაგან თავის არიდებით შემოსავლების შემცირებით და სახელმწიფოს მიერ ზოგიერთი ეკონომიკური საქმიანობის აკრძალვით (ნარკოტიკებით ვაჭრობა, ბიზნესი, პროსტიტუცია). უკანონო საქმიანობისათვის საერთოა არა მარტო მათი კანონგარეშედ გამოცხადება, არამედ ნაღდი ფულის, როგორც გადახდის საშუალების მასშტაბური გამოყენება. ასეთი გზით „ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის ბოსები ცდილობენ თავიანთი შემოსავლების საექვო წყაროები მიჩქმალონ, რომლებიც შეიძლება ჩეკების ან სხვა საექვო ინსტრუმენტების დახმარებით გაიხსნას.

„ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის ზუსტად განსაზღვრა შეუძლებელია, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი შეწყვეტდა არსებობას. თუმცა ეს სიძნელე საზოგადოებას ხელის ჩაქნევის უფლებას არ აძლევს. ამ საქმით დაინტერესებულ მკვლევარებს შორის ცნობილია „ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის განსაზღვრის რამდენიმე მეთოდი, რომელ-

¹ *Д. Сакс: Ф. Ларрен, Макроэкономика. Глобальный подход, М., "Дело", 1996, стр. 273.*

თავან ყველაზე მისაღებად მიჩნეულია მიმოქცევაში ნაღ-
დი ფულის მოცულობის შესახებ მონაცემებიდან ვარაუ-
დის გაკეთება თუ ნაღდი თანხიდან. განსაკუთრებით დი-
დი კუპიურები მჭიდრო კავშირშია უკანონო საქმიანო-
ბებთან. სამწუხაროდ, „ჩრდილოვანი“ ეკონომიკის მას-
შგაბების შეფასების ამპლიგუდა ძალიან უარყოფა და არ
შეიძლება, რომელიმე მათგანი უდავო ჭეშმარიტებად იქ-
ნეს მიჩნეული. მაგალითად, აშშ-ში „ჩრდილოვანი“ ეკო-
ნომიკის მასშგაბები მერყეობს მეკ-ის 25 %-მდე.

საქართველოს სგაგისტიკის სახელმწიფო დეპარტა-
მენტის გაანგარიშებით თუ 1996 წელს არაფორმალური
სექტორის წილი მშპ-ში 56 %-ს აღწედა, 1998-1999 და
2000-2001 წლებში ეს მაჩვენებელი 37-43 %-ის დონეზე
მერყეობდა, რაც აბსოლუტურ ციურებში 2 მლრდ ლარს
აღემაგება.¹

მარგო 2000 წელს ქეყნის მაგერიალური წარმოე-
ბის სუეროში აღერიცხავი პროდუქციის წილი ოფიცია-
ლური მონაცემებით 55 %-ს აღემაგებოდა. თუ უარულ
სექტორში შექმნილ დამაგებული ღირებულების რეალურ
დონეს ავიღებთ, მარგო დღე სახით 2000 წლის ბიუჯეტ-
ში ნაცელად 278 მლნ ლარისა 754 მლნ ლარი (2,7-ჯერ
მეგი) უნდა შესულიყო.

უფრო მეგიც, ექსპერგული გათელებით ქეყანაში
ბენზინის მოხმარება წელიწადში 600-625 ათას გონას შე-

¹ ცალკეული მეცნიერების გაანგარიშებით ჩრდილოვანი
ეკონომიკის წილი მშპ-ში 65-70 %-ს აღწევს.

ადგენს (მაშინ, როდესაც 1985-1990 წწ. საშუალო წლიური მოხმარება 900 ათას – 1 მლნ გონას შეადგენდა). ბენზინის იმპორტის ოფიციალურმა საბაჟო სტატისტიკამ 2000 წელს დააფიქსირა 183 ათასი გონის შემოგანა. მარგო საბაჟო გადასახადის დანაკლისი 200 მლნ ლარია, ხოლო თუ აქციმსაც გავითვალისწინებთ, ეს ციფრი 310-320 მლნ ლარამდე მიაღწევს.¹

ყოველივე ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ პირველ რიგში მოსაწესრიგებელია გერიგორიული განვითარების ფინანსური რეგულირება. რა თქმა უნდა, ამის გამოცდილება ქვეყანას არ გააჩნია. საჭიროა მეტი ინტერესი გამოვიჩინოთ უცხოური გამოცდილების დასანერგავად, თუმცა იგი უნდა მოერგოს ჩვენი რეგიონების ფინანსურ ურთიერთობებს.

გერიგორიული განვითარების ფინანსური რეგულირების რეგიონული შესაძლებლობები დამოკიდებულია, უპირველეს ყოვლისა, არა იმაზე, თუ რა ადგილობრივი გადასახადები გააჩნია ამა თუ იმ ქვეყანას, ან როგორია მათი სახელმწიფოებრივი მოწყობა, არამედ თითოეულ ქვეყანაში რა ღონებუა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ხარისხი და მასში მიმდინარე ცვლილებები.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია, სხვა თანაბარ პირობებში, ეფექტიანი ფინანსური რეგულირების ისეთი ფაქ-

¹ საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს მონაცემები.

გორები, როგორიცაა: ერთი მხრივ, რეგულირების მექანიზმების შესაბამისობის ღონე თითოეული ქვეყნის ინდივიდუალურ ამოსავალ პირობებთან და, მეორე მხრივ, გერიგორიული განვითარების მიზნების თანაუარდობა ამ რეგულირების ერთიან პრინციპებთან. სწორედ ეს მომენტები განსაზღვრავენ თითოეულ მყარად განვითარებად ქვეყანაში რეგიონების უინანსურ პოტენციალზე სახელმწიფო შემოქმედების ფორმებს, რეგიონალური და ადგილობრივი გადასახადების ჩამონათვალს, მათ წილს შესაბამისი ბიუჯეტების შემოსავლებში, აგრეთვე საბიუჯეტო გამოთანაბრების მექანიზმებს.

განვითარებული ქვეყნების გამოცდილების ანალოგიურად, აუცილებელია „საქართველოში სახელმწიფო ბიუჯეტის შედგენისას ცენტრალურ და რეგიონულ ერთეულებს შორის შემოსავლების განაწილებას საუქუელად დაედოს გერიგორიული ერთეულების მონაწილეობის ხარისხი ამა თუ იმ გადასახადის ფორმირების საქმეში. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყნის მმართველი ორგანოები ჩაახშობენ ადგილობრივი აღმასრულებელი ორგანოების ინიციატივას და სტიმულს გადასახადების მოცულობის გაზრდაში“.¹

განვითარებადი ქვეყნებისათვის საერთაშორისო

¹ რ. კაკულია, ავტონომიური რესპუბლიკების საუინანსო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფა გარდამავალ პერიოდში, იხ. კრებული „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, გვ. 126.

ორგანიზაციებს შემუშავებული აქვთ რეგიონული განვითარების ფინანსური რეგულირების სამი მოდელი. პირველი მოდელი წარმოადგენს ცენტრალიზებულ სისტემას, რომელიც ყველა ძირითად გადასახადს უკეთებს მობილიზაციას, შემდეგ იქმნება ხარჯების ფონდები მთავრობის მიერ შემუშავებული პროგრამების დასაფინანსებლად. ასევე ცენტრალური ბიუჯეტი აფინანსებს რეგიონებს გრანტებისა და სუბსიდიების სახით.

მეორე მოდელი – წარმოადგენს ხელისუფლების რეგიონული ორგანოების ფინანსების დეცენტრალიზებულ სისტემას, როდესაც მათ რჩებათ ქვეყნის ძირითადი გადასახადების დიდი ნაწილი განათლების, კულტურის, ჯანდაცვის ღონისძიებათა დასაფინანსებლად.

მესამე მოდელი – ჰიბრიდული სისტემაა. ეს სისტემა აერთიანებს ორივე მოდელის დადებით მომენტებს. ამ სისტემისათვის დამახასიათებელია განაწილების მექანიზმის მეშვეობით რესურსების და მათზე მოთხოვნის გაერთიანება, გაწეული მომსახურების დემოკრატიული ანგარიშგება, ძლიერი ადგილობრივი გადასახადები.

საქართველოში უპირატესობა მინიჭებული აქვს მესამე მოდელს, მაგრამ იგი არასრულყოფილია და მოითხოვს შემდგომ დახვეწას ჩვენს მიერ ზემოთ მოგანილი პრობლემების დაძლევის ღონისძიებათა გათვალისწინებით (მხედველობაში გვაქვს საკანონმდებლო ბაზის განვითარებასთან ერთად აღმინისგრირების მეთოდების მოხდენილად გამოყენება).

„საქართველოს რეგიონებში ეკონომიკური რეფორმის წარმატებით გავრძელება და სრულყოფილი საბაზრო ურთიერთობების დანერგვა ღიდად არის დამოკიდებული მცირე მეწარმეობის განვითარებაზე. სწორედ ეს უკანასკნელი წარმოადგენს რეგიონებში სოციალურად ორიენტირებული კონკურენტული მეურნეობის განვითარების ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას. რეგიონებში მცირე მეწარმეობის განვითარების გარეშე არ შეიძლება შეიქმნას იმანენტური და მრავალწყობიანი საბაზრო მეურნეობა“¹.

მცირე მეწარმეობის განვითარებისათვის ქვეყნის რეგიონებში არ არსებობს ელემენტარული პირობები. სახელმწიფოს მხარდაჭერისა და დახმარების გარეშე საქმე წინ ვერ წაიწევს. მაშინ, როდესაც მეწარმეობისათვის მიუწვდომელია საკრედიტო რესურსები, საგადასახადო წნეხი სწორედ ამ სფეროში აელენს თავის უარყოფით გავლენას. კორუფცია და მექრთამეობა ძირს უთხრის ისედაც სუსტ ნიადაგზე აღმოცენებულ სამეწარმეო საქმიანობას.

მისაღებად მიგვაჩნია მ.წიკლაურის, დ.მოურავიძის, მ.ელიშვიანის, მ.მშვიდლობაძის, რ.კაკელიას, ლ.ბახგაძის,

¹ *გ. წერეთელი, ნ. ბიბილაშვილი*, მცირე მეწარმეობის განვითარების რეგულირების პრინციპები საქართველოში რეგიონების აღორძინების უაქტორობის გათვალისწინებით, წიგნიდან „საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიმართულებები“, ბათუმი-თბილისი, 2002, გვ. 32.

ი.მესხიას წინადადებები რეგიონებში სამეწარმეო საქმიანობის ფინანსური ხელშეწყობის ღონისძიებათა შესახებ.¹

მ.წიკლაური თავის სგაგიაში აანალიზებს მთავრობის მიერ დამგვიცეხულ „საქართველოში მცირე და საშუალო საწარმოთა სახელმწიფო მხარდაჭერის 2002-2004 წლების პროგრამას“ და მიუთითებს, რომ პროგრამა ითვალისწინებს რეგიონებში მცირე და საშუალო მეწარმეობის ფინანსურ და საკრედიტო-საინვესტიციო ხელშეწყობას.

მსოფლიო პრაქტიკიდან ცნობილია, რომ მცირე საწარმოთა ხელშეწყობის სპეციალური ორგანიზაციები თავდებად უდგებიან საწარმოებს კომერციული ბანკების წინაშე, გასცემენ სუბსიდიებს ბანკის კრედიტით სარგებლობისათვის პროცენტის, ფისკალური გადასახადების და სალიზინგო მომსახურების ნაწილის დასაუარაებად, აგრეთვე გასცემენ მცირე მოცულობის სესხებს კომერ-

¹ *მ. წიკლაური*, მცირე და საშუალო მეწარმეობის სახელმწიფო მხარდაჭერის სისტემის სრულყოფის მიმართულებები საქართველოში, გვ. 57-64; *დ. მოურავიძე*, *გ. ელიშვიანი*, *მ. მშვიდლობაძე*, ბიზნეს-გარემოს შეუასებისა და მეწარმეობის ანგისტიმულების შესახებ საქართველოში, გვ. 88-101, *რ. კაკულია*, *ლ. ბახტაძე*, ეკონომიკური პოტენციალის აღვილი და როლი რეგიონის ფინანსური პოტენციალის ფორმირებაში, გვ. 158-169, *ი. მესხია*, საგადასახადო მენეჯმენტი, როგორც მეწარმეობის განვითარების საკვანძო ინსტრუმენტი, გვ. 171-178. იხ. წიგნი: საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიმართულებები, ბათუმი-თბილისი, 2002.

ციულ ბანკებთან შედარებით შეღავათიან პირობებში.

უფრო კონკრეტულად: მცირე მოცულობის მიზნობრივი სესხები გაიცემა უშუალოდ ცენტრის მიერ. თავდებობა კომერციული ბანკების წინაშე ნიშნავს, რომ მეწარმეობის ხელშემწყობი ორგანო (თავდები) ბანკების წინაშე გამოდის თავდებად იმ საწარმოთა მიმართ, რომლებიც არ აკმაყოფილებენ ბანკების მოთხოვნილებებს სამეწარმეო საქმიანობის რისკისა და საგარანგიო უზრუნველყოფის თვალსაზრისით.

პროგრამაში ჩადებულია საბანკო პროცენტის ნაწილის სუბსიდირების მექანიზმი, რომლის მიზანია ბანკის კრედიტის საპროცენტო განაკვეთის ნაწილის კომპენსაციით საბანკო სესხები გახადოს მიმზიდველი და ხელმისაწვდომი საწარმოებისათვის.

დ. მოურავიძის, ზ. ელიშვიანის და მ. მშვიდლობაძის მოსაზრებით რეგიონებში ეუფეტიანი ბიზნეს-გარემოს ფორმირებისა და მეწარმეობის სტიმულირებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სამეწარმეო და საინვესტიციო საქმიანობისადმი ხელშეწყობას, მხარდაჭერის, წახალისების და კომპლექსური სახელმწიფო პოლიტიკის შემუშავებას და განხორციელებას. მათ მიერ სახელმწიფო რეგიონულ პოლიტიკაში განსაკუთრებული ყურადღება აქვს მიქცეული ისეთ ღონისძიებებს, რომლებიც ითვალისწინებს საგადასახადო სისტემის რეფორმირებას მისი ლიბერალიზაციისა და შემსუბუქების აქცენტით, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს გადასახადების სახეობებისა და განაკვეთების საწყის ეტაპზე საგადასახადო შეღა-

ვათების დაწესება, გადასახადების ადმინისტრირების გაუმჯობესება.

სწორედ ამ ღონისძიებების განხორციელებით ქვეყანაში შესაძლებელი გახდება ეროვნული ეკონომიკის აღორძინება, იმ პრიორიტეტული საწარმოების განვითარება, რომლისთვისაც რეგიონს გააჩნია შესაბამისი რესურსები და გარკვეული კონკრეტული უპირატესობანი.

რეგიონებში მეწარმეობის განვითარების მთავარ ხელშეწყობ მექანიზმად აღიარებულია სწორი საფინანსო და საკრედიტო პოლიტიკა, მაგრამ ქართულ მეცნიერთა მოსაზრება უპირატესად ვერ გაცდა იაუ კრედიტზე მოთხოვნასა და საგადასახადო განაკვეთების მკვეთრ შემცირებას. არა და ასეთი სჯა-ბაასი გაუმართლებლად მიგვაჩნია. მოთხოვნა იაუი კრედიტით სამეწარმეო სფეროს უზრუნველყოფის თაობაზე¹ არ განხორციელდება იმ მოსაზრებათა გამო, რომ კრედიტის განაკვეთი დამოკიდებულია საკრედიტო ბაზრის კრედიტით გაჯერებაზე. რაც მეტი იქნება ბაზარზე გამოტანილი საკრედიტო რესურსები, იგი მით უფრო იაუი გახდება, სხვანაირი გამოსავალი საბაზრო ეკონომიკას არ გააჩნია. ქველმოქმედებას ნაკლებად ასტიმულირებს საბაზრო ეკონომიკა, სოლო ხელისუფლებას დამატებით საკრედიტო რე-

¹ ბ. ზარნაძე, ქართული ბიზნესის განვითარების მიმართულებები, იხ. წიგნი: „საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიმართულებები“, გვ. 44.

სურსების გამოყოფა ბიუჯეტიდან არ შეუძლია მწირი ბიუჯეტის გამო.

მიუღებლად მიგვაჩნია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ „გარიგებითი ფიქსირებული საგადასახადო რეჟიმით, აგრეთვე ალგერნაგიული ფიქსირებული გადასახადებით – ეაჭრობაში ბრუნვის 3 %, მომსახურებაში – 5 %. აქციზის, მიწის, ბუნებრივი რესურსების გამოყენებისა და მანუ ნივთიერებებით გარემოს დაბინძურების გადასახადების გარდა, მსხვილი მეწარმეებისათვის საგადასახადო კოდექსის პარალელურად შეიძლება შემოვიღოთ ერთიანი და ერთადერთი ალგერნაგიული ფიქსირებული გადასახადი – ბრუნვის 25 %.¹

ამრიგად, ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკის აღმავლობა და ნაკლები დანახარჯებით მეტი უკუგების მიღება – ე.ი. წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ მეურნეობრიობის მართვის დარგობრივი და გერიგორიული პრინციპების შეთანაწყობითა და მთელი ქვეყნის და მისი რეგიონების ოპტიმალური ეკონომიკური და სოციალური განვითარების უზრუნველყოფით.

¹ *ა. საკანდელიძე, თ. ვამაქიძე*, საქართველოში მცირე მეწარმეობის განვითარების ძირითადი კონცეფცია, იხ. იგივე წიგნი, გვ. 187.

12. რეგიონების ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალი, გერიგორიული რესურსები და ქონება საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში

იმ ურთულეს პრობლემებს შორის, რომლებიც ხელს უშლიან რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დაჩქარებას, განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია მათი პოტენციალის დადგენა, იქნება ეს ეკონომიკური, თუ ფინანსური პოტენციალი.

ეკონომიკური პოტენციალი არის ქვეყნის ეკონომიკის, მისი დარგების, საწარმოების, მეურნეობების საწარმოო-ეკონომიკური საქმიანობის უნარი გამოუშვან პროდუქცია, საქონელი, მომსახურება, დააკმაყოფილონ მოსახლეობისა და საზოგადოების მოთხოვნილებები, უზრუნველყონ წარმოებისა და მოხმარების განვითარება.

რეგიონის ეკონომიკური პოტენციალი ნატურალური ნივთობრივი ფორმით განისაზღვრება მისი ბუნებრივი რესურსებით, წარმოების საშუალებებით, შრომითი და მეცნიერულ-ტექნიკური პოტენციალით, დაგროვილი ეროვნული სიმდიდრით.

„ეკონომიკური პოტენციალი მრავალწახნაგოვანი და რთული კატეგორიაა, რომელიც საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ნაკლებადაა შესწავლილი. მისი ობიექტური შინაარსი იმ დაგროვილ შრომაში გამოიხატება, რომელიც კელაეწარმოების პროცესში დაკმაყოფილებულ საზოგადოებრივ და პირად მოთხოვნილებებში ვლინდება, ხო-

ლო პოტენციალის სუბიექტური შინაარსი ვლინდება ადამიანთა უნარში, გამოიყენოს დაგროვილი შრომა, რომელიც თან სდევს სპეციფიკური მოთხოვნილებების ჯგუფს და რომელიც ხასიათდება საზოგადოებრივი კელაეწარმოების მართვის სუბიექტური პროცესებით.

თავისი ობიექტური შინაარსით ეკონომიკური პოტენციალი კელაეწარმოების პროცესის თანამგზავრია და შეიძლება დაყოფილი იქნეს წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების პოტენციალად. ეკონომიკური პოტენციალის ფორმირების ობიექტური ასპექტები ვლინდება საწარმოო პოტენციალში, ხოლო მისი სუბიექტური ასპექტები – მართვის პოტენციალში.¹

როგორც წესი, ეკონომიკური პოტენციალი ეკონომიკური ზრდისა და საზოგადოებრივი მოთხოვნილების გადიდების აუცილებელი პირობაა.

„ეკონომიკური პოტენციალი ნატურალურ-ნიეთობრივი ფორმით გამოდის, როგორც ძირითადი საწარმოო ფონდების (კაპიტალის), საბრუნავი საშუალებების, შრომითი და ბუნებრივი რესურსების ერთობლიობა.

ეკონომიკური პოტენციალი (ეკ) ღირებულებითი გამოსახულებით შეიძლება განვიხილოთ, როგორც განივთებული შრომის დანახარჯების ერთობლივი ღირებულება, ძირითადი საწარმოო კაპიტალის (სკ) და მაგე-

¹ *ელდმერაშვილი გ.*, ფინანსური პოტენციალი: ფორმირებისა და გამოყენების პრობლემები, თბ., გამოც. „უსკი“, 2002, გვ. 10.

რიალური დანახარჯების (მდ) სახით, რომელიც შედის მშპ-ის შემადგენლობაში, აგრეთვე ეროვნული შემოსავლის (ემ) მაწარმოებელი ცოცხალი შრომა პლუს ბუნებრივი რესურსების (ბრ) ღირებულებითი შეფასება. ამრიგად, ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი ღირებულების ფორმით ასეთ სახეს მიიღებს:

$$ეპ=სკ+მდ+ემ+ბრ$$

ჩვენი აზრით, ეკონომიკური პოტენციალი არის ეროვნული სამეურნეო სისტემის უნარი, აითვისოს და გადაამუშავოს ეროვნული სიმდიდრე საზოგადოების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. ეუიქრობთ, ეკონომიკური პოტენციალის ეს განმარტება მეტ-ნაკლებად სრულად ააშკარავებს სისტემის და ცალკეული სახის რესურსების პროგრესულ პოტენციას და იძლევა მხოლოდ რეალურად მიღწეული ეკონომიკური პოტენციალის რაოდენობრივ მხარეს¹. ამასთან, რეგიონის დონეზე მან უნდა გამოავლინოს მაგერიალური, შრომითი, ფინანსური და მეცნიერულ-ტექნიკური რესურსების გამოყენებული შესაძლებლობები, რომლებიც საჭიროების შემთხვევაში რეგიონისა და ქვეყნის წინაშე დასმული ამოცანების გადასაწყვეტად იქნება გამოყენებული.

საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების პროცესში საქართველოსა და რეგიონების ეკონომიკური და ფი-

¹ *ედიშერაშვილი ზ.*, ფინანსური პოტენციალი; ფორმირებისა და გამოყენების პრობლემები, თბ., გამომც. „უსკი“, 2002, გვ. 13.

ნანსური პოტენციალის ეკონომიკური, სოციალური, მაგერიალურ-ტექნიკური და ორგანული უაქტორების შესწავლა-ანალიზი გერიგორიული ერთეულების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

„საქართველოს რეალური პოტენციალი არის, პირველ რიგში, არა მისი ბუნებრივი და მაგერიალური სიმდიდრე, ტექნოლოგიების უღობა, არამედ მისი მოქალაქეების უნარი, გადაწყვიტონ მომავლის უფრო რთული საკითხები წარსულისა და აწმყოს ამოცანების ადეკვატური გადაწყვეტის საფუძველზე... ბუნებრივი რესურსების სფეროში მთავარ ინგერესს წარმოადგენს საქართველოს გეოსტრატეგიული პოტენციალის გამოყენება საკუთარი და სხვა ქვეყნების განვითარების ხელშეწყობისათვის... მნიშვნელოვანია მაგერიალური რესურსების გამრავლებასთან დაკავშირებული ინგერესიც. მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ პროდუქციაში, ტექნოლოგიაში, ინფორმაციაში მაგერიალიზებული უპირატესობანი სულ უფრო მერყევი და არასაიმედოა.“¹

ქვეყნისა და რეგიონების ეკონომიკური პოტენციალი პირველადია, რომელიც უინანსური რესურსებით უზრუნველყოფს ეროვნული ეკონომიკის მყარი და მაღალი ტემპებით განვითარებასა და ეკონომიკურ და სო-

¹ *ბასილია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაძე თ.*, პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე, თბ., 2001, გვ. 163.

ციალურ უსაფრთხოებას. „ეკონომიკური უსაფრთხოების დაცვის ერთ-ერთი მძლავრი სეგმენტია ქვეყნის რეალური საწარმოო სექტორის პოტენციალი და განვითარების ტემპები. ამ ასპექტით უსაფრთხოების განმაზოგადებელ ინდიკატორებს წარმოადგენს მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის ტემპები, ინვესტიციური აქტივების ღონე, ძირითადი ფონდების მოქმედებაში შეყვანის მაჩვენებლები და სხვ. ეკონომიკური ინდიკატორები ახასიათებენ ეკონომიკაში ჩამოყალიბებულ განვითარების ტენდენციებს და წარმოების განვითარების იმ გრაფიკონებს, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ ქვეყნის ეკონომიკური უსაფრთხოების გარანტირებული დაცვა.“¹

რეგიონის პოტენციალში შეიძლება გამოყოფილი იქნეს შემდეგი ძირითადი ქვედანაყოფები: რეგიონის ბუნებრივი რესურსები, მიწა, შრომითი რესურსები, ძირითადი კაპიტალი (ფონდები), ფინანსური რესურსები და საინფორმაციო რესურსები.

იმ შეუსწავლელ ეკონომიკურ საკითხებს შორის, რომლებიც განსაკუთრებით მგრძნობიარეა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, საყურადღებოა ფინანსური პოტენციალის პრობლემა. სამწუხაროდ, ეს არა მარტო შეუსწავლელია, არამედ მისი, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის არსებობაც იგნორირებულია. დღემდე

¹ *მესხია ი.*, საქართველოს ეკონომიკური უსაფრთხოების ინვესტიციური ინდიკატორები, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2002, № 1, გვ. 6-7.

გამოქვეყნებულ არც ერთ ეკონომიკურ ხასიათის ლექსიკონში „ფინანსური პოტენციალი“ ფიქსირებული არ არის. ეკონომიკურ ლიგერაგურაში (როგორც უცხოეთში, ისე ქართულშიც) ეკონომიკური პოტენციალის ორგანულ ნაწილად შეგანილია „ფინანსური რესურსები“, ხოლო მკვლევართა დიდი ნაწილი „ფინანსურ პოტენციალს“ აიგივებს „ფინანსურ რესურსებთან“.

„ფინანსურ პოტენციალს“, როგორც დამოუკიდებელ კვლევის ობიექტს, პირველად შეეხო პროფ. რ. კაკულია და იგი დღესაც დიდი მონდომებით იკვლევს ამ პრობლემას.¹

პროფ. რ. კაკულიას მოსაზრებით, ფინანსური პოტენციალი არის ფინანსური შესაძლებლობების, დანაშოგე-

¹ *Колесникова Н.*, Финансовый и имущественный потенциал региона: Опыт регионального менеджмента, М., Финансы и статистика, 2002.

² *ბარათაშვილი ე., ვეშაპიძე შ.*, რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა, თბ., 2002; *ელდშერაშვილი გ.*, ფინანსური პოტენციალი: ფორმირებისა და გამოყენების პრობლემები, თბ., უსკი, 2002.

³ *კაკულია რ.*, ფინანსების ზოგადი თეორია, მე-3 გამოცემა, 2002; აეკონომიური რესპუბლიკების საფინანსო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფა გარდამავალ პერიოდში, წიგნში: „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში, გ. I, 2001; *კაკულია რ., ბახტაძე ლ.*, ეკონომიკური პოტენციალის ადგილი და როლი რეგიონის ფინანსური პოტენციალის ფორმირებაში, წიგნში „საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიმართულებები, გ. II, 2002.

ბის, ფინანსური ნაკადების ერთობლიობა, რომლებიც შეიძლება მობილიზებული და გამოყენებული იქნეს დასახული მიზნების განსახორციელებლად.

ფინანსური პოტენციალი არ შეიძლება განხილული იქნეს ეკონომიკური პოტენციალისგან განყენებულად.

ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალი იმ საშუალებებისა და პირობების ერთობლიობაა, რომლებიც აუცილებელია საზოგადოებრივი წარმოების განვითარებისა და ინვესტიციების გაფართოების უზრუნველსაყოფად.

როგორც წესი, სამეურნეო საქმიანობა ნებისმიერ სუბიექტში საქმიანობის სამ ფორმას: საწარმოოს (საქონლურს), კელავწარმოებითს (ინვესტიციებს) და ფინანსურს. როგორც საქონლური, ისე ინვესტიციური ნაკადები ყოველთვის ფინანსური ნაკადებით ხორციელდება. ასე, რომ ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალი ორგანულად ურთიერთდამოკიდებული და ურთიერთგანპირობებული კატეგორიებია. თითოეული მათგანი ერთ შემთხვევაში პირველადია, ხოლო მეორე შემთხვევაში – მეორადი, თუმცა თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკამ სამეურნეო სუბიექტების მართვის შესახებ კლასიკურმა წარმოდგენამ გრანსფორმაცია განიცადა ფინანსური მართვის პოზიციებიდან.

ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის ფინანსური წონასწორობა დომინანტის როლში გამოდის, რათა ეკონომიკისა და სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროში უზრუნველყოფილი იქნეს მძლავრი ფინანსურ-

ეკონომიკური პოტენციალი, თანაც ეს არ უნდა იყოს თვითმიზანი, მთავარია ნებისმიერი ფირმის შემოსავლიანობის ზრდა და მისი ოპტიმალური განაწილება.

საქართველოსა და მისი რეგიონების ფინანსური პოტენციალის ძირითადი წყაროებია:

1. ცენტრალური და გერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტებისა და ბიუჯეტგარეშე ფონდების სახსრები, სპეციალური პრობლემების დაფინანსების რესურსები, გრანტ-სუერგები, დოგაციები, სესხები;

2. სამეურნეო სუბიექტების სახსრები;

3. ბანკების, ბირჟების, სადამლევო დაწესებულებათ-ორგანიზაციებისა და სხვა საფინანსო სტრუქტურების ფინანსური სახსრები.

4. საზოგადოებრივი და არასამთავრობო ორგანიზაციების ფინანსური სახსრები, განსაკუთრებით უცხოური ფინანსური დახმარებები, გრანტები და სხვა სახსრები.

5. საოჯახო მეურნეობების ფულადი სახსრები (მიმდინარე ფულადი შემოსავლები, დანაზოგები).

6. საერთაშორისო საფინანსო და ეკონომიკური ორგანიზაციებისა და უცხოეთის ქვეყნების მიერ ქვეყანასა და მის რეგიონებზე გამოყოფილი სესხები, ფინანსური დახმარებები, გრანტები და სხვ.

სამეურნეო სუბიექტების (მათ შორის მესაკუთრეების) შეცვლისა და სამეურნეო პროცესების მონაწილეთა შორის ურთიერთობის ანალიზმა გვიჩვენა არა მარტო რესურსების ეფექტიანად გამოყენების კრიტერიუმე-

ბის ცვლილებები, არამედ ჩამოყალიბდა რეგიონებისა და გერიგორიების უთანაბრო განვითარების აუცილებლობაც, რომლის მამოძრავებელ მიზეზად შეიძლება მივიჩნიოთ სახელმწიფო საკუთრების პრივატიზაციის პროცესი. თუმცა, რესურსების გამოყენების კრიტერიუმებისა და საშუალებების შეცვლა განაპირობა შემდეგმა ფაქტორებმა:

- ეკონომიკური და სოციალური სფეროების განსახელმწიფოებრიობის ოფიციალურმა, მაგრამ დაუსაბუთებელმა კურსმა;

- საზოგადოებრივი განვითარების სოციალისტური მიზნობრივი მიზანდასახულობის შეცვლამ;

- ეკონომიკის რეალურ სექტორში კვლავწარმოებითი პროცესების რეგულირების გეგმიან-საბალანსო მეთოდის ხელალებით უარყოფამ ახლის შექმნის გარეშე;

- ფაქტობრივად ხელისუფლების სახელმწიფოებრივი ორგანოების მიერ სოციალური გარანტიების კონკრეტული უზრუნველყოფისაგან განრიდებად და მისმა ფორმალურად გადაცემამ მმართველობის რეგიონულ დონეებისათვის.

ამ და ქვეყანაში მოქმედმა სხვა პროცესებმა განსაზღვრეს გერიგორიული რესურსების ფუნქციონირების ახალი პირობები, რომლებიც შეიძლება დაკონკრეტებულ იქნეს შემდეგნაირად:

- ობიექტების ფუნქციონალური გამოყენების შესაძლებლობები მესაკუთრის სამართლებრივი სტატუსის შეცვლასთან დაკავშირებით;

– შესაბამისი რესურსების ფლობის მიზნობრივი ორიენტაციის შეცვლა;

– რეგიონულ სოციალურ-ეკონომიკური კომპლექსის კელავწარმოებით პროცესებში ამა თუ იმ რესურსის ადგილის განსაზღვრა;

– ამ რესურსების მართვაში ოპტიმალური, თანაც პრიორიტეტული მოდელის გამოყოფა.

დაბოლოს, „ნორმალური სახელმწიფოებრივი სისტემის პირობებში ფინანსური პოლიტიკის ხელშეწყობითა და დახმარებით ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალი სისტემატურად ეითარდება, რომელიც შემდგომში დადებით უკუგავლენას ახდენს ფინანსური რესურსების დაზავებითი წყაროების მობილიზაციის საქმეში და რომელიც ისევ გაუართოებული კელავწარმოების პროცესს ემსახურება“¹.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში შეიმჩნევა კელავწარმოებითი პროცესების ფინანსურ უზრუნველყოფაში სერიოზული პრობლემები. „საქართველოში არსებული ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო, ქვეყნის კელავწარმოებითი პროცესის დანახარჯთა დასაფინანსებლად არათუ სახელმწიფო ბიუჯეტი, არამედ საწარმოთა შემოსავალიც კი ფაქტობრივად არ გამოიყენება და მთელი გულისყური მიმართულია უცხოური ინვესტიციებისაკენ, რომელთა ეფექტი შიდა რე-

¹ *კაკულია რ.*, ფინანსების ზოგადი თეორია, თბ., ქსუ, 2001, გვ. 8.

სურსების გამოყენებასთან შედარებით ნაკლებია იმის გამო, რომ კერძო რესურსების გამოყენებას ყოველთვის მეტი ეფექტი გააჩნია.¹ საწარმოებისა და ფირმების მთელი შემოსავალი მოხმარების ფონდში გადადის და ეკონომიკური პოტენციალის შემდგომი გაფართოება ფინანსური რესურსების სიმცირის გამო არ მიმდინარეობს. ამით მომავალში ფინანსური პოტენციალისა და ფინანსური რესურსების ზრდას პრობლემები შეექმნება, რაც საბოლოო ჯამში ქვეყნისა და რეგიონების ეკონომიკური ძლიერების შენელებას გამოიწვევს.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალმა პერიოდმა არსებითი ცვლილებები შეიგანა სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების და მათი სარესურსო პოტენციალის გრანსფორმაციაში. ფაქტობრივად რეგიონების ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალი ყოველთვის განიხილებოდა და მომავალშიც განიხილება როგორც რეგიონის კომპლექსური სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საფუძველთა საფუძველი. დღეს რეგიონების ქონებრივი და ფინანსური რესურსები, როგორც რეგიონული პოტენციალის საფუძველი, განსაკუთრებულ დაგვირთვის იძენს. საქმე ეხება რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ახალ სიმაღლეებზე აყვანის საქმეში მათ განსაკუთრებულ როლს.

დღეისათვის რეგიონის პოტენციალის დახასიათები-

¹ *კაკულია რ.*, ფინანსების ზოგადი თეორია, თბ., ქსუ, 2001, გვ. 27-28.

სათვის ერთიანი მიდგომა არ არსებობს, რაც აღნიშნული მაჩვენებლის განსაზღვრისათვის საჭირო ბაზის მრავალფეროვნებით არის გამოწვეული¹.

რეგიონის პოტენციალის განსაზღვრა წარმოებს რესურსების საფუძველზე. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს რეგიონის პოტენციალის ფორმირების მთავარ წყაროს. ყურადღების გარეშე არ შეიძლება დაგოვებული იქნეს რეგიონის ეკონომიკური საქმიანობა. „გამომდინარე შესაძლებელი ხდება რეგიონის პოტენციალის განსაზღვრის როგორც რესურსულ, ისე შედეგობრივ ფორმაში წარმოდგენა. ორივე მაჩვენებელი კი შესაძლებლობას იძლევა რესურსების პოტენციური გამოყენება ასახული იქნეს, როგორც შედეგისა და რესურსების (რესურსუკუების მაჩვენებელი) ან რესურსებისა და შედეგის (რესურსგევალობის მაჩვენებელი) შეფარდების ფორმაში“².

როგორც წესი რეგიონის შესაძლებლობათა სრული გათვალისწინება წარმოებს ეკონომიკურ პოტენციალში, რომლის განსაზღვრულ პოზიციებს შორის საყურადღებოა: ამ პოტენციალის შემადგენელი რესურსები; მათი შესაძლებლობები და ამ შესაძლებლობათა გამოყენების მიმართულებების ჩამოყალიბება.

„ეკონომიკური პოტენციალის შემადგენელ ელემენტთა სისტემა კი ზოგადად წარმოდგება, როგორც შრო-

¹ ბარათაშვილი ე., ვეშაპიძე მ., რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა, თბ., 2002, გვ. 215.

² იქვე, 216.

მითი რესურსების, ძირითადი ფონდების, საბრუნავი საშუალებების, ფინანსური და ბუნებრივი რესურსების ერთობლიობა“¹.

რეგიონის ფინანსური პოტენციალი განისაზღვრება როგორც რეგიონის ყველა რესურსის გამოყენებითა და მისი ეფექტიანი მართვის პირობებში დამატებითი შემოსავლების მიღების შესაძლებლობა.

საკითხთა საკითხად მიგვაჩნია სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის განხორციელების დადებითი და უარყოფითი პროცესებისა და შედეგების განხილვა.

სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოს რეგიონების განვითარებამ მოითხოვა კარდინალული ცვლილებების განხორციელება. ქვეყანაში სახელმწიფო საკუთრების პრივატიზაცია ისე დაიწყო, რომ წინასწარ შემუშავებული არ იყო საერთო, ზოგადი მოდელი. პრივატიზაციის პროცესი ხორციელდებოდა ხელისუფლების უმაღლესი ეშელონების დონეზე, რა თქმა უნდა, იმათთან ერთად, რომლებიც იმ დროისათვის მართავენ სამეურნეო სუბიექტებს. მაშინ, როდესაც საზოგადოების აბსოლუტურ უმრავლესობას შეცნობილი არ ჰქონდა იმის მითვისების მასშტაბები, რომლებიც ითვლებოდა მთელი ხალხის საკუთრებად. რესურსების გადანაწილების რეალური პროცესი ხალხისაგან მიჩქმალული იქნა.

¹ *დუმბაძე გ.*, ეკონომიკური პოტენციალის არსისა და სტრუქტურის საკითხებისათვის, *ქ. „ეკონომისტი“*, 1987, №6, გვ. 40-41.

საერთო რეფორმატორულმა ეიფორიამ „თავდაპირველად მოიცვა დედაქალაქების მცხოვრებლები, შემდეგ დავიდა პერიფერიებამდე. მოიხიბლნენ რა პოლიტიკით, სექსის საკითხებით (ერთიც და მეორეც გელევიზიითა და ბეჭდვითი სიგევის ორგანოებით გაძლიერებულად იყორექლამირებული), ადამიანებმა ვერ შეამჩნიეს ის, რომ როგორც მათი ბუნებრივი და მაგერიალურ-გექნიკური სიმდიდრე „მიბმული“ აღმოჩნდა დედაქალაქების სტრუქტურებთან, ხოლო მნიშვნელოვანწილად – უცხოურ სტრუქტურებთან“¹.

პრივატიზაციის მანიქერმა განხორციელებამ უარყოფითად იმოქმედა როგორც მთლიანად ქვეყნის, ისე რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე. ამასთან, საბაზრო რეფორმები ერთიანი ღონითა და შემართებით არ ხორციელდება ქვეყნის მთელს ტერიტორიაზე.

საქართველოში პრივატიზაციის პროცესის განხორციელებას ანალოგი არ მოეპოვება, როგორც ხანმოკლე პერიოდში გარდაქმნების დიდი მასშტაბით განხორციელებით (დადებითი მოვლენა), ისე უკანონობითა და სახელმწიფო ქონების მიტაცებით (უარყოფითი მოვლენა).

საყურადღებოა, რომ სახელმწიფო სექტორის ხვედრითი წონა დამატებული ღირებულების შექმნაში შეადგენდა: სსრ კავშირში 96 %-ს, ჩეხოსლოვაკიასა და გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში – 97-97 %-ს, უნგ-

¹ *Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И., Основы региональной политики: - СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. - с. 260.*

რეთში – 86%-ს, პოლონეთში – 82%-ს, მაშინ, როდესაც განვითარებულ ქვეყნებში იგი, საშუალოდ, 1-12%-ის ფარგლებშია¹.

სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის აუცილებლობა გამოწვეული იყო შემდეგი მიზეზებით: სახელმწიფო საწარმოების ეუქტიანობის დაბალი დონით, კერძო საკუთრების ფაქტობრივად არარსებობით და საბაზრო ურთიერთობათა ფორმირების აუცილებლობით.

პრივატიზაციის პროცესმა უნდა დააჩქაროს: მწარმოებლურობის ამაღლებით საქონლის დეფიციტისა და ჭარბწარმოების შემცირება, კონკურენტუნარიანი საქონლის წარმოება, ინვესტიციების მოზიდვა, კანონმდებლობის ჩამოყალიბება, საკრედიტო რესურსების გადიდება და მრავალი სხვა მომენტები.

იმის გამო, რომ ცენტრალიზებულ-გეგმიანი მართვის პირობებში მაგერიალური რესურსები საერთო-სახალხო საკუთრებაში იმყოფებოდა, მათი გამოყენება მიმდინარე და პერსპექტიულ დაგეგმვას ექვემდებარებოდა და გათვალისწინებული იყო ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ერთწლიან და ხუთწლიან გეგმებში. ასეთი სისტემის ჩარჩოებში რესურსების ცენტრალიზებული განაწილება წარმოებდა ცენტრალიზებული ფასწარმოქმნის პოლიტიკის გამოყენებით, რაც უზრუნ-

¹ ბასილია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაძე თ., პოსტსოციალისტური გრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე, თბ., 2001, გვ. 239.

ველეოფდა კვლავწარმოებითი პროცესის მთლიანობას, როგორც სახალხომეურნეობრივი კომპლექსის (მათ შორის რეგიონული მოთხოვნილებების) ღონეზე, ისე თითოეულ რესურსებზე ცალ-ცალკე. ამასთან, წამყვანი სამრეწველო დარგების განვითარების პრიორიტეტის პარალელურად მეორესხარისხოვანი იყო ადგილობრივი წარმოების ინტერსები და პრაქტიკაში ისინი გაითვალისწინებოდა ნაწილობრივ, ე.წ. „ნარჩენი“ პრინციპით.

ყოველივე ამის გამო, რეგიონების ღონეზე მართვის რგოლები მოკლებული იყვნენ ინიციატივის გამოჩენის შესაძლებლობებს. აუცილებელი იყო ცენტრთან ნებისმიერი საკითხის შეთანხმება. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში რეგიონებში სავსებით სხვა სიგუაა ჩამოყალიბდა. სახელმწიფოს ჩარევა სამეურნეო საქმიანობაში შეიზღუდა, ცენტრს სამეურნეო გადაწყვეტილებების მიღებისას მთელი სიმძიმე მიკროღონეზე გადააქვს, სადაც ინიციატივის გამოჩენა უფრო ლოგიკურია, რათა მაგერიალური დოელათის მწარმოებელმა სამეურნეო სუბიექტებმა შექმნან კონკურენცუნარიანი, საექსპორტოდ გამიზნული საქონელი. თეორიულად ყველაფერი მოწესრიგებულია, მაგრამ პრაქტიკულმა გადაწყვეტებმა ვერ გამოიღო საამისო შედეგები. რეგიონული ლიდერები მოექცნენ საბჭოურ მარწუხებში, არ ესმით თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობათა თავისებურებები, რაც ამუხრუჭებს სამეურნეო რეფორმების განხორციელებას და ეკონომიკის რეგიონული სტრუქტურების მორგებას საბაზრო სისტემასთან. ეროვნულ ეკონომიკაში საბაზრო

თვითორგანიზაციის მექანიზმში რეგიონების აბსოლუტურ უმრავლესობაში არ ამუშავდა, ხოლო სამეურნეო სუბიექტებმა ვერ აუბეს მხარი ახალ რეალობას.

ამ და სხვა ფაქტორებმა სერიოზული გავლენა მოახდინეს რესურსების ეფექტიანად გამოყენებაზე.

დაგროვილი და ათვისებული რეგიონული რესურსების, განსაკუთრებით წიაღისეული რესურსების, ძველბური წესი პრაქტიკულად ჯერაც არ შეცვლილა.

რაც შეეხება ძირითადი კაპიტალის პასიურ ნაწილს – შენობებსა და ნაგებობებს, მასში სამეურნეო სუბიექტს შეუძლია განათავსონ ნებისმიერი წარმოება. ამით აიხსნება ის, რომ საბავშვო სკოლამდელი დაწესებულებების, კულტურის სახლების, კინოთეატრებისა და სხვა ობიექტების გამოყენება წარმოებს საოუისედ ან სხვა სახის საწარმოების მოსაწყობად.

ქვეყანაში თანმიმდევრული პოლიტიკის არარსებობამ გამოიწვია ძირითადი კაპიტალის აქტიური ნაწილის, უპირატესად პრივატიზაციის პროცესის დროში გახანგრძლივების გამო მოძელება, როგორც ფიზიკურად, ისე მორალურად. შენობებმა და ნაგებობებმა დაკარგეს თავიანთი პირვანდელი ღირებულება და დანიშნულება, გახდნენ კონკურენტუნარო, ვერ მოხერხდა კვალიფიციური კადრების შენარჩუნება. ამას ისიც ემატება, რომ ძირითადი ფონდების „ჩაღის ფასად“ შეძენის გამო, მათი დაკარგეს ეფექტიანად გამოყენების სტიმული.

ქვეყანაში გამოყენებულმა პრივატიზაციის ფორმამ, როდესაც ფინანსურმა ნაკადებმა ვერ უბრუნველყვეს

სამეურნეო სუბიექტების რიგმული და ხარისხიანი გექნიკური განახლება, ამასთან, ძირითადი კაპიტალის აქტიურმა ნაწილმა დამანგრეველი ინფლაციის შედეგად მრავალჯერადი გაუფასურება განიცადა, საწარმოებს არ მისცა კელავწარმოების განხორციელების შესაძლებლობა.

რეგიონული სამეურნეო სისტემის ღონეზე ძირითადი კაპიტალის აქტიურმა ნაწილმა საერთოდ დაკარგა საექსპორტო პროდუქციის წარმოების როგორც შესაძლებლობები, ისე უნარიც. ქვეყანაში სამრეწველო და რეგიონული პოლიტიკის არარსებობამ ამ კაპიტალის ჯართად გადაქცევას შეუწყო ხელი, რომელიც უცხოეთში იაფად გაყიდვის ობიექტი გახდა.

როგორც აღენიშნეთ, წიაღისეული რესურსების გამოყენების ძველი წესი ფაქტობრივად შეუცვლელი დარჩა. სტრატეგიული მნიშვნელობის ნედლეული რამდენადმე უწყობს ხელს რეგიონთაშორისი და საერთაშორისოსაექსპორტო კავშირების დამყარებას. გადამმუშავებული და უმაღლესი ხარისხის გექნოლოგიური დარგების პოზიციების შესუსტებამ გასაქანი მისცა მომპოვებელი დარგისათვის დამახასიათებელ საქმიანობას. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მომავალში წიაღისეული რესურსების გადამმუშავებითა და ამით საექსპორტო ნედლეულის წარმოებით გაიზრდება ფინანსურ-ქონებრივი პოტენციალის დაგროვების შესაძლებლობები.

ძირითადად კაპიტალისა და ბუნებრივი რესურსების ერთ-ერთი მთავარი ჯგუფია მიწის რესურსი, რომელიც

წარმოადგენს სამამულო ეკონომიკურ პრაქტიკაში მეურნეობრიობის აბსოლუტურად ახალი სახის რესურსს. ეკონომიკური გარიგების დამოუკიდებელი ობიექტის სახით მიწის ბრუნვის ორგანიზაცია წარმოადგენს უსერიოზულეს პრობლემას. ქვეყანაში მიწის რესურსების ეკონომიკური ეფექტიანობით გამოყენება არადადამაკმაყოფილებელია: შესაბამის საწარმოო სექტორში (სოფლის მეურნეობაში) არ არსებობს ის აუცილებელი დაგროვება, რომელიც სპეციალიზებული იქნება საუინანსო-საკრედიტო სისტემაში. მოუწესრიგებელია სოციალური საინფორმაციო ინფრასტრუქტურა, რომელიც მოწოდებულია მოემსახუროს ამ რესურსების ბრუნვას.

სერიოზული პრობლემები შეიქმნა შრომითი რესურსების გამოყენებაში, განსაკუთრებით ქვეყნის რეგიონებში. სამეწარმეო საქმიანობის მოშლით და სოფლად ინფრასტრუქტურის არარსებობით გაიზარდა დაუსაქმებელთა ხუდრიითი წონა.

მდგომარეობას ისიც ართულებს, რომ მოშლილია სუბიექტების (რეგიონის ადმინისტრაცია, ქონების მესაკუთრეები, დაქირავებული მუშაკები, სოციალური დაზღვევის ფონდის დაწესებულება) ურთიერთმოქმედება სხვადასხვა კომბინაციურ თამაშში. თითოეულ ამ სუბიექტს გააჩნია „სავალუტო“ და „დამატებითი“ ფუნქციები, რომელთა წარმატებით შესრულება, რა თქმა უნდა, ხელს შეუწყობს რეგიონში უმუშევრობის შემცირებასა და დასაქმების ზრდას, რაც, საბოლოო ჯამში, მაგერი-

ალური დოვლათისა და მომსახურების მოცულობის გადიდების გარანგიაა.

სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში მდგომარეობას ართულებს ლგოლვილთა მრავალრიცხოვნობა. ამას ისიც ემატება, რომ რეგიონიდან ათასობით ახალგაზრდაა გასული, რომელთა დაბრუნების პირობები არ არსებობს.

რეგიონებში კომერციული საქმიანობის ახალი გიჰია საინფორმაციო რესურსები. ინფორმაციაში მანიპულირებას რეგიონისათვის მოაქვს წარმატებები არა მარტო ფინანსური რესურსების მართვაში, არამედ სამეწარმეო საქმიანობის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებაში.

იმ ურთულეს პრობლემებს შორის, რომლებიც რეგიონების ეკონომიკურ განვითარებაზე ახდენს გავლენას, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია რეგიონის დიაგნოსტიკის ამოცანები, რომლებიც დაკავშირებულია მისი მდგომარეობის (ბუნებრივი, ეკონომიკური, ეკოლოგიური, სოციალური და სხვა პარამეტრები) განსაზღვრასთან. „ეკონომიკური დიაგნოსტიკა შესაბამისად დაკავებულია რეგიონების სამეურნეო სპეციფიკის ანალიზთან, მათი ეკონომიკური „ჯანმრთელობის“, „აეადმყოფობის“, „პათოლოგიის“ განსაზღვრით“¹.

რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დიაგნოსტიკის დანიშნულებაა შემდეგი ამოცანების გა-

¹ *Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И., Основы региональной политики: - СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. - стр. 297.*

დაწყვეტა: რეგიონის ბუნებრივ-რესურსული პოტენციალის მდგომარეობის ანალიზი; გარემოს მდგომარეობის გაუარესების მიზემების გამოვლენა; მოსახლეობის სამედიცინო დიაგნოსტიკისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის თავისებურებათა შესწავლა; შრომითი რესურსების გამოყენების შეფასება მეურნეობის ძირითადი დარგების მიხედვით; რეგიონში დაუსაქმებელთა (უმუშევართა) სპეციფიკური თავისებურებების გამოვლენა; მოსახლეობის ცხოვრების მიღწეული დონის შეფასება; რეგიონის ეკონომიკური განვითარების (მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, საწარმოო ინფრასტრუქტურის) შეფასება; რეგიონის რეგიონთაშორისი და საგარეო-ეკონომიკური კავშირების ანალიზი; წარმოების საექსპორტო რეზერვების გამოვლენა; ფინანსური მდგომარეობის შეფასება; რეგიონის განსახელმწიფოებრიობისა და პრივატიზაციის პროცესების თავისებურებათა გამოვლენა სამეწარმეო საქმიანობის სტიმულირების მიზნით; საკუთრების სხვადასხვა ფორმის საწარმოთა გამოყენების შესაძლებლობის შეფასება რეგიონის მეურნეობისა და მოსახლეობის ინტერესებიდან გამომდინარე.¹

რეგიონის დიაგნოსტიკითა და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ანალიზით უნდა გავარკვეოთ ის ძირითადი ცვლილებები, რომლებიც ჩამოყალიბდა ეკონომი-

¹ *Котилко В.В.*, Региональная экономическая политика: - изд. РДЛ, 2000. - стр. 56-57.

მიკური გარდაქმნების პროცესში გერიგორიული რესურსების გამოყენების მიმართულებით. ამასთან, უნდა დავსვათ მთავარი კითხვა: რაში მდგომარეობს ამ ცვლილებების მიზეზები? თუ უკუვაგდებთ შემთხვევითი ნიუანსებსა და მოკლევადიან ზიგზაგებს, პასუხი ასეთი იქნება: განვლილ წლებში ჩამოყალიბდა საზღვრები მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებს შორის, რომლებსაც განსხვავებული ინტერესები გააჩნიათ. გერიგორიული რესურსების სტატუსში განხორციელებული ცვლილებები (სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონების პრივატიზაციის პროცესში) თავისთავად გახდა იმის მიზეზი, რომ ჩამოყალიბებულიყო სხვადასხვა მეურნეობრივი ჯგუფების ინტერესები განვითარების სახალხო-მეურნეობრივი ვექტორის ინტერესებთან შედარებით.

როგორც წესი, სამეურნეო საქმიანობის მონაწილეები რესურსების სახეობათა გათვალისწინებით, იყოფა ოთხ გიჟად:

1. წარმოების საშუალებებისა და ფინანსური ნაკადების მესაკუთრეებად – დამფუძნებლები, მოიჯარეები, კრედიტორები, აქციონერები;

2. დაქირავებული პერსონალი – ხელმძღვანელები და რიგითები;

3. მიმოქცევის სფეროს პარტნიორები – მომწოდებლები, მყიდველები, მენარდეები, ქონების ნაწილის მოიჯარეები.

4. სახელმწიფო-საგადასახადო და რეგიონული ორგანოები.

სამეურნეო საქმიანობაში მონაწილე თითოეული ამ გიპის წევრებს თავ-თავიანთი ინტერესები გააჩნიათ:

- სამეურნეო ერთეულის დამფუძნებლების ინტერესებია – კქონდეთ სგაბილური და შედარებით მაღალი შემოსავლები, ვიდრე თავიანთი სახსრების სასესხო კაპიტგალად გამოყენების შემთხვევაში ექნებათ;

- კრედიტორებისა და მოიჯარეების ინტერესებში შედის მიიღონ როგორც მინიმუმი იმ ოდენობით შემოსავლები, რომლებიც გათვალისწინებულია ხელშეკრულებით, თანაც რიგმულად და საიმედოდ;

- გასაღების სფეროს პარტნიორები ცდილობენ დაწესდეს გარიგებებზე უასების ისეთი ღონე, რომელიც უბრუნველყოფს მათი საქმიანობის რენგაბელობას;

- მოიჯარეებისა და მენარღეების ინტერესებში შედის იჯარის სახით მიიღონ სხვისი ქონება და ობიექტები საკუთარი სამეურნეო საქმიანობის გასამართაეად, რათა ეს ობიექტები და ქონება გამოიყენონ უურო ეუექტიანად და უკუტებით, ვიდრე მათი მესაკუთირეები იყენებდნენ;

- საწარმოო პროცესების რეალური შემოსავლების მიღებით ღიდად არიან დაინტერესებულები დაქირავებული პერსონალი და ხელმძღვანელი მუშაკები;

- სგაბილური და გაჯერებული ბაზრის არსებობით დიანტერესებულია დამფუძნებლები და საგადასახადო ორგანოები, თუმცა ამ უკანასკნელის ინტერესები რადიკალურად განსხვავდება მეწარმეთა ინტერესებისაგან. საგადასახადო დაბეგვრის ორგანოების ინტერესებში შე-

დის კუთვნილი გადასახადების მაქსიმუმის ამოღება.

საბაზრო ურთიერთობებზე გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკური რეფორმები ფინანსურ პოტენციალსა და ფინანსურ რესურსებს პრინციპულად ახალ სტაგუსს აძლევს. უპირველეს ყოვლისა, ფინანსურმა ურთიერთობებმა დააკნინა და უკან გადასწია საწარმოო-ეკონომიკური და საწარმოო-ტექნოლოგიური კავშირების მთელი სისტემის ორგანიზაცია. სწორედ ამ ასპექტით ჩამოყალიბებული ქვეყნის მთელი სახალხომეურნეობრივი კომპლექსი, სახელმწიფოს, როგორც წარმოების ორგანიზატორის პოზიციების შესუსტების გამო, დაიშალა, რასაც გარკვეულწილად ხელი შეუწყო ცენტრალიზებულ-გეგმიანი ხელმძღვანელობისათვის დამახასიათებელმა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამაც.

იმის ნაცვლად, რომ ფინანსური რესურსები მომსახურებოდა წარმოებული საქონლისა და მომსახურების ნორმალურ მიმოქცევას, უზრუნველყო ეროვნული მეურნეობის სტრუქტურული გარდაქმნები (გაკოგრების პროცესის ჩართვით) და სახელმწიფოს წილის ძირითადი კაპიტალის რენგაბელური საქმიანობა და რიგმული კვლავწარმოებითი პროცესი, გადაიქაჩა მცირერიცხოვან კერძო მეწარმეთა განკარგულებაში ავტომატური ფუნქციონირებისათვის.

გასულმა 70 წლიანმა გაუკუღმართებულმა სამეურნეო ცხოვრებამ, როდესაც ყურადღება არ ექცეოდა საკრედიტო – ფულადი რეგულიატორების გამოყენების შესაძლებლობებს და იგი შეცვლილი იქნა ეკონომიკის

მართვის პოლიტიკით უფლადი მასის რეგულირებითა და დამოუკიდებელი სუბიექტების ურთიერთმოქმედების „ზოგადი“ წესების ფორმალური გამოცხადებით, ფულის ისეთი თვისებები, როგორიცაა მობილურობა და უნივერსალურობა, რომლებიც ფინანსურ რესურსებს გადაქცევს შემოსაულების საიმედო წყაროდ, დაეწყებული იქნა. კელავწარმოების პროცესში მესაკუთრეთა ინტერესების დაცვის გრადიციის არარსებობამ ფინანსური რესურსები მოწყვიტა მაგერიალურ-ნივთობრივ ნაკადებს და მომსახურების შესრულების როლიდან გადააქცია შემოსაულების გადანაწილების მუდმივმოქმედ მექანიზმად.

1998 წლის აგვისტოს ფინანსურმა კრიზისმა რამდენადმე შეაფერხა ქვეყნის საფინანსო-საბანკო სისტემის რესტრუქტურიზაციის პროცესი, რეგიონული საბანკო სისტემის ჩათვლით. ისინი დღესაც ვერ პასუხობენ რეგიონების მინიმალურ ინტერსებსაც. უფრო მეტიც, გარდა თბილისისა და ბათუმისა, არც ერთ რეგიონში არ ფუნქციონირებს დამოუკიდებელი ბანკები. ისინი მხოლოდ ცენტრში არსებული ბანკების ფილიალებია და არაფერთარ საკრედიტო-საანგარიშგებო ფუნქციებს არ ასრულებენ.

ხელისუფლების რეგიონული და ტერიტორიული ორგანოები ვერ უფლობენ საკუთარი ფინანსური პოტენციალის შეფასების მექანიზმს, არ იციან მათი ტერიტორიაზე ფუნქციონირებადი კომერციული ბანკების საქმიანობა.

დღემდე რეგიონებში კელავწარმოების პროცესში მონაწილე ფინანსური პოტენციალის ფორმირების ერ-

თადერთ წყაროდ რჩება რეგიონების ადმინისტრაციის სახსრები. ასეთნაირად ხანგრძლივად სამეურნეო ფუნქციონირება შეუძლებელია.

გერიგორიული განვითარების ფინანსური რეგულირების რეგიონული შესაძლებლობები, უპირველეს ყოვლისა, დამოკიდებულია არა იმაზე, თუ რა სახის ადგილობრივი გადასახადებია შემოღებული, ან როგორია სახელმწიფოს მოწყობის ფორმა, არამედ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობასა და მასში მიმდინარე ცვლილებებზე. სხვა თანაბარ პირობებში არანაკლებ როლს ასრულებს ამ რეგულირების ინდივიდუალური მექანიზმების ზოგად პრინციპებთან შესაბამისობის ხარისხი. სწორედ ეს უკანასკნელი განსაზღვრავს რეგიონების ფინანსური პოტენციალის ფორმებს და რეგიონული და ადგილობრივი გადასახადების ჩამონათვალს, მათ წილს შესაბამისი ბიუჯეტების შემოსავლებში, აგრეთვე საბიუჯეტო გამოთანაბრების მექანიზმებს.

საინტერესო პრაქტიკა გააჩნია რეგიონული მოწყობის საქმეში შვეიცარიას. ქვეყანაში არსებული გერიგორიული ორგანიზაციის სამსაფეხურიანი სისტემა განსაზღვრავს საბიუჯეტო იერარქიის სისტემას. ცენტრალური ბიუჯეტიდან სახსრები მიიმართება არმიის შესანახავად, საგარეო პოლიტიკის გასაგარებლად, სოციალური საჭიროებებისათვის. კანტონების ბიუჯეტებში გაითვალისწინება ჯანმრთელობის დაცვის, განათლების, პოლიციის, საზოგადოებრივი გრანსპორტირების, გზების მოვლა-პატრონობის დაფინანსებები. ყოველივე ამის გამო სა-

ბიუჯეტო სახსრების აბსოლუტურად დიდი ნაწილი რეგიონულ ბიუჯეტებში იყრის თავს (70 %). ამასთან, ფედერაციული ბიუჯეტი ღებულობს არაპირდაპირ გადასახადებს, ხოლო კანტონებისა და სათემო ბიუჯეტები – პირდაპირ გადასახადებს.

რეგიონების ეკონომიკური „გამოთანაბრება“ წარმოებს რეგიონული ბიუჯეტების სუბსიდიების მეშვეობით, თანაც სუბსიდიები კანტონებს გამოეყოფა ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით.

რეგიონებზე ცენტრალური ბიუჯეტიდან გამოსაყოფი სუბსიდიების მოცულობა განისილება კანტონების ფინანსური ღირებუებების თათბირზე და მიიღება ერთობლივი გადაწყვეტილებით.

„ფინანსური გამოთანაბრების“, ე.ი. ფედერაციასა და მიწებს შორის შემოსავლების განაწილების საინტერესო პრაქტიკა გააჩნია გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკას. საბიუჯეტო სახსრების განაწილებას არ გააჩნია მიზნობრივი ხასიათი, თუმცა გერმანიის ცენტრალური ხელისუფლება რეგიონებს სახსრებს გამოუყოფს რეგიონული ინფრასტრუქტურის, აგრარული პრობლემების, სამშენებლო და მეცნიერულ გამოკვლევათა დასაფინანსებლად.

გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში ეკონომიკის პორიზონტალური გამოთანაბრების რამდენიმე მეთოდი არსებობს: რეგიონებს გამოეყოფა დამატებული ღირებულების გადასახადიდან დამატებითი წილი ეკონომიკურად დაბალნაყოფიერი მიწებისათვის, ეკონომიკურად სუსტ რეგიონებს ეძლევა დამატებითი სუბსიდიები ეკო-

ნომიკურად ძლიერი რეგიონების ანგარიშიდან. გადასახადების პორიზონგალურად გადანაწილებისას მოქმედებს პრინციპი: საგადასახადო შემოსავლები ეკუთვნის იმ რეგიონებს, რომლებიც გერიგორიული საფინანსო ორგანოების მიერ ამოიღება. საგადასახადო შემოსავლების ასეთი წესით განაწილების შესაბამისად განისაზღვრება ცალკეული რეგიონების (მიწების) ფინანსური პოტენციალი, რომელიც საკუთარი ფინანსური გამოთანაბრებისათვის ამოსავალი პოზიციაა.

იმისათვის, რომ დაიფაროს ქვეყნის მთელს გერიგორიაზე კონსტიტუციით გათვალისწინებული ცხოვრების ერთიანი ღონის პრინციპის შესაბამისად გასაწევი ხარჯები, გათვალისწინებულია ეკონომიკურად ძლიერი მიწების ანგარიშიდან გამოეყოს სუბსიდია სუსტად განვითარებულ რეგიონებს. აქ ლაპარაკია ისეთი შემოსავლებით გამოთანაბრებაზე, რომლებიც მიიღება ცალკეული მიწების მიერ ნაკლები დანახარჯების გაწევის შედეგად.

სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ იმ რეგიონების დადგენა, რომლებსაც, ერთი მხრივ, უულება აქეთ მიიღონ სუბსიდია და, მეორე მხრივ, გაიღონ იგი, ხორციელდება მიწების ფინანსური პოტენციალის შედარების საფუძველზე.

რეგიონებისა და გერიგორიული ერთეულების ხელისუფლების ხარჯების დაწესება დამოკიდებულია ქვეყნისა და რეგიონის წინაშე დასმულ ამოცანებზე, მოსახლეობის ცხოვრების ღონესა და ეკონომიკური განვითა-

რების პრობლემებზე. როგორც წესი, ადგილობრივი ბიუჯეტიდან წარმოებს გრანსპორტის, გაზისა და წყალ-მომარაგების, სკოლების, საავადმყოფოების და სოციალური ინფრასტრუქტურის სხვა ობიექტების მშენებლობისა და მოვლა-პატრონობის დაფინანსება. ადგილობრივი ბიუჯეტები გაიღებენ ქალაქების რეკონსტრუქციის, კეთილმოწყობის, გზების, პარკების და კომუნალურ-საბინაო მშენებლობის ხარჯების დაფინანსებას.

რეგიონული და ადგილობრივი (გერიგორიული ერთეულების) ბიუჯეტების ხარჯვითი ნაწილი მიზნობრივი დანიშნულებით იყოფა: საინვესტიციო და მიმდინარე ხარჯებად და სავალო ვალდებულებათა დაფარვის ხარჯებად. რეგიონული ბიუჯეტების ხარჯების სიდიდე წარმოადგენს ადგილობრივი გერიგორიების ეკონომიკური და სოციალური ცხოვრების განვითარების ღონის მაჩვენებელს, თავისებურ ინდიკატორს.

ცნობილია, რომ ევროპის მეცნიერ-ეკონომისტთა ჯგუფის მიერ ევროპის გაერთიანების ქვეყნები სამ ჯგუფად იქნა დაყოფილი, რომელთა ადგილობრივი ხარჯების მოცულობა შეუარღებულია ქვეყნის მთლიან შიგა პროდუქტთან.

პირველ ჯგუფში შესული: დანიის, ნორვეგიისა და შვეციის ადგილობრივი ბიუჯეტების ხარჯები მერყეობს მშპ-ის 20-30 %-ში; შესაბამისად, მეორე ჯგუფის ქვეყნებში: ნიდერლანდების, დიდი ბრიტანეთის, ირლანდიის, იგალიის რეგიონების ხარჯები მერყეობს 14-20 %-მდე. ხოლო მესამე ჯგუფში შესული ქვეყნების (ბელგია, საუ-

რანგეთი, პორტუგალია, ესპანეთი) ხარჯები 10 %-ზე დაბალია¹.

აქ მოგანილი კლასიფიკაცია რეალურად გამოხატავს იმ პროპორციებს, რომლებიც გასული საუკუნის 90-იან წლებში ჩამოყალიბდა ევროპის ქვეყნებში სახელისუფლებო უფლებამოსილებისა და სამეურნეო-ეკონომიკური ფუნქციების განაწილებაში, აგრეთვე, ცენტრალურ ხელისუფლებასა და მმართველობის რეგიონულ ორგანოებს შორის სოციალური როლების განაწილების სფეროში. ამასთან, საყურადღებოა, რომ რეგიონული ორგანოების ხარჯების დიდი ხედრითი წონა ადგილობრივი ხელისუფლების მოქმედებებში დიდ თავისუფლებას არ იძლევა. ადგილობრივი ხელისუფლება სახელმწიფო რეგიონების მკაცრ კონტროლს არის დაქვემდებარებული.

რეგიონებისა და გერიგორიული ერთეულების ბიუჯეტების შემოსაუღების ხედრითი წონა ადგილობრივი გადასახადების, სახელმწიფო სუბსიდიებისა და შემოსაუღების სხვა წყაროების მიხედვით სხვადასხვაა. მაგალითად, აშშ-ში ეს თანაფარდობა ასეთ სახეს ღებულობს: 65:23:12; მესაბამისად, იაპონიაში – 42:40:28; გერ-ში – 21:45:34; საფრანგეთში – 42:34:24; ბელგიაში – 36:54:10; დანიაში – 46:4,4:10².

რეგიონებისა და გერიგორიების წინაშე დასმული ამოცანების გადასაწყვეტად აუცილებელია ცენტრის მი-

¹ *Семенко Г.В.*, Местные финансы стран Европейского сообщества, - ж. "Финансы", 1993, №11.

² *Степанов Ю.*, Местные налоги в странах Запада, газ. "Экономика и жизнь", 1994, №23.

ერ მათ მიეცეთ ფინანსური დამოუკიდებლობა, გარანტიები და ამით უზრუნველყოფილი იქნეს საბიუჯეტო ფედერალიზმის პრინციპების განხორციელება. ამ უკანასკნელის ნებისმიერი მოდელის შერჩევა „დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ფუნქციების შესრულებას აპირებს თავად ცენტრალური ხელისუფლება და რა ფუნქციების დელეგირება ხდება ფედერაციის სუბიექტებზე. ამ პრობლემის გადასაწყვეტად ამოსავალია ცენტრალური ხელისუფლების ე.წ. „მინიმალურ ფუნქციათა“ განსაზღვრა, რომლის გარეშეც ერთიანი სახელმწიფო, როგორც ასეთი ეერ იარსებებს.¹

ცენტრალური ხელისუფლების „აუცილებელ ფუნქციათა რიცხვს“ განეკუთვნება: ქვეყნის თავდაცვა, ერთიანი სამართლებრივი სივრცის შექმნა, საგარეო ურთიერთობები, საგარეო ვაჭრობის ერთიანი რეჟიმის დამყარება, ერთიანი ვალუტის ემისია და მის ბრუნვაზე კონტროლის განხორციელება, მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევა, რეგიონთა სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გამოთანაბრების უზრუნველყოფი ღონისძიებების გატარება. როგორც საერთაშორისო გამოცდილება ცხადყოფს, ნებისმიერი „სხვა ფუნქცია“ სრულიად ან ნაწილობრივ შეიძლება განახორციელონ ფედერაციის სუბიექტებმა.²

¹ *ბარათაშვილი ე., ვეშაპიძე შ.*, რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა, თბილისის სოციალურ-ეკონომიკური ინსტიტუტები, 2002, გვ. 205-206.

² *პაპუა ელ.*, საგადასახადო ფედერალიზმი: თანხმობა თუ სეპარატიზმი? თბ., 2000, გვ. 5.

თავი II. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ფინანსური რესურსების პროგნოზირებისა და ღაბეზაშვილის თავისებურებები

II.1 გერიგორიული ფინანსების როლი დეპრესიული რეგიონის ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირება-განვითარებაში

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამ და გეგმიური ეკონომიკიდან საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლამ დღის წესრიგში სრულიად ახლებურად დააყენა რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისა და პრაქტიკაში გამოყენების თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების შემუშავების პრობლემა. შეიძლება ითქვას, რომ გარდამავალ ეტაპზე, რომელმაც საკმაოდ გაჭიანურებული ხასიათი მიიღო და მისი დასრულების კონტურები ჯერ კიდევ არაა გამოკვეთილი, ქვეყნის გერიგორიული სისტემები მეცნიერულად დასაბუთებული რეგიონული პოლიტიკის გარეშე ფუნქციონირებენ. ჩვენი აზრით, სწორედ ცენტრიდანული და ცენტრისკენული რეგიონული პოლიტიკის შემუშავებლობა არის ის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი, რომელმაც ღიად თუ ფარულად გაამწვავა ეკონომიკური და განსაკუთრებით საბიუჯეტო ურთიერთობები ქვეყნის მართვის ცენტრალურ და გერიგორიულ ორგანოებს შორის.

უკანასკნელ პერიოდში ქვეყნის გერიგორიული ერ-

თეულების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მართვის მეთოდოლოგიური საფუძვლის კვლევისას გამოიყენება მრავალფეროვანი კატეგორიები, მათ შორის თითქმის სინონიმად იხმარება „რეგიონული პოლიტიკა“, „რეგიონული სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა“ და ა.შ. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ „რეგიონული პოლიტიკა“ თავისი შინაარსით და მასშტაბით უფრო ფართოა, ვიდრე „რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა“, რადგან იგი მოიცავს ისეთ მიმართულებებს, როგორიცაა: სახელმწიფოს ერთიანი პოლიტიკის რეალიზაცია გერიგორიულ წარმონაქმნებში, მეცნიერულ-ტექნიკური, დემოგრაფიული, სოციალური, კულტურული პოლიტიკა და ა.შ. რა თქმა უნდა, მისი ერთ-ერთი უმთავრესი შემადგენელი ნაწილია ეკონომიკური პოლიტიკა და მისი ძირითადი ელემენტები – საბიუჯეტო, საგადასახადო, ფულად-საკრედიტო, ინვესტიციური და სხვ. რაც შეეხება კატეგორიას „რეგიონულ სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკას“, იგი გაცილებით ფართოა და მასშტაბურია „რეგიონულ ეკონომიკურ პოლიტიკასთან“ შედარებით და მნიშვნელოვნად უახლოვდება „რეგიონული პოლიტიკის კატეგორიას“, რადგან თავის შინაარსში მოიცავს როგორც ეკონომიკურ, ასევე სოციალურ პოლიტიკას რეგიონის დონეზე. მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, ჩვენი აზრით, ისეთ უნიტარულ და მცირე მომის ქვეყანაში, როგორიც საქართველოა, ხსენებული კატეგორიების ერთმნიშვნელოვნად გამოყენება გერიგორიული ერთეულების ეკონომიკური სისტემების კვლე-

ვაში, არაა წინააღმდეგობრივი და თუ გამოვალთ ლაკონიურობის პოზიციებიდან, შეიძლება გამოყენებულ იქნას გერმინი „რეგიონული პოლიტიკა“ ან „რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა“. რა თქმა უნდა, კატეგორიები „რეგიონული პოლიტიკა“ და „რეგიონული ეკონომიკა“ თავისი შინაარსით განსხვავებულია, თუმცა მათ შორის მჭიდრო კავშირიც არსებობს და მისი დასაბუთება აუცილებლობას არ წარმოადგენს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის დაუიქსირების მთავარი მიზანია ის, რომ ხაზი გაესვას რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის როლსა და მნიშვნელობას ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების კონცეფციასა და სტრატეგიაში. სამწუხაროდ, ამ უკანასკნელი 10 წლის განმავლობაში, მიუხედავად იმისა, რომ შეიქმნა არაერთი სახელმწიფოებრივი კონცეფცია, პროგრამა და სხვა ეკონომიკური მიმართულებების სამთავრობო დოკუმენტი, არსად სათანადო ღონეზე ასახვა ვერ პოვა რეგიონულმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ, რაც არის, ჩვენი აზრით, კიდევ ერთი მიზეზი ქვეყნის ეკონომიკური კრიზიმიდან გამოყვანის გაჭიანურება-დაცვიანებისა და იმ სოციალური კონფლიქტების გამწვავებისა, რომელსაც აქვს ადგილი უკანასკნელ წლებში.

რეგიონული პოლიტიკის მთავარი მიზანი უნდა იყოს იმ უთანაბრობის მინიმუმამდე დაყვანა, რომელსაც ადგილი აქვს საქართველოს ტერიტორიულ ერთეულებს და მხარეებს შორის. მართალია, ერთადერთი სახელმწიფო დოკუმენტში „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური

განვითარების 2001-2005 წლების ინდიკატორ გეგმაში“¹ მინიშნებულია, რომ „რეგიონული სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი ქმედითი მიმართულება რეგიონების განვითარების ღონეებს შორის არსებული მნიშვნელოვანი დისპროპორციულობის თანდათანობით დაძლევა იქნება დეპრესიულ რეგიონებში შრომითი და სამეწარმეო აქტივობის ამაღლების ხელშემწყობი პირობების შექმნის გზით.“¹ სამწუხაროდ, აღნიშნული წინადადება პრაქტიკულ გამოყენებას ვერ პოულობს და იგი მხოლოდ თეორიულ განცხადებად დარჩა. ფაქტობრივად სახელმწიფომ ვერ შეიმუშავა რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის იდეოლოგია და ამ უკანასკნელის პრაქტიკული რეალიზაციის ეკონომიკური მექანიზმი, რის გამოც ქვეყნის ტერიტორიული ერთეულების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღონეები მნიშვნელოვნად დასცილდნენ განვითარების განზოგადებულ საშუალო მაჩვენებლებს.

რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა არ შეიძლება იყოს ზოგადი. იგი უნდა იყოს მისადაგებული ქვეყნის თითოეული რეგიონის სპეციფიკასთან, თავისებურებებთან, განვითარების რეტროსპექტიულ ღონეებთან, იმ სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებთან, რომელიც დგას ამა თუ იმ რეგიონის წინაშე. საქართველოს დღევანდელი რთული ეკონომიკური მდგომარეობა, შიდა რეგიონული თავისებურებების მრავალფეროვნება და ქვეყ-

¹ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 2001-2005 წლების ინდიკატორ გეგმა, თბილისი, 2001, გვ. 20.

ნის გერიგორიული მთლიანობის დარღვევის შედეგად გამოწვეული მოსახლეობის შიდა მიგრაციული პროცესების გამწავება ღლის წესრიგში კიდევ უფრო მწვავედ აყენებს აქტიური რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების აუცილებლობას. ამ მიზნით აუცილებელი ხდება დიფერენცირებული პროგექციონისტული მიდგომა განსაკუთრებით იმ რეგიონების მიმართ, რომლებმაც „დაკარგეს“ ეკონომიკური განვითარების ადრე მიღწეული მაღალი დონე და გარდამავალ ეტაპზე აღმოჩნდნენ დეპრესიულ მდგომარეობაში. ასეთი რეგიონების რიცხვს განეკუთვნება სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარე, რომელიც რეფორმამდელ პერიოდში თავისი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონით მოწინავე რეგიონების რიცხვში იმყოფებოდა, ხოლო გარდამავალ ეტაპზე მთელი რიგი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორებისა და პირობების გაუარესების შედეგად დეპრესიულ რეგიონთა სიაში აღმოჩნდა.

„დეპრესიული“ რეგიონის (რაიონის, მხარის, ქალაქის) კატეგორია ახალი არ არის. იგი გამოყენებული იქნა ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 20-30-იანი წლების მსოფლიო კრიზისის დროს, თუმცა ამ კატეგორიამ შემდგომში ვერ ჰპოვა სათანადო განვითარება და სრულყოფა გვეყვანი ეკონომიკის პირობებში, რადგან იგი ვერ „ჯდება“ კომუნისტური იდეოლოგიის ჩარჩოებში. ჩვენი აზრით, საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში, როდესაც სახელმწიფომ თითქმის დაკარგა ეკონომიკური და სოციალური პროცესების მართვისა და რეგულირე-

ბის ფუნქციები და იგი გადააკისრა საბაზრო ურთიერთობათა პრინციპებს და რის შედეგადაც გაიზარდა გერიგორიების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დონეებს შორის უთანაბრობა, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დეპრესიული გერიგორიების თავისებურებათა შესწავლა, განზოგადება და მათი განვითარების დონის გამოთანაბრების მიმართულებით წინადადებების და რეკომენდაციების შემუშავება.

საქართველოს პირობებში დეპრესიული რეგიონების წარმოქმნა განპირობებულია არა მხოლოდ საბაზრო მექანიზმების დანერგვასთან დაკავშირებით, არამედ ამ საქმეში დიდი როლი შეასრულა ქვეყანაში მიმდინარე ნეგატიურმა პოლიტიკურმა სიგუაციებმა. გერიგორიული მთლიანობის დაკარგვამ და ლგოლეილების დიდი ნაკადების სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში „დაბინავება“ ურთულესი მდგომარეობა შეექმნა აღნიშნულ რეგიონს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში.

ჩვენი აზრით, სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა აშკარად მიუთითებს მის დეპრესიულ მდგომარეობაზე. როგორც ცნობილია, დეპრესიულად ითვლება გერიგორიული წარმონაქმნი სადაც ადგილი აქვს წარმოების დაცემას, დაბალ სულადობრივ შემოსავალს და უმუშევრობის მაღალ დონეს.¹ სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხა-

¹ *Богасева О.В.* Бюджетные механизмы в мировой практике развития депрессивных и отсталых регионов, “Вопросы экономики”, 1996, № 3, с.57.

რისათვის ყველა აღნიშნული ნიშანი აშკარადაა გამო-
ხატული, რაც დღის წესრიგში აყენებს სახელმწიფოებ-
რივი მხარდაჭერისა და პრეფერენციული ეკონომიკური
ღონისძიებების გაგარების აუცილებლობას. დღეისათვის
სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარე წარმოადგენს ისეთ
გერიგორიულ წარმონაქმნს, სადაც ეკონომიკური, პო-
ლიტიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და სხვა ფაქტო-
რების ნეგატიური მოქმედების შედეგად შეწყვეტილია
მასტიმულირებელი ფაქტორებისა და პირობების მოქმე-
დება. აქედან გამომდინარე, რეგიონს არ შეუძლია სა-
კუთარი ძალებით ღებრესიული სიგუაციიდან გამოსვლა
და საჭიროებს გარედან სპეციალურ ორგანიზებულ მხარ-
დაჭერას, ანუ საგანგებო ეკონომიკური ღონისძიებების
გაგარებას სახელმწიფოს მხრიდან. ამაში თვით ქვეყ-
ნის ხელისუფლება უნდა იყოს დაინგერესებული, რამ-
დენადაც რეგიონის ღებრესიული მდგომარეობის დიდი
ხნით შენარჩუნება იწვევს პოლიტიკური და სოციალურ-
ეკონომიკური დაძაბულობის გამწეაებას და საბოლოო
ჯამში რეგიონსა და „ცენგრს“ შორის დაპირისპირებუ-
ლობის ზრდას.

როგორც განვლილი პერიოდის ანალიზი გვიჩვენებს,
ქვეყნის ხელისუფლებამ ვერ უზრუნველყო ისეთი ეკო-
ნომიკური მექანიზმების უორმირება და რეალიზაცია,
რომლებიც ნაწილობრივ მაინც უზრუნველყოფდნენ ღებ-
რესიული რეგიონების (მხარეების) სოციალურ-ეკონომი-
კური განვითარების საშუალო სიდიდესთან მიახლოებას.
ამის ძირითადი მიზეზია ის, რომ ხელისუფლებამ, შეიძ-

ლება ითქვას, მილიანად ბაზარს მიანდო რეგიონული პრობლემების რეგულირება და იგი შემოიფარგლა მხოლოდ უმნიშვნელო საბიუჯეტო სახსრების გადანაწილებით ცენტრალური ბიუჯეტიდან და ამა თუ იმ რეგიონში „ფორს-მაჟორული“ სიგუაციის შექმნისას „სახანძრო“ მეთოდებით ფინანსური მხარდაჭერით. ყოველივე ეს კიდევ ერთხელ მიგვანიშნებს იმაზე, რომ სახელმწიფოს არა აქვს შემუშავებული მეცნიერულად დასაბუთებული რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც გაითვალისწინებდა სხვადასხვა ეკონომიკური მექანიზმების პრეფერენციულ გამოყენებას დეპრესიული რეგიონების მიმართ. საუბარია ისეთი ბერკეტების გამოყენებაზე, როგორიცაა მიზნობრივი პროგრამები, შეღავათიანი საკრედიტო რესურსები, საგადასახადო პრეფერენციები, ხელსაყრელი ფინანსურ-ეკონომიკური რეჟიმები, რეგიონული საგანგებო ფონდები და ა.შ.

როგორც უკვე აღინიშნა, გარდამავალ ეტაპზე რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის რეალიზაციის ერთ-ერთ წამყვან ინსტრუმენტს საქართველოს პირობებში წარმოადგენს ცენტრალური ბიუჯეტიდან ფინანსური დახმარებები რეგიონებისადმი და თვით გერიტორიული ბიუჯეტების საკუთარი შემოსავლები. სამწუხაროდ, ქვეყანაში შექმნილი ეკონომიკური და განსაკუთრებით საბიუჯეტო კრიზისი არ იძლევა საშუალებას საბიუჯეტო მექანიზმებით რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღონეების გამოთანაბრებისათვის. რეგიონების ღონეზე საბიუჯეტო შემოსავლებისა და ხარჯების

უთანაბრობაზე მიუთითებს შემდეგი მაჩვენებლები: 2001 წელს მთლიანად საქართველოში ერთ სულ მოსახლეზე საბიუჯეტო შემოსავალი შეადგენდა 73,5 ლარს, ხარჯები – 84,5 ლარს. აღნიშნული მაჩვენებლები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შესაბამისად შეადგენდა 279,9 და 283,3 ლარს, ქალაქ თბილისში – 123,6 და 125,0 ლარს, ქვემო ქართლის მხარეში – 37,6 და 41,7 ლარს, მცხეთა-მთიანეთის მხარეში – 33,6 და 65,4 ლარს და ა.შ.¹ რაც შეეხება სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეს აღნიშნული პერიოდისათვის 1 სულ მოსახლეზე საბიუჯეტო შემოსავლებმა შეადგინა 31,4 ლარი, ხოლო ხარჯებმა 48,9 ლარი, რაც თითქმის ორჯერ ჩამორჩება ქვეყნის ანალოგიურ საშუალო მაჩვენებელს და 7-8-ჯერ ყველაზე მაქსიმალური პარამეტრების მქონე აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას. აღნიშნული ანალიზიდან ამკარად ჩანს სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის გამოთანაბრებაში საბიუჯეტო სისტემის პასიური როლი.

ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ 1998 წლიდან თანდათანობით ეცემა წინა წლებში მიღწეული გემპები როგორც ადგილობრივი ბიუჯეტების საკუთარი შემოსავლების, ასევე ცენტრალური ბიუჯეტიდან გერიგორიულ ბიუჯეტებში გადანაწილებული ფულადი სახსრების მოცულობის. მაგალითად, 1998 წელს სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში საბიუჯეტო შემოსავლები 1 სულ მო-

¹ გაანგარიშებები ჩატარებულია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მაჩვენებლების საფუძველზე.

სახლებზე შეადგენდა 29,2 ლარს, ხარჯები კი – 37,3 ლარს ანუ 2001 წლისათვის აღნიშნული მაჩვენებლების ზრდამ შეადგინა შესაბამისად 2,2 და 11,6 ლარი, რაც მნიშვნელოვნად ჩამორჩება წინა პერიოდის (1996-1997 წწ.) ზრდის მაჩვენებლებს.

სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ადგილობრივ ბიუჯეტებში შემოსაულების დაბალი დონე განპირობებულია, უპირველეს ყოვლისა, მხარის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესებით, საწარმოების აუმუშავებლობით, სოფლის მეურნეობის წამყვანი დარგების (მეჩაიეობა, მეციტრუსეობა და ა.შ.) სტაგნაციით, უცხოური ინვესტიციების შემოსულებლობით და სხვა მრავალი ეკონომიკური ფაქტორებით. წარმოების დაცემის მაღალ დონეზე მიუთითებს ის გარემოება, რომ 2002 წლის განმავლობაში მხარეში წარმოებულმა საქონლისა და მომსახურების მოცულობამ მთლიანად ქვეყნის ანალოგიურ მაჩვენებელში მხოლოდ 0,8 პროცენტი შეადგინა, მაშინ, როდესაც ქვეყნის მოცემული ყველაზე დიდი რეგიონი რეფორმამდელ პერიოდში აწარმოებდა 8,9 პროცენტის პროდუქციას.

ყოველივე ზემოაღნიშნული აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარე საქართველოს ერთ-ერთ დეპრესიულ ტერიტორიულ წარმონაქმნს წარმოადგენს, რომელიც საჭიროებს სპეციფიკურ მიდგომას სახელმწიფოს მხრიდან. მისი განვითარების დონის გაზრდასთანაბრება თანამედროვე ეტაპზე მხოლოდ საბაზრო მექანიზმებით შეუძლებელია, ამიტომ ამ მიმართულებით ქვეყნის ცენტრალურმა ხელისუფლებამ უნ-

და გამოიყენოს მის ხელთ არსებული ეკონომიკური ბერკეტების მთელი სისტემა და მათ შორის განსაკუთრებით ბიუჯეტი და ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობები. თავის მხრივ, მხარის აღმინისგრაფიამ და გერიგორიული ერთეულების (რაიონების და ქალაქების) მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოებმა მაქსიმალური ძალისხმევა უნდა მიმართონ გერიგორიული ფინანსების გაჯანსაღებისა და მათი ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებისა და ეფექტიანობის ამაღლებისაკენ.

აღგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოები თავიანთ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ფუნქციებს ასრულებენ გერიგორიული ფინანსების მეშვეობით. გერიგორიული ფინანსების კატეგორია დიდი ხანი არაა, რაც შემოვიდა ეკონომიკურ ლიგერაგურასა და პრაქტიკაში და მისი შინაარსის გაგებაში ჯერ კიდევ არაა ერთიანი აზრი ჩამოყალიბებული. ერთი მხრივ, გერიგორიული ფინანსების კატეგორია განმარტებულია როგორც ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემა, რომლის საშუალებითაც ხდება ეროვნული შემოსავლის განაწილება და გადანაწილება, მეორე მხრივ, როგორც ფულადი საშუალებების ფონდი, რომელიც გამოიყენება გერიგორიის ეკონომიკური და სოციალური განვითარებისათვის.¹ ჩვენი აზრით, აღნიშნული განმარტება ძირითადად სწორად ასახავს გერიგორიული ფინანსების არსს, მაგრამ იგი მაინც არ ხსნის იმ ძირი-

¹ Финансы, под ред. Дробозиной Л.А., М.: ЮНИТИ, 1999, с. 267.

თად შინაარსს, რომელიც ახლენს გერიგორიული ფინანსების ფორმირებას, უფრო სწორად, მოცემულ განმარტებაში არ ჩანს ის სუბიექტები, რომლებიც უზრუნველყოფენ გერიგორიული ფინანსების წარმოქმნას.

ამავე დროს უახლოეს ეკონომიკურ ლიგერატურაში გერიგორიული ფინანსების პარალელურად იმავე შინაარსით ფართოდ გამოიყენება კატეგორიები „რეგიონული ფინანსები“, „მუნიციპალური ფინანსები“, „ადგილობრივი ფინანსები“, რომელთა არსის გაგებაში ყველგან არის გაგარებული აზრი იმის შესახებ, რომ ისინი წარმოადგენენ ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას, რომლის საშუალებითაც ხდება გერიგორიული წარმონაქმნის ეროვნული შემოსავლის განაწილების და განაწილების ინსტრუმენტს იმ მიზნით, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოების წინაშე მდგარი ეკონომიკური და სოციალური ფუნქციების შესრულება.¹

ქართულ ეკონომიკურ ლიგერატურაში გერიგორიული ფინანსები განმარტებულია როგორც „გერიგორიული ერთეულის ფარგლებში ფულადი საშუალებების ფორმირება, განაწილება და გამოყენება გერიგორიის წინაშე მდგარი სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანების რეალიზაციისათვის“.² ჩვენი აზრით, აღნიშნული განმარტება

¹ Финансы капитализма, под ред. *Болдырева Б.Г.*, М.: Финансы и статистика, 1990; с.176; *Бабич А.М., Павлова Л.Н.* Государственные и муниципальные финансы, М.: ЮНИТИ, 1999, с. 496.

² *ბიწაძე ჯ.* გერიგორიული ფინანსები, ქუთაისი, 2002, გვ. 14.

შედარებით სრულად ასახავს გერიგორიული ფინანსების შინაარსს, თუმცა მისი სრულყოფის გარკვეული რეზერვი მაინც არსებობს. საქმე იმაშია, რომ ფინანსები წარმოადგენენ ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას და იგი დამახასიათებელია გერიგორიული ფინანსებისთვისაც. აქედან გამომდინარე, უურო მისაღები იქნებოდა გერიგორიული ფინანსების კატეგორიის არსში ფინანსების როგორც ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემის მოქცევა. საბოლოო ჯამში ჩვენი აზრით, გერიგორიული ფინანსები არის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს გერიგორიული ერთეულის ფარგლებში ფულადი საშუალებების ფორმირებას, განაწილებას, გადანაწილებას და გამოყენებას იმ სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანების გადასაწილებლად, რომლებიც ღვას ამა თუ იმ გერიგორიის წინაშე. დაახლოებით ასეთი განმარტება აქვს მოგანილი პროფ. რ.კაკულიას. მისი აზრით, „გერიგორიული ფინანსები წარმოადგენს ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას, რომლის მეშვეობითაც წარმოებს ეროვნული შემოსავლის განაწილება და გადანაწილება გერიგორიული ერთეულების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიზნით.“¹

გერიგორიული ფინანსური სისტემა შედგება შემდეგი

¹ კაკულია რ. ადგილობრივი (რეგიონული) ფინანსების მართვა, კრებულში: „ადგილობრივი (რეგიონული) ეკონომიკის განვითარების და მართვის პრობლემები“, თბილისი, 2001, გვ. 49.

ელემენტებისაგან: ადგილობრივი ბიუჯეტები; გერიგორი-ის იმ სამეურნეო სუბიექტების ფულადი სახსრები, რომ-ლებიც ადგილობრივი ორგანოების საკუთრებას შეად-გენენ; ადგილობრივი ბიუჯეტგარეშე (სპეციალური) ფონ-დები. წარმოდგენილი სტრუქტურა გერიგორიული ფინან-სების ვიწრო ჩარჩოა. უფრო ფართო გაგებით, გერი-გორიულ ფინანსებში ჩაირთვება ის ფულადი სახსრები, რომელსაც გერიგორია ღებულობს ფედერალური (ცენ-გრალური) ბიუჯეტისაგან მიზნობრივი დახმარების სა-ხით, აგრეთვე ფულადი შემოწირულობანი ადგილობრი-ვი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოე-ბისადმი, საბიუჯეტო დაწესებულებებისადმი ან ბიუჯეტ-გარეშე (სპეციალური) ფონდებისადმი.

აღსანიშნავია, რომ საბაზრო ურთიერთობათა პირო-ბებში სახელმწიფომ ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოებს მნიშვნელოვნად გაუ-ფართოა ეკონომიკური და სოციალური ფუნქციები და ამ მიზნით მათ მიენიჭა ფინანსური დამოუკიდებლობა. ადგილობრივი მართვის ორგანოების ფუნქციების გაზ-რდით ცენტრალურმა ხელისუფლებამ თავიდან აიცილა რეგიონული ღონის ამოცანების გადაწყვეტა, თუმცა ფაქ-ტობრივად იგი მაინც იძულებული ხდება აქტიურად ჩა-ერიოს რეგიონული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლე-მების მართვასა და რეგულირებაში. ეს განპირობებუ-ლია იმით, რომ ქვეყანაში შექმნილი კრიზისული მდგო-მარეობის გამო, რეგიონები ვერ უზრუნველყოფენ სა-ჭირო რაოდენობის ფინანსური რესურსების მობილიზა-

ციას და დამოუკიდებლად ვერ ახორციელებენ მათ წინაშე მდგარი ეკონომიკური და სოციალური ამოცანების გადაწყვეტას.

გერიგორიული ფინანსების ყველაზე მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია ადგილობრივი ბიუჯეტები, რომლის საშუალებითაც ხორციელდება რეგიონული ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკა. ადგილობრივი ბიუჯეტის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანაა ხელი შეუწყოს რეგიონში წარმოების განვითარებას, შექმნას ხელსაყრელი საინვესტიციო გარემო, უზრუნველყოს ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის განვითარება. ყველა ქვეყანაში ადგილობრივი ბიუჯეტის შედგენა, განხილვა, დამტკიცება და გამოყენება ხორციელდება შესაბამისი კანონის თანახმად. სამწუხაროდ, საქართველოში უკანასკნელ წლებში ვერ მოხერხდა ადგილობრივი ბიუჯეტის შესახებ კანონის მიღება, ამიგომ მისი რეგულირება ხდება 1996 წელს მიღებული „საბიუჯეტო სისტემისა და საბიუჯეტო უფლებამოსილებათა შესახებ“ სახელმწიფო კანონის ჩარჩოებში. აღნიშნული კანონი როგორც მთლიანად, ასევე იმ ნაწილში, რომელიც ეხება ადგილობრივ ბიუჯეტებს, მოძველებულია და არ პასუხობს დღევანდელ გაზრდილ მოთხოვნებს. დღეისათვის შემუშავებულია საბიუჯეტო კანონების ახალი პაკეტი და სავარაუდოა, რომ უახლოეს პერიოდში იგი მიღებული იქნება საქართველოს პარლამენტის მიერ.

ადგილობრივი ბიუჯეტი წარმოადგენს მართვის ადგილობრივი ორგანოების შემოსაქვლებისა და ხარჯების

გეგმას. დღეისათვის მოქმედი კანონმდებლობით გერიგორიული ერთეულების ბიუჯეტების შემოსავალში ჩაირიცხება სხვადასხვა სახის საერთო-სახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი გადასახადები და არასაგადასახადო შემოსავლები. საგადასახადო შემოსავლებიდან ადგილობრივ ბიუჯეტებში ჩაირიცხება: მოგებისა და საშემოსავლო გადასახადის ის ნაწილი, რომელსაც ითვალისწინებს კანონით დადგენილი გრძელვადიანი ეკონომიკური ნორმატივები; მიწის გადასახადი მთლიანად; ქონების გადასახადი მთლიანად; მანეთი ნივთიერებათა გარემოს დაბინძურებისათვის გადასახადი მთლიანად; ბუნებრივი რესურსების სარგებლობისათვის გადასახადი მთლიანად; ადგილობრივი გადასახადები – სათამაშო ბიზნესის გადასახადი, საკურორტო გადასახადი, სასტუმროს გადასახადი, რეკლამის გადასახადი, გადასახადი ადგილობრივი სიმბოლიკის გამოყენებისათვის – მთლიანად. რაც შეეხება არასაგადასახადო შემოსავლებს, მათი უმეტესი ნაწილი შეიგანება ადგილობრივ ბიუჯეტებში. კერძოდ კი: სახელმწიფო ბაჟის ნაწილი (მოქალაქეთა მდგომარეობის აქტების რეგისტრაციისათვის); სარეგისტრაციო მოსაკრებელი ცალკეულ სახეობებზე; ადგილობრივი სალიცენზიო მოსაკრებლები; ადგილობრივი სატენდერო მოსაკრებელი; კანონმდებლობით დადგენილი სხვა არასაგადასახადო შემოსავლები. გარდა ზემოაღნიშნულისა, 1998 წლიდან სოფლის, თემის, დაბისა და რაიონის შემადგენლობაში შემავალი ქალაქის საკრებულოებს უფლება აქვთ დააწესონ შემდეგი მოსაკრებ-

ლები: ვაჭრობის, გარე რეკლამის განთავსების; საზოგადოებრივი სარგებლობის ადგილის შეზღუდვის; გრანსპორტის პარკირების ნებართვის.¹

აღსანიშნავია, რომ შემოხსენებული გადასახადებისა და მოსაკრებლების დიდი ნაწილი არ ექვემდებარება აღრიცხვას და, შესაბამისად, არ შეიგანება ადგილობრივ ბიუჯეტებში, რომელიც განპირობებულია მართვის ადგილობრივი ორგანოების, განსაკუთრებით საგადასახადო სამსახურების მეშვეობით კორუპციულობით, რაც დღის წესრიგში აყენებს საგადასახადო აღმინისგორების გამკაცრებისა და სახელმწიფო კონტროლის გაძლიერების აუცილებლობას.

გერიგორიული ფინანსების და მათ შორის ადგილობრივი ბიუჯეტების გამოყენების ეფექტიანობის ღონეს განსაზღვრავს აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ ფულადი სახსრების მიზნობრივად და ეკონომიურად ხარჯვა. განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ბიუჯეტის ხარჯების ოპტიმიზაციას ანუ მის კაპიტალურ და მიმდინარე ხარჯებს შორის რაციონალური თანაფარდობის დამყარებას. კაპიტალური ხარჯების ძირითად ამოცანას შეადგენს ინვესტიციური და ინოვაციური პროგრამების, ძირითადი ფონდების განახლებისა და მოდერნიზაციის, მეცნიერულ-გექნიკური და გექნოლოგიური ღონისძიებების დაფინანსება. ადგილობრივი მართვის ორ-

¹ *ერქომაიშვილი გ.* საქართველოს ადგილობრივი ბიუჯეტები, წიგნში: „ქალაქის მართვა“, თბილისი, 2002, გვ. 81.

განოების ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა სოციალური ინფრასტრუქტურის (გზები, საყოფაცხოვრებო კომუნიკაციები, შენობა-ნაგებობანი და ა.შ.) ობიექტების მიმდინარე და კაპიტალური შეკეთება, ინვესტორისა და მოწყობილობების შეძენა და სხვ., რაც უნდა განხორციელდეს საბიუჯეტო სახსრების გამოყენებით.

რა თქმა უნდა, ადგილობრივი ბიუჯეტების მთავარი ამოცანაა მიმდინარე ხარჯების დაფინანსება, რომელთა შორის მთავარია საბიუჯეტო დაწესებულებებში დასაქმებულ მუშაკთა შრომის ანაზღაურება (ანარიცხების ჩათვლით), სამეურნეო დანიშნულების ხარჯები (საოფისე, საკანცელარიო და ა.შ.), აგრეთვე კომუნალური მომსახურების ხარჯები, კვებისა და მედიკამენტების შეძენის, გრანსპორტისა და ტექნიკური მომსახურების და სხვა ხარჯები.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს საბიუჯეტო სისტემამ ჯერჯერობით ვერ უზრუნველყო იმ ხარჯების მკაფიოდ და მეცნიერულად არგუმენტირებული კრიტერიუმებით გამიჯვნა, რომელიც ფინანსდება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან და ადგილობრივი ბიუჯეტიდან. დღეისათვის მოქმედი კანონმდებლობით ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტმა უნდა დააფინანსოს განათლების, მეცნიერების, კულტურის, ჯანდაცვის პროგრამები, სოციალური დაცვის ღონისძიებები (პენსიები, ლგოლვითა შემწეობა-შენახვა) და ა.შ., ხოლო ადგილობრივი ბიუჯეტის შემოსავლების ხარჯვის საკითხს წყვეტს შესაბამისი წარმომადგენლობითი ორგანო. ად-

გილობრივი ბიუჯეტიდან დაუინანსება ხდება ძირითადად ეკონომიკის (მუნიციპალური დაქვემდებარებებისა) და სოციალურ-კულტურული სფეროს დარგების, მათ შორის განათლების, ჯანდაცვის, კულტურისა და სპორტის და ა.შ. ასევე ადგილობრივი ბიუჯეტიდან ხდება სოციალური დახმარებების გაცემა.

პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ჯერჯერობით არაა მკაფიოდ გამიჯნული სახელმწიფო და ადგილობრივი მნიშვნელობის ამოცანები და, შესაბამისად, გადაუწყვეტელია დაუინანსებლის წყაროების გამიჯვნის საკითხი. ჩვენი აზრით, განათლება, ჯანდაცვა, სოციალური დახმარება არ შეიძლება იყოს ადგილობრივი მნიშვნელობის პრობლემა. იგი ყველა ქვეყანაში მიჩნეულია საერთო-სახელმწიფოებრივ ამოცანად და, შესაბამისად, მისი დაუინანსება ცენტრალური ხელისუფლების ხელშია. საქართველოში კი საბიუჯეტო კანონმდებლობის მოუწესრიგებლობის გამო ხდება განათლების და ჯანდაცვის ცალკეულ სახეობებზე (სკოლამდელი, ეგერინარული, სარეაბილიტაციო და ა.შ.) კლასიფიკაცია და მათი დაუინანსების წყაროების ცენტრალურ და ადგილობრივ ბიუჯეტებს შორის გადანაწილება.

ჩვენ ვერ დავეთანხმებით ამ ბოლო პერიოდში გერიგორიულ და ცენტრალურ ორგანოებს შორის საბიუჯეტო დაუინანსების პოზიციებიდან უულებამოსილებათა გამიჯვნის შემოთავაზებულ მოდელს, რომლის თანახმად განათლებისა და ჯანდაცვის დაუინანსება დაყოფილია

სხვადასხვა სახეობების ჭრილში.¹ მიგვაჩნია, რომ განათლების მიღება ყველა ეტაპზე, დაწყებული საბავშვო ბაღიდან – დამთავრებული უმაღლესი განათლებით, უნდა დაუინანსდეს სახელმწიფო (ცენტრალური) ბიუჯეტის მიერ. განსაკუთრებით ეს პრობლემა აქტუალურია გარდამავალ ეტაპზე, როდესაც ადგილობრივი ბიუჯეტები ვერ უზრუნველყოფენ აღნიშნული სისტემის დაუინანსებლას, რის გამოც სისტემატურ ხასიათს იღებს საგანმანათლებლო და ჯანდაცვის დაწესებულებათა მუშაკების სამართლიანი სოციალური დაძაბულობა. რა თქმა უნდა, სოციალური სფეროს დარგების დაუინანსებაში წყაროთა გამიჯვნა აუცილებელია, მაგრამ არა ისეთ დეპრესიულ რეგიონებში როგორიცაა სამეგრელო-ზემო სვანეთისა და სხვა ანალოგიური მხარეები. გარდამავალ ეტაპზე, ვიდრე არ მოხდება რეგიონების განვითარების დონეთა ნაწილობრივ მაინც გამოთანაბრება, საბიუჯეტო პოლიტიკამ დიფერენცირებული ხასიათი უნდა მიიღოს და იგი უნდა გამომდინარეობდეს სამართლიანობის პრინციპებიდან.

დეპრესიული რეგიონების ადგილობრივი ბიუჯეტების ფორმირებაში საჭიროდ მიგვაჩნია ორი ვარიანტიდან ერთ-ერთის არჩევა. პირველი ვარიანტით უნდა მოხდეს საგადასახადო პრეფერენციების მაქსიმალურდ გამოყენება. იგი მოქმედი კანონმდებლობით გამოიყენება

¹ ბიწაძე ჯ. გერიგორიული ფინანსები, ქუთაისი, 2002, გვ. 62.

მხოლოდ მთიანი რაიონებისათვის. დეპრესიული რეგიონებისათვის შეიძლება გამოყენებული იქნეს საგადასახადო პრეფერენციების სხვადასხვა ფორმები, მათ შორის როგორც კრიტიკულ (გაკოგრების პირას მისულ) საწარმოთა მთლიანად გათავისუფლება გადასახადის გადახდისაგან (რა თქმა უნდა დროებით); საგადასახადო არდადეგების დაწესება, საგადასახადო განაკვეთების შემცირება, ინვესტიციური პრემიის დაწესება, დაუბეგრავი მინიმუმის დაწესება, საგადასახადო კრედიტის დაწესება და ა.შ. აღნიშნული პრეფერენციები უარყოფითად არა მოიყენება არა მხოლოდ დეპრესიულ რეგიონებში, არამედ მაღალგანვითრებულ გერიგორიულ ერთეულებშიც კი.¹

დეპრესიული რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საბიუჯეტო რეგულირების მეორე ვარიანტს წარმოადგენს პრეფერენციული საგრანსფერგო პოლიტიკის გატარება. სამწუხაროდ საქართველოში გრანსფერგების გამოყოფა არ ეუუძნება მეცნიერულად არგუმენტირებულ ფორმულას და ძირითადად ინდივიდუალური ექსპერტული შეფასებებით ხორციელდება, რაც ხშირ შემთხვევაში კორუფციისა და სხვა სამართალდარღვევათა წყარო ხდება. ჩვენი აზრით, დეპრესიული რეგიონებისათვის უნდა დადგინდეს საბიუჯეტო მინიმუმის მღერული მნიშვნელობა, რომელიც მთლიანად უნდა და-

¹ *Барулин С.В., Макрушин А.В.* Налоговые льготы как элемент налогообложения, “Финансы”, 2002, № 2, с. 39-42.

იუაროს ცენტრალური ბიუჯეტიდან გაცემული გრანსუერგებით. აღნიშნული ღონისძიება უნდა აგარებდეს დროებით ხასიათს და მან უნდა მოიცვას ის პერიოდი, ვიდრე დეპრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე ქვეყნის ანალოგიურ საშუალო მაჩვენებელს არ გაუთანაბრდება.

სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში გერიგორიული ფინანსებისა და მათ შორის ბიუჯეტური სახსრების გამოყენებას განსაკუთრებული სპეციფიკური მიდგომა სჭირდება. ეს განპირობებულია იმ პოლიტიკური და გერიგორიული მთლიანობის დარღვევასთან დაკავშირებული პრობლემებით, რომლის ეპიცენტრში აღნიშნული რეგიონი აღმოჩნდა. დარწმუნებული ვართ, რომ თუ ცენტრალური ხელისუფლებიდან არ განხორციელდა ამ რეგიონის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დაჩქარების ღონისძიებანი, საკუთარი შიდა რესურსებით ვერ მოხერხდება მის წინაშე მდგარი პრობლემების ავტონომიურად გადაწყვეტა და არსებული პრობლემები დიდხანს გადაუჭრელი დარჩება.

II2. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტის დინამიკისა და სტრუქტურის ძირითადი რეგროსპექტული კანონზომიერებანი

როგორც ზემოთ აღინიშნა, გერიგორიული უინანსე-
ბის მთავარი შემაღგენელი ნაწილია ადგილობრივი ბი-
უჯეტები, რომელთა შემოსაველების ძირითად წყაროს
შეადგენენ გადასახადები და მოსაკრებლები. გარდა სა-
კუთარი შემოსაველებისა, გერიგორიულ ბიუჯეტებში
მნიშვნელოვანი ხვედრითი წილი მოდის ზემდგომი
(ცენტრალური) ბიუჯეტიდან შემოსულობებზე. ადგილობ-
რივი ბიუჯეტის შემოსაველების წყაროებს შორის თანა-
ფარდობა დამოკიდებულია მმართველობის და თვითმ-
მართველობის ორგანოებზე დაკისრებულ უუნქციებზე.
მათ ორგანიზაციულ და მეთოდურ უნარზე – ამოიღონ
ადგილობრივი გადასახადები და ზემდგომი ორგანოების
ძალისხმევაზე სათანადო დახმარება გაუწიონ ადგილობ-
რივ ბიუჯეტებს. მსოულიოს პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ
რაც უურო განვითარებულია სახელმწიფო, ადგილობრი-
ვი ბიუჯეტების შემოსაველებს მით უურო მეტი ხვედრი-
თი წილი უჭირავს მთლიან რესურსებში. მაგალითად,
პორტუგალიაში იგი შეადგენს 3 პროცენტს მშპ-ში, ნორ-
ვეგიაში – 15 %-ს, შვეციაში – 31 %-ს.¹

¹ *დავითაძე გ.* ადგილობრივი ბიუჯეტების როლი სახელ-
მწიფოს რეგიონული პოლიტიკის განხორციელებაში, ქუთაი-
სი, 1999, გვ. 11.

საქართველოში გერიგორიული ბიუჯეტების შემოსავლების ხვედრითი წილი ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში უმნიშვნელოა და არ აღემატება 6,2-6,5 პროცენტს. მაგალითად, 1995 წელს საქართველოს გერიგორიული ბიუჯეტების (კონსოლიდირებული) მოცულობა შეადგენდა 92,1 მილიონ ლარს, 1993 წელს – 324,2 და 2001 წელს – 409,3 მილიონ ლარს, რაც ქვეყნის ცენტრალური ბიუჯეტის მოცულობის 40-42 პროცენტს არ აღემატება. ცხადია, რომ ასეთი მცირე თანხა მინიმუმამდეც კი ვერ უზრუნველყოფს გერიგორიული ბიუჯეტის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაწყვეტას.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე გეგმიანი ეკონომიკის პირობებში ქვეყნის გერიგორიული ბიუჯეტები სისტემატურად სრულდებოდა და ძირითადად უზრუნველყოფდა გერიგორიული ერთეულების სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანების რეალიზაციას. კრიზისულმა სიტუაციამ გერიგორიულ (ისევე როგორც მთლიანად ქვეყნის) ბიუჯეტში თავი იჩინა ჯერ კიდევ 1991-1992 წლებში და შემდგომ პერიოდში 1996 წლამდე იგი თანდათანობით ღრმავდებოდა. აღნიშნული მოვლენების გამომწვევი მიზეზები ცნობილია, თუმცა მიუხედავად ქვეყანაში შექმნილი ურთულესი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემებისა, მაინც შეიძლებოდა გერიგორიულ ბიუჯეტებში შემოსავლების უფრო მეტი მოცულობით მოზიდილება და ფულადი სახსრების უფრო ეფექტიანად და მიზანმიმართულად გამოყენება.

როგორც კვლევამ გვიჩვენა 1991-1995 წლების გერიგორიული ბიუჯეტების ინფორმაციული წყაროები იმდენად არამდგრადი და ურთიერთსაწინააღმდეგოა, რომ მათ საუბუძველზე რაიმე არსებითი ხასიათის ანალიზისა და, შესაბამისად, კანონზომიერებების გამოვლენა შეუძლებელია. ამიგომაც, ყოველმხრივ მიზანშეწონილია გერიგორიული ბიუჯეტების შესწავლა დაწყებული 1996 წლიდან. ეს ის პერიოდია, როდესაც საქართველოში საუბუძველი ჩაეყარა პოზიტიურ შემობრუნებას ეკონომიკაში და დაიწყო გარკვეული აღმასვლა და სტაბილიზაცია. 1995 წელს გერიგორიული ბიუჯეტების საშემოსავლო ნაწილის შესრულებამ შეადგინა 90,5%, ხოლო ხარჯების ნაწილში – 90 %.¹ შემდგომ წლებში გამოიკვეთა გერიგორიული ბიუჯეტების ბრდის გენდენცია, თუმცა გარდა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ბიუჯეტისა, სხვა არც ერთი რეგიონალური ბიუჯეტი ყოველწლიურად არ შესრულებულა.

საანალიზო პერიოდში მწკავე კრიზისული მდგომარეობა შეიქმნა სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში შემავალი გერიგორიული ერთეულების ბიუჯეტებში. 1996-2001 წლებში აღნიშნული მხარის ვერც-ერთმა გერიგორიულმა ერთეულმა ვერ უბრუნველყვეს ბიუჯეტის

¹ *მურაბიშვილი ე.* საქართველოს გერიგორიული ერთეულების ბიუჯეტები საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში (1990-1999), ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების ს/კ ინსტიტუტის სამეცნიერო ნაშრომების კრებული, გომი 5, თბილისი, 2000, გვ. 543.

შესრულება (გამონაკლისია 1997 წელი). მაგალითად, მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტი 1996 წელს შესრულდა 82,8 პროცენტით, 1997 წელს – 108,0 პროცენტით, 1998 წელს – 97,7 პროცენტით, 1999 წელს – 82,1 პროცენტით, ხოლო 2000 და 2001 წელს შესაბამისად 90,0 და 90,8 პროცენტით. მართალია, 1997 წელს გადაჭარბებით შესრულდა მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტი, მაგრამ ეს განპირობებული იყო ქ.ფოთის, გუგდიდის, მარგვილის და ხობის რაიონების ადგილობრივი ბიუჯეტების გადაჭარბებით შესრულებით. ამავე დროს სხვა დანარჩენმა რაიონებმა (მესტიის, სენაკის, ჩხოროწყუს, წალენჯიხის) ვერ შეასრულეს საბიუჯეტო დავალებები. როგორც ცხრილიდან (დანართი 1) ჩანს 1996-2001 წლებში სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ტერიტორიული ერთეულებიდან საბიუჯეტო დავალებები შეასრულა ქ. ფოთმა 1997, 1998, 1999 წელს, აბაშის რაიონმა – 1996, 1997 წელს, მესტიის რაიონმა 2001 წელს, სენაკის რაიონმა – 1996, 2001 წელს. საანალიზო პერიოდის სხვა წლებში ვერც ერთმა ტერიტორიულმა ერთეულმა საბიუჯეტო დავალებები ვერ შეასრულა.

აღსანიშნავია, რომ საანალიზო პერიოდში მხარის ტერიტორიული ბიუჯეტების შემოსავლების დინამიკა ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა. მაგალითად, კონსოლიდირებული ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდამ 2001 წელს 1996 წელთან შედარებით შეადგინა 206,5 პროცენტი. ამავე პერიოდში ქ.ფოთის ბიუჯეტი გაიზარდა 163,3 პროცენტით, გუგდიდის რაიონის – 220,2 პროცენტით.

აბაშის რაიონის – 263,2 პროცენტით, მარგეილის რაიონის – 374,6 პროცენტით, მესტიის რაიონის – 209,8 პროცენტით, სენაკის რაიონის – 206,7 პროცენტით, ჩხოროწყეს რაიონის – 251,4 პროცენტით, წალენჯიხისა და ხობის რაიონის, შესაბამისად – 231,3 და 280,1 პროცენტით.

მართალია, საანალიზო პერიოდში მხარის ყველა გერიგორიული ბიუჯეტების მოცულობა თითქმის გაორმაგდა, მაგრამ ამავე დროს ცალკეულ წლებში და ცალკეულ გერიგორიულ ერთეულებში შეინიშნებოდა ბიუჯეტის მოცულობის შემცირება. მაგალითად, 2000 წელს წინა წელთან შედარებით მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტი შემცირდა 2,2 პროცენტით, ასევე წინა წელთან შედარებით 1999 წელს შემცირდა ქუთაისის ბიუჯეტი, 1998 და 2000 წელს – ზუგდიდის რაიონის ბიუჯეტი, 1998-1999 წელს აბაშის რაიონის ბიუჯეტი, 1998 წელს – მარგეილის რაიონის, 1998 და 2000 წელს – მესტიის რაიონის, 1998 და 2000 წელს – სენაკის რაიონის, 1999-2000 წელს – ჩხოროწყეს რაიონის, 1998 წელს – წალენჯიხის რაიონის და 1998 და 2000 წელს – ხობის რაიონის ბიუჯეტი (იხ. ცხრილი 2.1). საანალიზო პერიოდში ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლების (გრანტურების ჩათვლით) ზრდას წინა წელთან შედარებით ადგილი ჰქონდა ყველა გერიგორიული ერთეულების ჭრილში მხოლოდ 1997 და 2001 წელს.

საანალიზო პერიოდში სერიოზული პრობლემები შეიქმნა მხარეში საგადასახადო დაეალებათა შესრულებაში, როგორც ცალკეული გადასახადების სახეების, ასე-

ვე მხარის გერიგორიული ერთეულების კრილში. მთლიანად მხარეში დამატებული ღირებულების საგადასახადო დაეალეა ვერ შესრულდა 1997, 1998, 1999 და 2001 წლებში, თუმცა ამ სახეობაში შეუსრულებლობა მერყეობდა 2-10 პროცენტის ფარგლებში. რაც შეეხება აქციზის საგეგმო დაეალეებს, იგი ვერ შესრულდა 1998-2000 წლებში და გარღვევა შეადგენდა 40-60 პროცენტს. საბაჟო გადასახადის გეგმა ვერ შესრულდა 2000 წელს, თუმცა აღსანიშნავია, რომ ამ მხრივ მდგომარეობა საგრძნობლად გაუმჯობესდა და 2001-2002 წლებში. ცალკეულ წლებში (1998-1999, 2001) ვერ შესრულდა მოგების გადასახადის საგეგმო დაეალეები, რაც, ერთი მხრივ, მიუთითებს სამეურნეო სუბიექტების არაეფექტიან საქმიანობაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, მიგვანიშნებს შემოსაულების (მოგების) გადამალვაზე გადასახადების გადახდისაგან თავის არიდების მიზნით.

საანალიზო პერიოდში საგადასახადო დაეალეებთან შეუსრულებლობას ჰქონდა ადგილი, აგრეთვე იმ გადასახადების სახეობებში, რომელთა დიდი ნაწილი ნაწილობრივ (ან მთლიანად) ჩაირიცხება ადგილობრივ ბიუჯეტებში. მაგალითად, მიწის გადასახადის მხოლოდ 45 პროცენტი იქნა მობილიზებული 1999 წელს, ხოლო 1999-2000 წლებში შესაბამისად 86 და 73 პროცენტი, 2001 წელს გეგმას დააკლდა 43 პროცენტი. ასევე ბუნებრივი რესურსებით სარგებლობის გადასახადის საგეგმო პარამეტრები ვერ შესრულდა 1998 და 2000 წლებში. მართალია, ქონების გადასახადის გეგმის შესრულების მხრივ

გადაჭარბებას (30-50 პროცენტით) ჰქონდა ადგილი 1996-1999 წლებში, მაგრამ შემდგომ პერიოდში გამოიკვეთა შეუსრულებლობის ტენდენცია. ასეთივე კანონზომიერება ჩამოყალიბდა ადგილობრივი გადასახადების საგეგმო დაეალეებათა შესრულების მხრივ. კერძოდ, 1997 და 1998 წლებში გეგმა შესაბამისად გასამკეცებული და გაორკეცებული მოცულობით შემცირდა, ხოლო დაწყებული 1999 წლიდან გეგმის შესრულებაში აშკარა ჩაყარდნები გამოიკვეთა (იხ. ცხრილი 2.2).

მთლიანად მხარის მასშტაბით საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსაულებების გეგმა შესრულდა მხოლოდ 1997 და 1998 წლებში. ქუთის გერიგორიულ ბიუჯეტს შემოსაულები დააკლდა 1996 წელს თითქმის 20 პროცენტის მოცულობით, 2000 წელს – 18 პროცენტი და 2001 წელს – 13 პროცენტი. ზუგდიდის რაიონის გერიგორიული ბიუჯეტის შემოსაულებების გეგმა ვერ შესრულდა 1998, 1999, 2000 და 2001 წლებში. საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსაულებების გეგმის შეუსრულებლობას ჰქონდა ადგილი მხარის სხვა გერიგორიულ ერთეულებში საანალიზო პერიოდის სხვადასხვა წლებში.

ამავე დროს საანალიზო პერიოდში აშკარა გამოკვეთილი ზრდის ტენდენცია ჰქონდა მხარის გერიგორიულ ბიუჯეტებში საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსაულებების მოცულობის ზრდას. მაგალითად, 2001 წელს მთლიანად სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის კონსოლიდირებულ ბიუჯეტში ზემოხსენებული შემოსაულებების ზრდის ტემპმა 1996 წელთან შედარებით შეადგინა –

სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში საგადასახადო დავალებათა შესრულება
პროცენტებში 1996-2001 წლისათვის¹

ცხრილი 2.2

გადასახადის სახეები (წლები)	1996	1997	1998	1999	2000	2001
დამატებელი ღირებულების						
ვალსახადი	103,0	90,1	90,0	97,3	108,0	98,5
აქციზი	—	155,4	47,3	58,8	39,2	410,0
საბაჟო გადასახადი	—	—	100,0	157,5	80,1	120,1
მოგების გადასახადი	100,3	65,2	74,7	46,1	111,0	86,6
სამშენობითი გადასახადი	113,2	124,6	94,3	99,4	85,0	90,9
მიწის გადასახადი	45,1	105,8	120,5	86,4	77,8	57,1
ბუნებრივი რესურსებით						
სარეცხლობის გადასახადი	610,8	183,3	82,8	192,4	90,2	106,9
ვალსახადი მკაცრ ნივთიერებებით						
გარემოს დამინტერესების	566,5	54,3	44,2	150,4	67,9	239,9
ქიმიკატების გადასახადი	120,8	128,3	142,3	152,7	96,4	28,3
ვალსახადი ქონების						
გადასახადების	—	—	12,8	43,0	176,0	255,5
აღმოსავლური გადასახადები	—	302,0	284,2	76,0	99,9	65,0

¹ ცხრილი შედგენილია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე.

173,4 პროცენტი, ქ. უოთის ტერიტორიული ბიუჯეტის – 178,3 %, ზუგდიდის რაიონის – 181,3 %, აბაშის რაიონის – 138,3 %, მარტვილის რაიონის – 227,5 %, მესტიის რაიონის – 291,1 %, სენაკის რაიონის – 125,5 %, ჩხოროწყუს რაიონის – 80,9 %, წალენჯიხის რაიონის – 127,6 %, ხობის რაიონის – 243,2 %. როგორც ჩანს, საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსავლების ზრდის ყველაზე მაღალი ტემპი დაუფიქსირდა მესტიის რაიონში და ყველაზე დაბალი, ანუ შემცირების ტენდენცია – ჩხოროწყუს რაიონში. ამავე დროს აღნიშნული ტემპების მიხედვით შესაბამისი ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტების „სიძლიერეზე“ დასკვნების გაკეთება შეუძლებელია, რამეთუ მათი საბაზრო მაჩვენებლები იმდენად მცირეა, რომ ზრდის ტემპები არ მიაწიან შემოსავლების აბსოლუტური მოცულობის მნიშვნელოვან ზრდაზე.

მხარის ტერიტორიულ ბიუჯეტებში საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურა შემდეგნაირად გამოიყურება: 2001 წელს ქ. უოთის ტერიტორიული ბიუჯეტის შემოსავლები (საგადასახადო და არასაგადასახადო) მთლიანად მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტის შემოსავლების მიმართ შეადგენდა 56,8 პროცენტს, ზუგდიდის – 16,8 %, აბაშის – 2,6 %, მარტვილის – 3,5 %, მესტიის – 1,3 %, სენაკის – 6,0 %, ჩხოროწყუს – 1,5 %, წალენჯიხის – 3,4 %, ხობის – 7,7 %.

საინტერესო სურათს იძლევა სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ტერიტორიულ ბიუჯეტებში ცენტრალური ბიუჯეტიდან ჩარიცხული გრანსუფერტების მოცულობის

დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზი. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ მხარისათვის გამოყოფილი გრანსუერგების მოცულობა ბრდის გენდენციით ხასიათდება. მაგალითად, 2001 წელს 1996 წელთან შედარებით მთლიანად მხარის გერიგორიულ ბიუჯეტებში ჩარიცხული გრანსუერგების მოცულობა გაიზარდა 535,8 პროცენტით, ზუგდიდის რაიონში – 704,7 %, აბაშის რაიონში – 580,6, მარგეილის რაიონში – 10-ჯერ, მესტიის რაიონში – 285,9 %, წალენჯიხის რაიონში – 415,4 %, ხობის რაიონში – 482,0 %. საანალიზო პერიოდში ქუთოს მხოლოდ ერთხელ 1998 წელს გადაერიცხა 55 ათასი ლარის მოცულობის გრანსუერგი ცენტრალური ბიუჯეტიდან.

ამავე დროს, საანალიზო პერიოდში სისტემატურად არ სრულდებოდა გრანსუერგების საგეგმო დავალებანი. მაგალითად, 1996 წელს ზუგდიდისა და ხობის რაიონებს დააკლდა, შესაბამისად, გეგმით გათვალისწინებული გრანსუერგის 34 და 11 პროცენტი, 1997 წელს მესტიის რაიონს დააკლდა 8 პროცენტი, 1998-2000 წლებში მხარის არც ერთი გერიგორიული ერთეულის ბიუჯეტებში ჩასარიცხი გრანსუერგის გეგმა არ შესრულებულა, ხოლო 2001 წლის გეგმა მთლიანად შესრულდა ყველა რაიონის კრილში.

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ცენტრალური ბიუჯეტიდან გრანსუერგების გამოყოფა (დაგეგმვა) ხშირ შემთხვევაში არათანაბრად და არამეცნიერულად ხდებოდა. მაგალითად, მთლიანად მხარისათვის გამოყოფილი გრანსუერგების მოცულობა წინა წელთან შედარებით

შემცირების ტენდენციით ხასიათდებოდა 1998, 2000 წლებში. ასეთივე არათანმიმდევრულ დინამიკას ჰქონდა ადგილი მხარის ტერიტორიული ერთეულების კრილში (იხ. ცხრილი 2.3). საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ადგილი ჰქონდა გრანსუერგების მოცულობის მკვეთრ განსხვავებას ტერიტორიულ ერთეულში მცხოვრებ მოსახლეობის რიცხოვნობასთან მიმართებაში. მაგალითად, 2001 წელს ზუგდიდის რაიონში სადაც მოსახლეობის რიცხოვნობა 130 ათას კაცს აღემატება, გამოყოფილი გრანსუერგის მოცულობა 400,7 ათას ლარს შეადგენდა (1 სულ მოსახლეზე – 6,9 ლარი), ხოლო წალენჯიხის რაიონში, სადაც მოსახლეობა 39 ათასი კაცია, გრანსუერგი გამოიყო 235 ათასი ლარი (1 სულ მოსახლეზე – 21,3 ლარი). გრანსუერგების ასეთივე არათანაბარი განაწილება შეინიშნება რეგიონის სხვა ტერიტორიული ერთეულების მიმართ, რაც, ჩვენი აზრით, ამ სუეროში დაგეგმვისა და პროგნოზირების არამეცნიერულობაზე მიუთითებს.

რა თქმა უნდა, მხარის ტერიტორიული ბიუჯეტების საშემოსავლო ნაწილის ფორმირებაში წამოჭრილმა პრობლემებმა მძიმე მდგომარეობა შექმნეს რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის დაუინანსებაში. საანალიზო პერიოდში ეკონომიკის დაუინანსებაზე გამოყოფილი უმნიშვნელო პარამეტრებიც არ იქნა შესრულებული 1996, 2000 და 2001 წელს. განათილების ხარჯები ვერ დაუინანსდა 1998-2001 წლებში. ყველაზე რთული მდგომარეობა შეიქმნა ჯანდაცვის ხარჯების და-

ცხრილი 2.3

საქართველოს ცენტრალური ბიუჯეტიდან სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ადგილობრივი ბიუჯეტებში ჩარიცხული ტარსურები 1996-2001 წლებისათვის
(ათასი ლარი)¹

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	% - ია წინა წელთან				2001
							1997	1998	1999	2000	
სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარე	1095,4	3667,0	3585,0	4904,3	4404,0	5870,0	334,7	97,7	136,9	89,7	133,2
ქ. ფოთი	-	-	55,0	-	-	-	-	-	-	-	-
გუგულის რაიონი	127,0	509,0	702,0	1030,0	858,0	895,0	400,7	137,9	146,7	83,3	104,3
აბაშის რაიონი	93,0	208,0	285,0	325,0	333,0	540,0	223,6	137,0	114,1	102,4	162,3
შარტავის რაიონი	94,0	424,0	392,0	607,0	688,0	940,0	451,1	97,4	154,8	113,3	132,2
გეგის რაიონი	285,0	575,0	482,0	693,0	583,0	815,0	201,7	83,8	143,7	84,1	139,8
სენაკის რაიონი	92,0	627,0	364,0	724,0	557,0	570,0	681,5	58,1	198,9	76,9	102,3
ჩხორწყლის რაიონი	81,0	364,0	494,0	500,0	458,0	685,0	449,4	135,7	101,2	91,6	149,5
წალენჯიხის რაიონი	201,0	652,0	510,0	661,0	582,0	835,0	324,4	78,2	129,6	88,0	143,4
სოფის რაიონი	122,4	308,0	301,0	364,0	345,0	590,0	251,6	97,7	120,9	94,7	171,0

¹ ცხრილი შედგენილია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე.

ფინანსებაში. საანალიზო პერიოდის არც ერთ წელს ამ სფეროს ხარჯების გეგმა არ შესრულებულა, გარღვევა შეადგენდა 20-30 პროცენტს. ასევე ხარჯვით ნაწილში საგეგმო მაჩვენებლები არ იქნა შესრულებული კულტურის, სპორტის, სოციალური დახმარების, არქივის, კომისარიატების და სამოქალაქო თავდაცვის, სამართლებრივი ორგანოების, მმართველობისა და თვითმმართველობის ხარჯების გეგმა (იხ. დანართი 3).

ამასთანავე, საანალიზო პერიოდში ადგილობრივი ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდის პარალელურად იზრდებოდა ხარჯების მოცულობაც. 2001 წელს 1996 წელთან შედარებით მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტის ხარჯების მოცულობა გაიზარდა 222,1 პროცენტით. ასევე ხარჯების ზრდის გენდენცია შეინიშნებოდა წინა წელთან შედარებით მთელი საანალიზო პერიოდის განმავლობაში, გარდა 2000 წლისა, როდესაც 1999 წელთან შედარებით ხარჯების მოცულობა დაახლოებით 3 პროცენტით შემცირდა. აღნიშნულ პერიოდში ქ. ფოთის ადგილობრივი ბიუჯეტის ხარჯები გაიზარდა 185,9 პროცენტით, ზუგდიდის რაიონის – 225,7 %, აბაშის რაიონის – 263,2 %, მარგეილის რაიონის – 362,1 %, მესტიის რაიონის – 244,5 %, სენაკის რაიონის – 205,6 %, ჩხოროწყუს რაიონის – 251,4 %, წალენჯიხის რაიონის – 243,2 % და ხობის რაიონის – 298,6 %. რაც შეეხება ხარჯების მოცულობას წინა წელთან შედარებით, ამ მხრივ ზოგიერთი ტერიტორიული ერთეულების ჭრილში შემცირებას ჰქონდა ადგილი 1998 და 2000 წლებში, ხოლო 1999 წელს

კლება დაფიქსირდა ქუთაისის ბიუჯეტის ხარჯებში (იხ. ცხრილი 2.4). ამრიგად, საანალიზო პერიოდში მხარის გერეგორიული ერთეულების ბიუჯეტების ხარჯებითი ნაწილი 2-ჯერ და უფრო მეტად გაიზარდა, თუმცა ამით მაინც არ იქნა მიღწეული მხარის საბიუჯეტო დაფინანსების მინიმალური მოთხოვნის დაუარება.

როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, 1996-2001 წლებში სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის გერეგორიულ ერთეულებში უმნიშვნელო სიდიდეს წარმოადგენდა ხარჯები სპეციალური შემოსავლებიდან. 1996 წელს იგი საერთოდ ნულის გოლი იყო, 1997 წელს მთლიანად მხარის ხარჯები სპეცსახსრებიდან არ აღემატებოდა 233 ათას ლარს, 1998 წელს – 402 თასს, 1990 წელს – 414 ათასს, ხოლო 2000 და 2001 წელს, შესაბამისად, 413 და 622 ათას ლარს. ძირითადად შემოსავლები მოდიოდა ქ. ფოთის, ზუგდიდის, მარგვილის და სენაკის რაიონებზე, ხოლო დანარჩენ რაიონებში იგი 5-50 ათასი ლარის ფარგლებში მერყეობდა.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ მხარეში თანდათანობით კლებულობს შემოსავლები სახელმწიფოს ქონების პრივატიზაციიდან. 1996 წელს მთლიანად მხარეში იგი შეადგენდა 763 ათას ლარს, ხოლო 2001 წელს შემცირდა 299 ათას ლარამდე. ასეთივე შემცირების ტენდენციაა ცალკეული რაიონების და ქ. ფოთის ჭრილში. უფრო მეტიც, მესტიისა და ჩხოროწყუს რაიონებში 2001 წელს საერთოდ არ შემოსულა თანხა პრივატიზაციიდან, ხოლო მარგვილისა და აბაშის რაიონებში იგი შეადგენდა, შესაბამისად, 2 და 3,7 ათას ლარს.

სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტების ხარჯების
 ცხრილი 2.4
 დინამიკა 1996-2001 წლებში (ათასი ლარი)¹

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	% -ით წინა წელთან				
							1997	1998	1999	2000	2001
მხარის კონსოლიდირებული ბიუჯეტის შემოსავლები	9493,0	14378,3	16039,6	18030,5	17478,6	21083,6	151,5	111,6	112,4	96,9	120,6
ქ. ფიზი	4158,1	6084,9	8279,9	7898,7	7905,2	7732,4	146,3	136,1	95,4	100,1	97,8
მუკელდის რაიონი	1583,2	2331,0	2313,3	3072,0	2981,1	3574,3	147,2	99,2	132,8	97,0	119,9
აბაშის რაიონი	404,1	617,8	600,6	605,4	672,1	1063,6	152,9	97,2	100,8	111,0	158,3
მარტვილის რაიონი	438,6	787,7	633,4	933,6	1037,6	1588,4	179,6	80,4	147,4	111,1	153,1
მესტიის რაიონი	385,5	597,3	625,0	753,0	817,2	942,9	154,9	104,6	120,5	108,5	115,4
სენაკის რაიონი	864,2	1399,0	1086,7	1581,1	1257,9	1777,0	161,9	77,7	145,5	79,6	141,3
ჩხოროწყუს რაიონი	424,0	694,7	768,5	770,0	681,0	1066,0	163,8	110,6	100,2	88,4	156,5
წალენჯიხის რაიონი	638,2	1007,5	912,4	1056,4	1043,4	1555,7	157,9	90,6	115,8	98,8	149,1
ზობის რაიონი	597,1	888,3	819,8	1359,4	1081,8	1783,3	148,7	92,3	165,8	80,3	164,8

¹ ცხრილი შედგენილია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე.

ამრიგად, სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის გერიგორიული ერთეულების ბიუჯეტების დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზი იძლევა შემდეგი დასკვნების გაკეთების საშუალებას:

– საბიუჯეტო შემოსავლების მოცულობა იმდენად მცირეა, რომ იგი მინიმალურ დონეზეც ვერ უზრუნველყოფს ღებრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკურ მოთხოვნილებას.

– საბიუჯეტო შემოსავლების ზრდას აქვს ადგილი მხარეში შემავალი ყველა გერიგორიული ერთეულების ჭრილში. ამასთან, ზრდის ტენდენცია ცალკეული რეგიონების ჭრილში არათანაბარია, რაც განპირობებულია როგორც ადგილობრივი შემოსავლების მობილიზაციის უთანაბრობით, აგრეთვე ცენტრალური ბიუჯეტიდან ადგილობრივ ბიუჯეტებზე გადანაწილებული სახსრების არაპროპორციულობით გერიგორიულ ერთეულში მცხოვრები მოსახლეობის რიცხოვნობასთან მიმართებით.

– მხარის გერიგორიული ბიუჯეტების საგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურაში ყველაზე დიდი ხვედრითი წილი მოდის დამატებული ღირებულების გადასახადზე, მიწის გადასახადზე და საბაჟო გადასახადზე. ეს უკანასკნელი ქ. ფოთის ადგილობრივი ბიუჯეტის შემოსავლების მთავარი წყაროა.

– მხარის გერიგორიული ერთეულები სისტემატურად ვერ ასრულებენ საგადასახადო დავალებათა გეგმურ მაჩვენებლებს. ამ მხრივ შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა დამატებული ღირებულების გადასახადის მობი-

ლიზაციის მხრივ. გეგმის შესრულების ყველაზე საუკეთესო მაჩვენებლები დაფიქსირდა 1997 და 2001 წლებში, თუმცა გადასახადების მთელ რიგ სახეობებში საგეგმო მაჩვენებლების შესრულება მაინც ვერ მოხერხდა. განსაკუთრებით არაღამაკმაყოფილებელი ვითარებაა ადგილობრივი გადასახადების, ქონების გადასახადის, მიწის გადასახადის, მოგებისა და საშემოსავლო გადასახადის მობილიზაციის საქმეში.

– მხარის საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსავლების გერიგორიულ სტრუქტურაში ნახევარზე მეტი მოდის ქ.ფოთზე, ხოლო სხვა გერიგორიული ერთეულებზე – შედარებით უმნიშვნელო ნაწილი.

– მხარის გერიგორიულ ერთეულების ბიუჯეტებზე ცენტრალური ბიუჯეტიდან გამოყოფილი გრანსფერგების მოცულობა ბრდის ტენდენციით ხასიათდება, თუმცა მათი მოცულობის გაანგარიშება არ ეუუძნება მეცნიერულად დასაბუთებულ მეთოდიკას (ფორმულას), რის გამოც ზოგიერთი გერიგორიული ერთეული ხშირ შემთხვევაში ღებულობს შედარებით მეტ სახსრებს ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით, ხოლო სხვა რაიონები – მნიშვნელოვნად ნაკლებს.

– მხარის გერიგორიული ერთეულების ბიუჯეტებში თანდათანობით კლებულობს და მთელ რიგ რეგიონებში საერთოდ შეწყდა პრივატიზაციიდან შემოსავლების მობილიზება შესაბამის ადგილობრივ ბიუჯეტებში.

– საბიუჯეტო სახსრების მოცულობა მხარის ყველა გერიგორიულ ერთეულში იმდენად მცირეა, რომ ვერ

ხერხდება სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება და საბიუჯეტო სექტორში დასაქმებულთა ხელფასებით ნორმალურად უზრუნველყოფა, ასევე პრობლემებია შექმნილი პენსიების, დახმარებების და სხვა ფულადი სახსრების დროულად და სრულად გაცემის საქმეში, რაც კიდევ უფრო ამწვავებს მხარის მოსახლეობის სოციალურ დაძაბულობას.

II. 3. ღებრესიული რეგიონის

**სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების
პროგნოზირებისა და პროგრამირების სრულყოფის
წინადადებები და რეკომენდაციები**

გარდამაეალ ეგაპზე ადგილობრივი ბიუჯეტების ფორმირებისა და პროგნოზირების მეთოდოლოგია და მეთოდია არ ეუქმნება მეცნიერულად არგუმენტირებულ მეთოდებსა და ხერხებს. მოქმედი კანონმდებლობის თანახმად გერიგორიული ერთეულების ბიუჯეტების პროექტების შედგენა იწყება 10 თიით ადრე ახალი საბიუჯეტო წლის დაწყებამდე. მისი მიზანია იმ ფულადი სახსრების ოდენობის განსაზღვრა, რომელიც უნდა აკუმულირდეს ბიუჯეტში გერიგორიული ერთეულის მოსახლეობის, ეკონომიკის და სოციალური ინფრასტრუქტურის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად.

გერიგორიული ბიუჯეტის ფორმირებას საფუძვლად უნდა დაედოს სახელმწიფო გადასახადებისა და ბიუჯე-

გის სხვა შემოსავლების (მოსაკრებლები, პრივატიზაციიდან მიღებული სახსრები და ა.შ.) სრული გამოვლენა. ამ მიზნით მთავარ როლს თამაშობს გერიგორიის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინდიკაციური გეგმის პროექტის მაჩვენებლები, მიზნობრივი პროგრამები და სხვა გადაწყვეტილებები, რომლებშიც ასახულია მოცემული გერიგორიის განვითარების ძირითადი მიმართულებანი.

უაქტობრივად გერიგორიული ბიუჯეტების შედგენა მარტივი და „მანუფაქტურული“ წესით ხდება. ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები ბიუჯეტის შედგენისას საფუძვლად იღებენ წინა წლის მაჩვენებლებს და მას ინდივიდუალური (იშვიათად ჯგუფური) ექსპერტული შეფასების მეთოდით აკორექტირებენ. მის შედგენას საფუძვლად არანაირი მეცნიერული პროგნოზული გაანგარიშებები წინ არ უსწრებს. უბრალოდ ხდება საბიუჯეტო პარამეტრების უმნიშვნელოდ გაზრდა, თანაც არა იმდენად საგადასახადო და არასაგადასახადო შემოსავლების გადიდების, არამედ ცენტრალური ბიუჯეტიდან საგრანტურად დახმარების მაქსიმალური მოთხოვნის საფუძველზე. ამგვარად შედგენილი ბიუჯეტი არარეალურია და იგი არ უზრუნველყოფს გერიგორიული ერთეულის წინაშე მდგარი ამოცანების ნაწილობრივადაც კი გადაწყვეტას. გერიგორიული ბიუჯეტების დაგეგმვის არამეცნიერულობის მაგალითები უამრავია სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონის ადგილობრივი ბიუჯეტების საგეგმო დავალებათა შესრულების სტაგისტიკურ

ინფორმაციაში. როგორც წინა პარაგრაფში იქნა ნაჩვენები, ცალკეულ წლებში საგვემო დაეალებათა შესრულება 2-3-ჯერ იზრდება, ხოლო მთელ რიგ წლებში იგი სანახევროდ არ სრულდება. ყოველივე ეს აშკარად მიგვანიშნებს ბიუჯეტის ფორმირების (დაგეგმვის) არარეალურობასა და არამეცნიერულობაზე.

სამწუხაროდ, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ ჯერჯერობით არაა შემუშავებული ადგილობრივი ბიუჯეტების ფორმირების მეთოდოლოგია და მეთოდოლოგია, რის გამოც ყველა რეგიონი თავისებურად, თვითშემოქმედების საფუძველზე ადგენს ბიუჯეტის პროექტებს. რაც შეეხება დეპრესიული რეგიონების საბიუჯეტო პარამეტრების გაანგარიშებას, ამ მხრივ საერთოდ არანაირი გამოცდილება არ არსებობს. ყოველივე ეს დღის წესრიგში აყენებს დეპრესიული რეგიონების ადგილობრივი ბიუჯეტების ფორმირების მეთოდოლოგიისა და მეთოდოლოგიის შემუშავების ამოცანას.

ჩვენი აზრით, დეპრესიული რეგიონების ადგილობრივი ბიუჯეტის შედგენა უნდა განხორციელდეს შემდეგ ეტაპებად: 1. რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ანალიზი, რომლის დროსაც უნდა გამოვლინდეს მისი განვითარების დონეში არსებული ჩამორჩენილობა ქვეყნის განვითარების საშუალო დონესთან მიმართებით. 2. რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ძირითადი მაჩვენებლების პასიური პროგნოზირება, რომლის დროსაც უნდა დადგინდეს თუ როგორ განვითარდება საპროგნოზო სისტემა, თუ არ იქნება გან-

ხორციელებული დამატებითი „ინექციური“ ღონისძიებები (ანუ შენარჩუნდება განვითარების ჩამოყალიბებული გენდენციები). 3. რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მიზნობრივი პროგნოზირება, რომლის დროსაც განისაზღვრება იმ დამატებით ეკონომიკურ ღონისძიებათა ნუსხა, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ განვითარების გეგმების დაჩქარება და, შესაბამისად, დეპრესიული რეგიონის გამოთანაბრების საშუალო მაჩვენებელთან. სწორედ, ზემოაღნიშნული ანალიზური და პროგნოზული გაანგარიშებები უნდა დაედოს საფუძვლად ადგილობრივი ბიუჯეტების პროექტების შედგენას.

ადგილობრივი ბიუჯეტის პროექტის შედგენის ძირითადი ამოსავალი მიდგომა დეპრესიული ტერიტორიის პირობებში უნდა გამომდინარეობდეს შემდეგი შეფასებებისა და პროგნოზული პარამეტრებიდან.

– დასაბეგრი ბაზის განვითარების პროგნოზი. ეს ითვალისწინებს ტერიტორიული ერთეულის ფარგლებში ეკონომიკური საქმიანობის ყველა მიმართულებების განვითარების პროგნოზირებას და ძირითადი საბოლოო ეკონომიკური შედეგობრივი მაჩვენებლის – მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობის დადგენას.

– ტერიტორიული ერთეულის ფარგლებში მოსახლეობის რიცხოვნობის პროგნოზები, რომელმაც უნდა დაახასიათოს მოსახლეობის რიცხოვნობის მოსალოდნელი ცვლილება, მისი ასაკობრივი სტრუქტურა, მიგრაციის მასშტაბები, ქალაქსა და სოფელს შორის მოსახლეობის განაწილების სტრუქტურა. აღნიშნულ პროგნოზში ყვე-

ლაზე მოაუარია შობადობისა და სიკვდილიანობის კოეფიციენტის შესად განსაზღვრა, რაც ადგილობრივი ბიუჯეტების ხარჯებთან პირდაპირაა დაკავშირებული.

– სამუშაო ძალის დასაქმების პროგნოზი, რომელმაც უნდა დაახასიათოს მოსალოდნელი ცვლილებები დასაქმების დონეში. აღნიშნული პროგნოზი უშუალო კავშირშია ეკონომიკური ზრდის პროგნოზთან, რამეთუ შრომითი რესურსი წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს საწარმოო ფაქტორს. დასაქმების პროგნოზირება ღებრესიული გერიგორიის პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს და მისი პრიორიტეგულობა კიდეე უურო იზრდება სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში, სადაც ადგილობრივ მოსახლეობასთან ერთად უმუშევრობის პრობლემა ღვას აუხაზეთიდან ღროებით ადგილნაცვალ მრავალრიცხოვან მოსახლეობას შორის.

ადგილობრივი ბუნებრივი რესურსების მოცულობისა და მათი წარმოების პროცესში ჩართვის პროგნოზი, რომელიც გულისხმობს უკვე მოძიებული რესურსების მოპოვებისა და გადამუშავების პროგნოზირებას. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მოსაპირკეთიებელი ქვების, კირის, მინერალური წყლების, მარმარილოს, თაბაშირის, გორუის, ბალნეოლოგიური წყლების და ა.შ. მარაგებისა და მათი საწარმოო ათვისების პროგნოზების შეღვენა.

გემოაღნიშნული პროგნოზები შეადგენენ პირითად ეკონომიკურ რესურსულ-საწარმოო-შეღეცობრივ პროგნოზს, რაც არაა საკმარისი ბიუჯეტის პირითად მაჩვე-

ნებელთა პროგნოზირებისათვის. დეპრესიული გერიგორიის პირობებში ღიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობის შემოსავლების პროგნოზული პარამეტრების შედგენას. ამ მხრივ, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა გაანალიზდეს და დაპროგნოზდეს დასაქმებული მოსახლეობის (საბიუჯეტო და არასაბიუჯეტო სექტორში) ფულადი და არაფულადი შემოსავლების სიდიდე, მათ შორის შემოსავლები დაქირავებული შრომიდან – ხელუფასი ან სხვა ანაზღაურება ფულით, ნატურით, პრემიები, საჩუქრები, ერთჯერადი დახმარებები, შემოსავლები თვითდასაქმებიდან – სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან, ქონების გაქირავებიდან ან გაყიდვიდან, ახლობლების (განსაკუთრებით უცხოეთში მომუშავე ნათესაეების) ფულადი დახმარებიდან და ისეთი არაფულადი შემოსავლები, როგორიცაა საკუთარი მოხმარებისათვის წარმოებული, პემანიგარული დახმარებით ან ახლობლებისაგან უსასყიდლოდ მიღებული პროდუქციის ღირებულების სიდიდე. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ლგოლვითა ცხოვრების დონის პროგნოზირება. იგი რთული და მრავალწახნაგოვანი პრობლემაა, რადგან ჯერ ერთი, ძნელია სათანადო ინფორმაციის მოპოვება, ხოლო, მეორე მხრივ, ისინი ხშირად იცვლიან საცხოვრებელ ადგილს (ხასიათდებიან მიგრაციის მაღალი კოეფიციენტით) და შეუძლებელია მათი შემოსავლების სტატისტიკური გამოკვლევა. მიუხედავად ამისა, ექსპერტული შეფასების მეთოდების გამოყენებით აუცილებელია დადგინდეს მათი შემოსავლების ცვლილების დინამიკა და პროგნოზები.

დეპრესიული რეგიონის საბიუჯეტო პროგნოზირებაში დიდი როლი განეკუთვნება გერიგორიის ფარგლებში განათლებისა და ჯანდაცვის განვითარების პროგნოზირებას. ცალ-ცალკე უნდა დაპროგნოზდეს მოსწავლეთა და მასწავლებელთა რაოდენობა არასრულ საშუალო, ზოგად საშუალო და საშუალო პროფესიულ სასწავლებლებში, აგრეთვე სტუდენტთა და პროფესორ-მასწავლებელთა რიცხოვნობა სახელმწიფო და საერთო (ფასიან) უმაღლეს სასწავლებლებში, აგრეთვე ბაგა-ბაღებში აღმზრდელთა და ბავშვთა რიცხოვნობა. პროგნოზირებას უნდა დაექვემდებაროს სკოლისგარეშე დაწესებულებების, ბავშვთა სახლებისა და სკოლა-ინტერნატების, სამეწარმეო დაწესებულებების, მეზეუმების, მასობრივი ბიბლიოთეკების, თეატრების და სხვა ამ გიჰის დაწესებულებების განვითარება.

ჯანმრთელობის დაცვის პროგნოზებმა უნდა მოიცვას ექიმების რიცხოვნობა, საშუალო სამედიცინო პერსონალის რიცხოვნობა, საავადმყოფოების, ამბულატორიულ დაწესებულებათა და პოლიკლინიკების რაოდენობა. როგორც პრაქტიკა აჩვენებს დეპრესიულ რეგიონებში დააყადებათა სისშირე შედარებით მაღალია, რაც ბიუჯეტიდან გაზრდილ დაუინანსებას მოითხოვს, ამიგომ აღნიშნული სფეროს პროგნოზირებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საბიუჯეტო პროგნოზირების სისტემაში.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, პროგნოზირებას უნდა დაექვემდებაროს სოციალურ-ეკონომიკური საქმიანობის ის

სფეროები, რომლებიც უინანსდებიან ადგილობრივი ბიუჯეტებიდან: სპორტის განვითარება, უმწეოთა რაოდენობა, არქივი, სამოქალაქო თავდაცვა, სამართალდამცავი სტრუქტურების ზრდა, მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები და სხვ.

საბიუჯეტო პროგნოზირების შემდგომ მესამე ეტაპზე უნდა განისაზღვროს ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლების პროგნოზული მაჩვენებლები. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საგადასახადო შემოსავლების პროგნოზირებას, უპირველეს ყოვლისა, იმ გადასახადების, რომლებიც ჩაირიცხებიან ადგილობრივ ბიუჯეტებში. ამავე დროს პროგნოზირებას უნდა დაექვემდებაროს ადგილობრივი მოსაკრებლების, პრივატიზაციიდან მიღებული შემოსავლების და ცენტრალური ბიუჯეტიდან მიღებული საგრანტო ფერგო დახმარების პარამეტრები.

ამრიგად, როგორც შემოსენებული თანამიმდევრობიდან ჩანს, დეპრესიული რეგიონების საბიუჯეტო პროგნოზირების ეტაპები ძირეულად განსხვავდება ბიუჯეტის ფორმირების პრაქტიკაში დამკვიდრებული წესისაგან. როგორც ცნობილია, დღევანდელ ეტაპზე, ჩვეულებრივ, ბიუჯეტის ფორმირება ხდება არა აუცილებელი ზღერული ხარჯების მოცულობიდან გამომდინარე, არამედ იმ შემოსავლებიდან, რომლის მიღება არის მოსალოდნელი საგეგმო პერიოდში. ასეთი მიდგომა დეპრესიული რეგიონისათვის მიუღებელია, რადგან იგი დიდი ხნის განმავლობაში (ან ვერასოდეს) ვერ დააღწევს თავს მისი სოციალურ-ეკონომიკური დონის ჩამორჩენილობას. ჩვენს

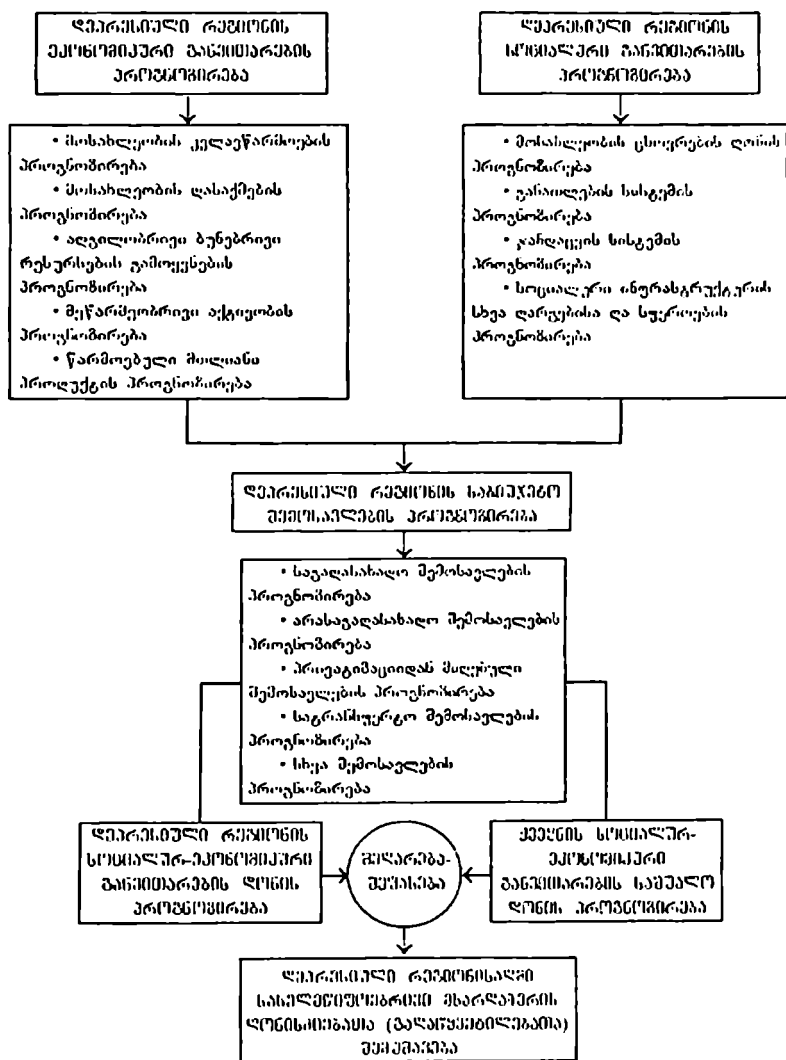
მიერ შემოთავაზებული ვარიანტი იძლევა საშუალებას ეგაპობრივად დადგინდეს: 1. ღებრესიული რეგიონის ეკონომიკური განვითარების შესაძლებლობანი შიდა რესურსული წყაროების გამოყენებით ანუ განისაზღვროს განვითარების ის ღონე, რომელსაც უზრუნველყოფს რეგიონი დამატებითი „ინექციების“ მიღების გარეშე; 2. ღებრესიული რეგიონის სოციალური განვითარებისათვის მოსალოდნელი ხარჯების მოცულობის განსაზღვრა, რომელსაც საუუძელად უღევს გერიგორიის სოციალური ინფრასტრუქტურის ცალკეულ მიმართულებათა განვითარების პროგნოზი; 3. ღებრესიული რეგიონის ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლების პროგნოზი. ასეთი თანმიმდევრობით ეკონომიკურ, სოციალურ და საბიუჯეტო მაჩვენებელთა დინამიკის მიმართულებათა განსაზღვრა საგეგმო პერიოდისათვის იძლევა საშუალებას დადგინდეს თუ როგორ შეიცვლება ღებრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღონე.

ამავე ღროს, გემოხსენებული დასკვნის გასაკეთებლად საჭიროა დამატებითი პროგნოზული ინფორმაციის გამოყენება. კერძოდ, ამისათვის საჭიროა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გასაშუალებული სინთეზური მაჩვენებლების პროგნოზის არსებობა, რათა შეიქმნას შესაძლებლობა მასთან ღებრესიული რეგიონის ანალოგიური პარამეტრების შედარების საშუალება. ამავე ღროს აუცილებელია ინფლაციის გემპების პროგნოზების არსებობაც, რადგან იგი არსებით გავლენას ახდენს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღო-

ნისა და განსაკუთრებით მოსახლეობის ცხოვრების დონის რეალური პარამეტრების განსაზღვრაზე. ასევე დღის წესრიგში დგება საგადასახადო პოლიტიკის პროგნოზების შემუშავების აუცილებლობა, რადგან ადგილობრივი ბიუჯეტების სამემოსაელო ნაწილის პროგნოზირება მჭიდროდაა დაკავშირებული იმ ცვლილებებზე, რომელიც მოსალოდნელია საგადასახადო სისტემაში.

დეპრესიული რეგიონის საბიუჯეტო პროგნოზირების ჩვენს მიერ შემოთავაზებული მეთოდოლოგია სქემატურად შეიძლება შემდეგნაირად გამოისახოს (იხ. ნახ. 2.1).

როგორც ჩვენს მიერ შემოთავაზებული საბიუჯეტო პროგნოზირების სქემიდან ჩანს, პროგნოზირების მთავარი მიზანია ინფორმაციული საფუძვლების მომზადება დეპრესიული რეგიონისადმი სახელმწიფო მხარდაჭერის მიმართულებით გადაწყვეტილების მისაღებად. იმ შემთხვევაში, როდესაც პასიური პროგნოზები მიგვანიშნებენ რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დეპრესიულობის ძირითად მაჩვენებელთა უცვლელობაზე, დღის წესრიგში დგება აქტიური ღონისძიებათა სისტემის შემუშავების აუცილებლობა. ეს უკანასკნელი უნდა წარიმართოს ორი მიმართულებით. პირველი, უნდა დადგინდეს (განისაზღვროს) საკუთრივ რეგიონის შიდა საწარმოო რეზერვების ამოქმედების შესაძლებლობა და ის აუცილებელი გრანსფორმაციული ცვლილებები, რომელიც უნდა განხორციელდეს რეგიონის მენეჯმენტის სრულყოფის მიმართულებით. უფრო გასაგებად რომ ითქვას, საჭიროა იმ მიზეზების და პირობების ღრმა ანა-

ლიზი და გამოკვლევა, რამაც ესა თუ ის რეგიონი მიიყვანა დეპრესიულ მდგომარეობაში. აქ შეიძლება ერთდროულად მოქმედებდეს ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები. რა თქმა უნდა ობიექტური ნეგატიური ფაქტორების „მოხსნა“ რეგიონის მმართველობისა და თვით-მმართველობის ორგანოებს არ შეუძლიათ, მაგრამ სუბიექტური დამუხრუჭებული ფაქტორების ნიველირება შესაძლებელია ადგილობრივი სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების მართვისა და რეგულირების სრულყოფით. ეს უკანასკნელი მოითხოვს საკადრო პოლიტიკის შეცვლას და ხელმძღვანელ პოსტებზე პროფესიონალ, გამოცდილ სპეციალისტთა დაწინაურებას.

რაც შეეხება რეგიონის დეპრესიულობის განმპირობებელ ობიექტურ ფაქტორებს, მათი „ნეგატიურობიდან პოზიტიურობისაკენ გადართვა“ შესაძლებელია მხოლოდ სახელმწიფოს ცენტრალური ხელისუფლების მხარდაჭერითა და ძალისხმევით. ამასთან, თუ გამოვალთ სამეგრელო-ზემო სვანეთის თანამედროვე მდგომარეობიდან, შეიძლება ითქვას, რომ მთელი რიგი ნეგატიური ფაქტორები აგარებენ არაეკონომიკურ ხასიათს (საზოგადოებრივი დაპირისპირებულობა, აუხაბეთთან კონფლიქტი და ლგოლეილია დიდი რაოდენობა და ა.შ.), რომელთა დარეგულირება მოელ რიგ ურთულეს პრობლემებთანაა დაკავშირებული. ამავე დროს, ისეთი ეკონომიკური მოვლენები, როგორიცაა უმუშევრობის დაბალი დონე, წარმოების დაცემა, ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო დარგების და გადამამუშავებელი მრეწველობის სტაგნაცია,

სოციალური ინფრასტრუქტურის მოშლა და ა.შ. შესაძლებელია დარეგულირდეს როგორც რეგიონის საშინაო, ასევე ცენტრალური ხელისუფლების მხარდაჭერით და ძალისხმევით. ასეთი მიდგომით შესაძლებელი გახდება დეპრესიული რეგიონის საშუალო ან მოწინავე განვითარების დონემდე აყვანა, რაც მთლიანად თუ არა ნაწილობრივ მაინც მოხსნის რეგიონში გამწვავებულ სოციალურ დაძაბულობას და შექმნის სათანადო პირობებს მოსახლეობის ცხოვრების დონის თანდათანობით ამაღლებისათვის.

ცნობილია, რომ საქართველოს გერიგორიული ერთეულების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ანალიზისა და განვითარების პროგნოზის შემუშავება ხდება ერთიანი მეთოდის გამოყენებით, რომელიც არ ითვალისწინებს დეპრესიული რეგიონების თავისებურებებს. პროგნოზირებას საფუძვლად უდევს ისეთი სამთავრობო დოკუმენტები, როგორიცაა: სახელმწიფო კანონები „საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ინდიკატური დაგეგმვის საფუძვლების შესახებ“, „საქართველოს თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოების ეკონომიკური საქმიანობის შესახებ“, ორგანული კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის შესახებ“, აგრეთვე საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება „აფხაზეთის, აჭარის, ყოფილი სამხრეთ ოსეთის, მხარეებისა და ქ.თბილისის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კომპლექური პროგრამების შემუშავების ღონისძიებათა შესახებ“. ამ

დოკუმენტების შესაბამისად ქვეყნის ტერიტორიული ერთეულების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ანალიზსა და პროგნოზირებას ახორციელებს საქართველოს ეკონომიკის, მრეწველობისა და ეაჭრობის სამინისტროს შესაბამისი ქვედანაყოფები, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ მათ გაანგარიშებებში არ გაითვალისწინება დეპრესიული რეგიონისათვის დამახასიათებელი თავისებურებები, რის გამოც აღნიშნულ რეგიონებში არსებული მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა კიდევ უფრო ღრმავდება და მწვეავდება.

ჩვენს მიერ შემოთავაზებული დეპრესიული რეგიონის პროგნოზირების მეთოდოლოგიის ექსპერიმენტული შემოწმების მიზნით, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე მდგომარეობის მოკლე ანალიზის ჩატარება. სათანადო სტატისტიკური ანალიზის შესწავლა და ანალიზი გვიჩვენებს, რომ უკანასკნელ წლებში სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში არსებითი ხასიათის პროგრესული ძვრები არ შეინიშნება და რეგიონი კვლავაც დეპრესიულ მდგომარეობაში იმყოფება. ამის მრავალ მიზეზთა შორის განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს გაღის რაიონიდან დევნილთა ახალი ნაკადის გადმოსვლა, არახელსაყრელი კლიმატურ-მეგეოროლოგიური პირობები, ენერგო და ფინანსური კრიზისი, კორუფციისა და ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების ზრდა, ეკონომიკური ზრდის შენელების ტენდენცია, კრიმინოგენუ-

რი მდგომარეობის გამწვავება და ა.შ. ყოველივე ეს აისახა რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ტემპებში (ცხრილი 2.5).

როგორც ცხრილის ანალიზიდან ჩანს, სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ღებრესიული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა შენარჩუნებულია. ამაზე მეტყველებს წარმოების მოცულობის დაცემა, უმუშევრობის დონე

ცხრილი 2.5

სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე მდგომარეობის ძირითადი მაჩვენებლები¹

	2000	2001	ზრდის ტემპი წინა წელიდან %-ში
1. სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა მესილარ ჟამებში (ათ. ლარი)	28 792,3	21 580,6	75,0
2. სამშენებლო-სამონტაჟო სამუშაოს მოცულობა (ათ. ლარი)	7 327,0	7 759,6	105,9
3. საქონლებრუნვის მოცულობა (ათ. ლარი)	91 213,2	108 393,1	115,0
4. სატრანსპორტო მომსახურების მოცულობა (ათ. ლარი)	62 698,2	70 856,5	113,0
5. უსიამოვნო ნაყსადგურის გვირობრუნვა (ტონა)	3 619,7	3 440,5	95,0
6. ჩაის ნედლეულის დამზადება (ტონა)	1 250,0	1 147,0	91,7
7. ხაშინდის მარცელის წარმოება (ტონა)	118 080,0	80 192,0	67,5
8. სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავალი	21 656,1	21 470,7	99,1
9. საგადასახადო შემოსავლები	20 120,6	20 014,2	99,5
10. მიმუშავე სამრეწველო საწარმოთა რაოდენობა	242	210	86,8
11. სამრეწველო პროდუქციის ექსპორტის მოცულობა (ათ. ლარი)	10 221,2	5 990,5	58,6
12. დასაქმების რაოდენობა (კაცი)	16 484,3	15 832,9	0,96

¹ ცხრილი შედგენილია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე.

ნის ზრდა, საბიუჯეტო შემოსაღლების შემცირება და მომუშავე სამრეწველო საწარმოთა რაოდენობის შემცირება. ამას ემატება მხარის ისეთ სტრატეგიულ დარგებში, როგორიცაა მეჩაიეობა და მესიმინდეობა – წარმოების მოცულობის შემცირების ტენდენცია, აგრეთვე ფოთის ნავსადგურში გვირბორუნის მოცულობის შემცირება.

სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის განვითარების პერსპექტიული ინერციული პროგნოზები, რომლის შემუშავებას საფუძვლად დაედო ექსტრაპოლაციისა და ექსპერტულ შეფასებათა მეთოდების გამოყენება,¹ გვიჩვენებენ, რომ უახლოეს (და არც პერსპექტიულ) მომავალში მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღონეში არსებითი ხასიათის პროგრესულ ძვრებს არ ექნება ადგილი.

ინერციული პროგნოზული გაანგარიშებები გვიჩვენებენ, რომ უახლოეს 5 წელიწადში მხარეში წარმოებული მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის საშუალო წლიური ტემპი იქნება 1,5-2,5 პროცენტის ფარგლებში, მაშინ, როდესაც ინდიკატური ტემპის თანახმად მთლიანად ქვეყნის ანალოგიური მაჩვენებელი უნდა გაიზარდოს 5,6-7,7 პროცენტით. უფრო რთული მდგომარეობაა მოსალოდნელი მხარის სამრეწველო პროდუქციის ზრდის მიმარ-

¹ *მესხია ი.* ეკონომიკური ზრდის პროგნოზირების საკითხები, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1978; *კილასონია ე., მახვილაძე თ.* პერსპექტიული ეკონომიკური ანალიზი (ძირითადი პრინციპები, უწყვეტიები, მეთოდები), თბილისი, 1995.

თულებით. იგი საპროგნოზო პერიოდში ყოველწლიურად დაახლოებით 1,0-1,5 პროცენტით გაიზრდება ნაცელად 8,8-11,3 პროცენტისა მთელი ქვეყნის მასშტაბით. შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა მოსალოდნელი ინვესტიციური აქტივობის საქმეში. პროგნოზული გაანგარიშებები გვიჩვენებენ, რომ მხარეში ინვესტიციები ძირითად კაპიტალში (სამშენებლო-სამონგაჟო სამუშაოები) გაიზრდება წლიურად 4,5-5,5 პროცენტის ფარგლებში, თუმცა იგი შეიძლება მაინც ჩამორჩეს ქვეყნის ანალოგიურ საშუალო მაჩვენებელს (12,6-13,9 %).

ინერციული პროგნოზებით ზრდის დაბალი ტემპებია მოსალოდნელი მხარეში ჩაის ნედლეულის დამზადებაში, სიმინდის მარცელის წარმოებაში, საექსპორტო პროდუქციის წარმოებაში, სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებში, განსაკუთრებით საგადასახადო შემოსავლების მოცულობის ზრდაში. რთული მდგომარეობა შენარჩუნდება მოსახლეობის დასაქმების მხრივ. მოსალოდნელია, რომ რეგიონის 240 ათასამდე ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობიდან (შრომითი რესურსების) დასაქმებულთა რიცხოვნობა 160 ათასამდე გაიზრდება და უმუშევართა რაოდენობა 30-35 პროცენტის ფარგლებში იქნება, თუმცა მათი უმეტესი ნაწილი იქნება თვითდასაქმებული, რაც შემოიფარგლება ძირითადად საკარმიდამო ნაკვეთში საქმიანობით და ნაკლებადაა დაკავშირებული ფულად შემოსავლებთან.

ზრდის დადებითი ტენდენციებია მოსალოდნელი საქონელბრუნვის, ფასიანი მომსახურების, საგრანსპორტო

მომსახურების, კავშირგაბმულობის (განსაკუთრებით მობილური კავშირების) და მეცხოველეობის დარგებში.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან აშკარაა, რომ სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის მიმართ ცენტრიდანული ეკონომიკური პოლიტიკის უცვლელობის შემთხვევაში რეგიონში კვლავაც შენარჩუნდება დეპრესიული მდგომარეობა. აქედან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, ძირეულად უნდა შეიცვალოს სამეგრელო-ზემო სვანეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და საბიუჯეტო დაგეგმვის მეთოდოლოგია და პრაქტიკა. როგორც ჩანს, დღეისათვის არსებული საბიუჯეტო პოლიტიკის შენარჩუნების შემთხვევაში სამეგრელო-ზემო სვანეთის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში „გარღვევას“ არ ექნება ადგილი და ეკონომიკური მოვლენები დეპრესიულ-ინერციულ ხასიათს შეინარჩუნებენ.

შექმნილი სიტუაციიდან გამოსავალი, ჩვენი აზრით, უნდა ვეძებოთ სახელმწიფოს მხრიდან რეგიონისადმი ეკონომიკური მხარდაჭერის გაძლიერებაში. როგორც მე-2 თავშია აღნიშნული, საქართველოს პრეზიდენტის 2002 წლის განკარგულებით „2002-2005 წლებში სამეგრელო-ზემო სვანეთის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების ღონისძიებათა გეგმის დამტკიცების შესახებ“, ითვალისწინებს მხარეში შემავალი გერიგორიული ერთეულების ადგილობრივი ბუნებრივი, შრომითი და ფინანსური რესურსების ეფექტიან განვითარებას, მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, გრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის, მომსახურების, სოციალური ინფრას-

გრუქურის (გზების, ხიდების) არასაწარმოო დარგების წინაშე მდგარი გადაუდებელი ღონისძიებების რეალიზაციას და დაჩქარებულ განვითარებას. ამასთანავე, აღნიშნული დოკუმენტი, რამდენადმე მოკლებულია რეალობას, იგი დიდ ნაწილში არაა უზრუნველყოფილი ფინანსური რესურსებით და მას არ შეიძლება პქონდეს სერიოზული პრეგენზია სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის დეპრესიულობის განმპირობებელი ფაქტორების „განმუხტვისა“. აღნიშნული დოკუმენტის დადებით მხარედ შეიძლება ჩაითვალოს პირველი რიგის, მნიშვნელოვანი პრობლემების გამოყოფა და მასზე ყურადღების აქცენტირება.

ჩვენი აზრით, სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დეპრესიული მდგომარეობიდან გამოყვანის მიზნით უნდა იქნას განხილული ორი განსხვავებული ვარიანტი: პირველი ვარიანტით, უნდა მოხდეს სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში შემავალი დეპრესიული ტერიტორიული ერთეულების (გარდა ქ. ფოთისა) ადგილობრივი ბიუჯეტების მიმართ სპეციალური მიზნობრივი ფინანსური პოლიტიკის გაგარება, რომელიც მოიცავს შეღავათიან საგადასახადო პოლიტიკას, მიზნობრივ საგრანტულ პოლიტიკას, ცენტრალური ბიუჯეტიდან გარანტიით მსხვილი სესხების გაცემას, კომერციული ბანკებიდან სესხების საპროცენტო განაკვეთების ცენტრალური ბიუჯეტიდან დაფარვას, სახელმწიფოს შეღავათიანი საგარეო კრედიტები-

დან გარკვეული ნაწილის მხარის სტრატეგიული დარგების ასაღორძინებლად მიმართვას და ა.შ.

მეორე ვარიანტი გულისხმობს სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღონის ქვეყნის საშუალო ღონემდე გამოთანაბრების მიზნობრივი კომპლექსური პროგრამის შემუშავებას, ისე რომ იგი მთლიანად იქნეს უზრუნველყოფილი ფინანსური რესურსებით სახელმწიფო ბიუჯეტიდან. მიზნობრივი პროგრამა უნდა გაიწეროს გარკვეული ვადით, ვთქვათ 5 წლის განმავლობაში. ამასთან, პროგრამა უნდა აგარებდეს უპირველესად ეკონომიკურ და არა სოციალურ ხასიათს. კერძოდ, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან მიზნობრივად გამოყოფილი ფინანსური რესურსები უნდა აგარებდეს ინვესტიციურ ხასიათს, მხარის იმ წამყვანი დარგების აღორძინება-განვითარებისათვის, რომლის დიდი გრადიცია არსებობდა რეგიონში და, რომლებიც დეპრესიულ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ გარდამავალ ეტაპზე. ასეთი დარგების რიცხვს მიეკუთვნება ძირითადად მეჩაიეობა, კვების მრეწველობა, ეთერზეთების წარმოება, მებაღეობა და ა.შ. პირველ ვარიანტთან შედარებით ამ ვარიანტის უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ ამ შემთხვევაში უნდა წამოიწიოს მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის წამყვანი დარგების განვითარება, რაც უზრუნველყოფს მოსახლეობის დასაქმების ამაღლებას, ფულადი შემოსავლების ზრდას და, შესაბამისად, ადგილობრივი ბიუჯეტების გაჯანსაღებას. თუ ძირითადი აქცენტი იქნება აღებული მხოლოდ ადგილობ-

რივი ბიუჯეტების გრანსფერგების მეშვეობით გაჯანსაღებაზე, ეს ნიშნავს, რომ უინანსური სახსრები ძირითადად მოხმარებაზე წარიმართება და არ გადაწყდება ეკონომიკის განვითარებისა და, შესაბამისად, დასაქმების პრობლემა, ანუ საგრანსფერგო „ინექციას“ ექნება მოკლევადიანი და არა გრძელვადიანი ეფექტი, რაც აუცილებელი პირობაა დეპრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღონის გამოთანაბრებისათვის.

ჩვენს მიერ ზემოთ შემოთავაზებული ვარიანტები სადისკუსიოა, მთავარია ექსპერტული შეფასების მეთოდების გამოყენებით შემუშაედეს ახალი მოდელები, რომელთა პრაქტიკული რეალიზაცია უზრუნველყოფს სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ტემპების დაჩქარებას და საქართველოს ამ ერთ-ერთ მდიდარ და წამყვან რეგიონს ჩააყენებს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების სამსახურში.

დასკვნები და წინადადებები

1. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში სერიოზული ცვლილები განიცადა რეგიონულმა ეკონომიკურმა ურთიერთობებმა. მოიშალა ეკონომიკური კავშირები არა მარტო სამეურნეო სუბიექტებს შორის, არამედ რეგიონებს შორისაც. უფრო მეტიც, ეკონომიკური და საწარმოო-ტექნიკური კავშირების მოშლით საქართველოს რეგიონებში სამეურნეო სუბიექტების აბსოლუტური უმრავლესობა გაჩერებულია. ძირითადი კაპიტალის აქტიურმა ნაწილმა დაკარგა საექსპორტო პროდუქციის წარმოების როგორც შესაძლებლობები, ისე უნარიც.

2. ასეთ პირობებში ქვეყანას არ გააჩნია რეგიონული პოლიტიკა. აუცილებელია სახელმწიფომ რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბებას და განხორციელებას განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციოს. უნდა განისაზღვროს ამ პოლიტიკის ძირითადი მიზნები და ამოცანები, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება: ქვეყნის რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პირობების გამოთანაბრება; რეგიონებში იმ საწარმოთა პრიორიტეტული განვითარება, რომლებსაც სტრუქტურული მნიშვნელობა გააჩნია; მოქალაქეთა სოციალური დაცვის აუცილებელი სტანდარტების ჩამოყალიბება და რეგიონების ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის მაქსიმალური გამოყენება.

3. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების აუცილებლო-

ბამ დღის წესრიგში დააყენა საერთო-სახელმწიფოებრივი და რეგიონული ინგერესების დაბალანსება.

4. ჩვენი ქვეყნის პირობებში ყველაზე რთული და ჯერ-ჯერობით გადაუჭრელი პრობლემაა რეგიონების განვითარების ფინანსური რეგულირება, რომელიც დიდად არის დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონეზე.

5. იმ ურთულეს პრობლემებს შორის, რომლებიც ქვეყნის რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე ახდენს გავლენას, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია რეგიონის დიაგნოსტიკის ამოცანები, რომლებიც დაკავშირებულია ბუნებრივი, ეკონომიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და სხვა პარამეტრების მიხედვით მისი მდგომარეობის განსაზღვრასთან. რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დიაგნოსტიკითა და ანალიზით უნდა გაირკვეს ის ძირითადი ცვლილებები, რომლებიც ჩამოყალიბდა ეკონომიკური გარდაქმნების პროცესში გერიგორიული რესურსების გამოყენების მიმართულებით.

6. ნაშრომში ცენტრისკენული და ცენტრიდანული რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ანალიზისა და განზოგადების საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნა, რომ გარდამავალ ეტაპზე საქართველოში ყურადღების მიღებაა დარჩენილი ცალკეული რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დონის ქვეყნის საშუალო დონემდე გამოთანაბრების პრობლემა, რის გამოც ადგილი აქვს დეპრესიული რეგიონების წარმოქმნას. ამასთან, ასეთი კატეგორიის ჯგუფში აღმოჩნდნენ ადრე ეკონომიკურად და

სოციალურად მაღალგანვითარებული რეგიონები, რაც განპირობებულია მთელი რიგი ნეგატიური პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორების ზემოქმედებით. ქვეყნის ხელისუფლების მიერ გაცხადებული იდეოლოგია დეპრესიული რეგიონების პრიორიტეტული განვითარების შესახებ პრაქტიკულ განხორციელებას ვერ ჰპოულობს. დღემდე ფაქტობრივად სახელმწიფომ ვერ შეიმუშავა დეპრესიული რეგიონების აღორძინების ეკონომიკური მექანიზმები, რის გამოც ქვეყნის ცალკეული გერიგორიული ერთეულების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეები მნიშვნელოვნად დასცილდნენ ქვეყნის ანალოგიურ საშუალო მაჩვენებელს, რის შედეგად იზრდება დაპირისპირება რეგიონებსა და „ცენტრს“ შორის.

7. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების რეტროსპექტიული ანალიზიდან აშკარადაა გამოხატული რეგიონის დეპრესიული მდგომარეობის ყველა ნიშნები: წარმოების დაცემა, დაბალი სულადობრივი შემოსავალი და უმუშევრობის მაღალი დონე. ყოველივე ეს ღლის წესრიგში აყენებს რეგიონისადმი სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერისა და პრეფერენციული ეკონომიკური მექანიზმების გამოყენების აუცილებლობას. აღნიშნული რეგიონი დღეისათვის წარმოადგენს ისეთ გერიგორიულ წარმონაქმნს, სადაც ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური, ეკოლოგიური და სხვა ფაქტორების ნეგატიური ზემოქმედების შედეგად შეწყვეტილია ეკონომიკური ზრდის მასტიმულირებელი ფაქტორებისა და პირობების მოქმედება, რის გამოც რეგიონს

საკუთარი ძალისხმევით, ავტონომიურ რეჟიმში არ შეუძლია შექმნილი ღებრესიული მდგომარეობიდან გამოსულა და საჭიროებს ეგზოგენურ მხარდაჭერას ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან ანუ საგანგებო ეკონომიკური ღონისძიებების გაგარებას სახელმწიფოს მიერ. ჯერ-ჯერობით რეგიონის მიმართ გაგარებული ღონისძიებები უმნიშვნელოა, რის გამოც მოსალოდნელია მისი ღებრესიული მდგომარეობის ღიდი ხნით შენარჩუნება, რაც მოასწავებს მხარეში ამჟამად არსებული პოლიტიკური და სოციალური დაძაბულობის გამწვავებას და რეგიონსა და „ცენტრს“ შორის დაპირისპირებულობის ზრდას.

8. რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში ტერიტორიული ფინანსების როლისა და ამოცანების გამოკვლევის შედეგად გაკეთებულია დასკვნა, რომ ღღესათვის ადგილობრივი ბიუჯეტების საშემოსავლო ნაწილის ფორმირების წესი ეერ უზრუნველყოფს მხარის წინაშე მღგარი მწვავე სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანების გადაწყვეტას. ამასთანავე, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის წინაშე მღგარი ტერიტორიული სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანების გაუართობებამ კიღევ უურო გაამწვავა ფინანსური რესურსების უკმარისობის პრობლემა. ამას ემატება ქვეყნის საგადასახადო და საბიუჯეტო სისტემების მოუწესრიგებლობა, რის გამოც ადგილობრივ ბიუჯეტებში ჩაირიცხება უმნიშვნელო და დაბალშემოსავლიანი გადასახადები, ხოლო სატრანსფერტო პოლიტიკა არ ითვალისწინებს ღებრესიული რეგიონების განვითარების ღონის გამოთანაბრების

პრობლემას. ამავე დროს საბიუჯეტო სახსრების უმეტესი ნაწილი მიიმართება სოციალური, ყოველდღიური პრობლემების დასარეგულირებლად და დაუინანსების გარეშე რჩება რეალური სექტორი, რის გამოც რეგიონების პერსპექტიული პრობლემები კიდევ უფრო რთულდება და მწვავედება. პრობლემას ართულებს ის გარემოებაც, რომ ჯერ-ჯერობით არაა მკაფიოდ გამიჯნული სახელმწიფო (საერთო) და რეგიონალური მნიშვნელობის სოციალურ-ეკონომიკური ამოცანები და, შესაბამისად, გადაუწყვეტელია დაუინანსების წყაროების გამიჯვნის საკითხი.

9. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტების დინამიკისა და სტრუქტურის ანალიზიდან ირკვევა, რომ საბიუჯეტო შემოსავლების სიდიდე იმდენად მცირეა, რომ იგი მინიმალურ დონემდე ვერ უზრუნველყოფს დეპრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკურ მოთხოვნილებას; მხარის ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტების საგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურაში შედარებით მაღალი ხვედრითი წილი მოდის დამატებული ღირებულების გადასახადზე, მიწის გადასახადზე და საბაჟო გადასახადზე (ქ.უოთი), მხარის ტერიტორიული ერთეულები სისტემატერად ვერ ასრულებენ საგადასახადო დავალებათა მაჩვენებლებს; მხარის ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტებზე ცენტრალური ბიუჯეტიდან გამოყოფილი გრანტფერტების მოცულობა ზრდის ტენდენციით ხასიათდება, თუმცა მათი მოცულობის დადგენა არაა დაკავშირებული მეცნიერულ მეთოდოლოგიასთან და მეტწილად დაფუძნებულია საეჭვო

ხასიათის ინდივიდუალურ გადაწყვეტილებებთან; ადგილობრივი ბიუჯეტების სახსრები ხშირად არამიმზნობრივად იხარჯება, რის გამოც ადგილი აქვს დავალიანებების წარმოშობას დაცულ მეხლებში. ყოველივე ეს მიუთითებს, რომ მხოლოდ ადგილობრივი ბიუჯეტების მეშვეობით მხარის დეპრესიული მდგომარეობიდან გამოყვანა შეუძლებელია და საჭირო ხდება დამატებითი ღონისძიებების გატარება სახელმწიფოს მხრივ.

10. მხარეში შემავალ გერიგორიულ ერთეულებში ადგილობრივი ბიუჯეტების შედგენის პრაქტიკის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ იგი ვერ პასუხობს დეპრესიული რეგიონისათვის დამახასიათებელ თავისებურებებს და საჭიროებს ძირეულ გრანსფორმაციას. ამ მიზნით ნაშრომში შემუშავებულია წინასაბიუჯეტო პროგნოზირების განსხვავებული მეთოდოლოგია, რომლის არსი მდგომარეობს საბიუჯეტო პროგნოზირების გექნოლოგიის დეპრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევისათვის საჭირო ფინანსური რესურსების მოთხოვნილების განსაზღვრის პროცესის დაწყებაში. შემუშავებულია დეპრესიული რეგიონის საბიუჯეტო პროგნოზირების კომპლექსური სქემა-მოდელი, რომელიც მოიცავს დეპრესიული რეგიონის ეკონომიკური განვითარების რესურსული წყაროების პროგნოზირებას, რეგიონის სოციალური განვითარების ნორმატიულ პროგნოზირებას და საბიუჯეტო შემოსავლების პროგნოზირებას. აღნიშნული მოდელით ბოლო ეტაპზე ხდება დეპრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ღონის პროგნოზის

შედარება (შეუასება) ქვეყნის განვითარების საშუალო დონის ანალოგიურ მაჩვენებლებთან და ამის საფუძველზე მიიღება სახელისუფლებო გადაწყვეტილება რეგიონის მიმართ დამატებითი სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერისა და დახმარების მიმართულებით.

11. ნაშრომში წარმოდგენილია სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გრძელვადიანი ინერციული პროგნოზები, რომლის შემუშავებას საფუძველად დაედო ექსტრაპოლიციისა და ექსპერტული შეფასებების ცნობილი მეთოდები, რომლებიც გვიჩვენებენ, რომ მხარის განვითარების დონეში არსებითი ხასიათის პროგრესულ ძვრებს არ ექნება ადგილი. რაც შეეხება საქართველოს პრეზიდენტის განკარგულებას, „2002-2005 წლებში სამეგრელო-ზემო სვანეთის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების ღონისძიებების შესახებ“, მასში მოცემული პროგრამები ნაკლებად არის უზრუნველყოფილი ფინანსური წყაროებით და, შესაბამისად, საეჭვოა ამ პროგრამების გარკვეული ნაწილის განხორციელება.

მხარის დეპრესიული მდგომარეობის დაძლევის მიზნით ნაშრომში შემოთავაზებულია მოქმედების ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული ვარიანტი. პირველი ვარიანტით ნაგარაუდევია მხარეში შემავალი ადგილობრივი ბიუჯეტების გაჯანსაღების მიზნით მიზნობრივი ფინანსური პოლიტიკის გატარება, რომელიც გულისხმობს შეღავათიანი საგადასახადო პოლიტიკის განხორციელებას მხარის ფარგლებში, აგრეთვე მიზნობრივ სატრანსფერგო პო-

ლიგიკას, მცირე ბიზნესისადმი სახელმწიფოებრივი უონ-
დებიდან პრიორიტეტულ მხარდაჭერას, ცენტრალური ბი-
უჯეტიდან გარანტიით მსხვილი სესხების გაცემას, კომერ-
ციული ბანკებიდან გაცემულ სესხებზე საპროცენტო გა-
ნაკეეთების სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაფარვას და ა.შ.
მეორე ვარიანტით ნაგარაუდევია სამეგრელო-ზემო სვა-
ნეთის მხარის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების
დონის ქვეყნის განვითარების საშუალო დონემდე გამო-
თანაბრების კომპლექსური პროგრამის შემუშავება, ისე
რომ იგი მთლიანად იქნეს უზრუნველყოფილი ფინანსური
რესურსებით ცენტრალური ბიუჯეტიდან და ადგილობრი-
ვი ბიუჯეტებიდან.

გამოყენებული ლიტერატურა

I. ოფიციალური მასალები

1. საქართველოს კონსტიტუცია, თბ., გამომც. შ.პ.ს. „პრესა“, 1995, 43 გვ.

2. საქართველოს კანონი „ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის შესახებ“ (1997 წლის 11 ნოემბერი).

3. საქართველოს კანონი „საბიუჯეტო სისტემისა და საბიუჯეტო უზლებამოსილებათა შესახებ“ (1996 წლის 29 მაისი).

4. საქართველოს კანონი „ადგილობრივი მოსაკრებლების შესახებ“ (1998 წლის 29 მაისი).

5. საქართველოს რესპუბლიკის კანონები ბანკების შესახებ, თბ., 1991, 51 გვ.

6. საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტი, საქართველოს რესპუბლიკაში მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციისა და სისტემური ცვლილებების საშუალოვადიანი პროგრამა, თბ., საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის საქმეთა მმართველობა, 1992, 159 გვ.

7. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1996-2000 წლების ინდიკატური გეგმა, თბ., გამომც. „აზრი“, 1996, 252 გვ.

8. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 2001-2005 წლების ინდიკატური გეგმა, თბ., გამომც. „აზრი“, 2001, 265 გვ.

9. მომხმარებელთა ქსევის ბარომეტრი, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, საქართველოს მოსახლეობის სამომხმარებლო ქსევის ანალიზი (1999-2000 წწ.), თბ., 2000.

10. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1999, თბ., 2000, 74 გვ.

11. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 2000, თბ., 2001, 76 გვ.

12. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის წელიწადეული, თბ., 1999, 265 გვ.

II. მონოგრაფიები, წიგნები, სამეცნიერო სტატიები

13. ამაშუკელი ე. რიკაძე ლ., საქართველოს ბიუჯეტ-თაშორისი ურთიერთობების რეგულირების მეთოდოლოგიური საკითხები, ფინანსების ს/კ ინსტიტუტის სამეცნიერო ნაშრომების კრებული, გ. 5, თბ., 2001, გვ. 505-517.

14. ასლამაშიშვილი ნ., საეალუგო კრიზისი თურქეთში და ცვლილებები საქართველოს საგადამხდელო ბალანსში, ჟურნ. „ბანკი“, 2001, № 2, გვ. 3-7.

15. ბარათაშვილი ე., ვეშაპიძე შ., რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა, თბ., 2002, 224 გვ.

16. ბარათაშვილი ე., ჭალაგანიძე შ., ინვესტიციების ფორმირების საკისხები რეგიონულ სამრეწველო კომ-

პლექსში, ესპსკი-ის შრომების კრებული, გ.V, თბ., 2000, გვ. 560-565.

17. ბარათაშვილი ე., დანელია თ., ზარანდია ჯ., რეგიონის რესურსული პოტენციალი და მისი გამოყენების ეფექტიანობა საბაზრო პირობებში, თბ., 2000, 255 გვ.

18. ბასარია რ., ბასარია ვ., სრულყოფილი საგადასახადო პოლიტიკის ჩამოყალიბებისათვის, ფინანსების ს/კ ინსტიტუტის სამეცნიერო ნაშრომების კრებული, გ. 2, თბ., 1998, გვ. 34-39.

19. ბასარია რ., საგადასახადო პოლიტიკა და საგადასახადო წნეხი, უსკი-ის შრომების კრებული, გ. IV, თბ., 2000, გვ. 240-259.

20. ბასილია თ., სილაგაძე ა., ჩიკვაძე თ., პოსტსოციალისტური გრანსფორმაცია: საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის მიჯნაზე, თბ., 2001, 544 გვ.

21. ბახვაძე ლ., ადგილობრივი (გერიტორიული ერთეულების) ფინანსურ ურთიერთობათა მართვის ასპექტები, ესპსკი-ის ნაშრომების კრებული, გ. 5, თბ., 2000, გვ. 549-553.

22. ბიწაძე ჯ., გერიტორიული ფინანსები, თბ., უსკი, 2002, 119 გვ.

23. ბურკაძე ვ., საქართველოს რეგიონების აგრარული სექტორის ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული მიმართულებები და მართვის ძირითადი ამოცანები, წიგნში: „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, 2001, გვ. 164-169.

24. ბოლაშვილი პ., მუნიციპალური განვითარების სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები, თბ., 2000, 301 გვ.

25. გამსახურდია თ., ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების განვითარების პერსპექტივები საზღვარგარეთის გამოცდილების გათვალისწინებით, ყ. „მიკრო-მაკროეკონომიკა“, 2001, № 11, გვ. 40-42.

26. გამსახურდია გ., საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე, თბ., გამომც. თსუ, 1995, 227 გვ.

27. გამსახურდია გ., ფინანსების როლი საქართველოს გარდამავალ პერიოდში, თბ., გამომც. „მერიდიანი“, 1997, 218 გვ.

28. გველესიანი მ., ეკონომიკის რეგულირება: არაგრადიუული მიდგომები, ესპსკი-ის შრომების კრებული, თბ., 1999, ტ. IV, გვ. 106-131.

29. გაბედავა თ., ცენტრალური და ადგილობრივი ბიუჯეტების ურთიერთობის პრობლემები, ყ. „გადასახადები“, 2001, № 15-16, გვ. 5-8.

30. გადელია დ., გერიგორიული განვითარების ფინანსური რეგულირება საქართველოში, ყ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2003, № 1, გვ. 126-133.

31. გადელია დ., სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის ეკონომიკური განვითარების თავისებურებები და გენდენციები, ყ. „ეკონომიკა“, 2002, № 2, გვ. 34-42.

32. გადელია დ., სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის

სოციალური ინფრასტრუქტურა, ყ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2003, №2, გვ. 56-63.

33. გადელია დ., სენაკის რაიონის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ძირითადი ამოცანები და მიმართულებები საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში, ესპსკ-ის შრომების კრებული, 1997, გ. II, გვ. 763-774.

34. გიორხელიძე დ., საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი: პრობლემები, სტრატეგიის კონტურები, კრებულში „საქართველოს ეკონომიკის მიმართულებები“, 2000, №3-4, გვ. 67-86.

35. გოცირიძე რ., ეკონომიკა, პოლიტიკა, ცხოვრება, თბ., გამომც. შპს „ფავორიტი“, 1999, 474 გვ.

36. გრიგოლაშვილი ძ., კაკულია რ., მოურავიძე დ., ადგილობრივი (რეგიონული) ეკონომიკის განვითარებისა და მართვის პრობლემები, თბ., 2001, 160 გვ.

37. ზოდელავა დ., უტოპია თუ სინამდვილე? ყ. „მაკრო მიკრო ეკონომიკა“, 1998, №3, გვ. 62-64.

38. ზურაბიშვილი ვ., საფინანსო პოლიტიკის ზოგიერთი საკითხი საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების პროცესში, თბ., ესპსკი, 1996, 27 გვ.

39. ზურაბიშვილი ვ., საქართველოს ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტები საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში (1990-1999), ესპსკ-ის სამეცნიერო ნაშრომების კრებული, გ. 5, თბ., 2000, გვ. 542-548.

40. ზურაბიშვილი ვ., საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების პროცესში,

უსკის შრომების კრებული, თბ., 1996, გ.1, გვ. 41-46.

41. ედიშერაშვილი ზ., ფინანსური პოტენციალი: ფორმირებისა და გამოყენების პრობლემები, თბ., გამომც. „უსკი“, 2002, 144 გვ.

42. ერქომაიშვილი გ., საქართველოს ადგილობრივი ბიუჯეტები, წიგნში: „ქალაქის მართვა“, თბ., 2002, გვ. 44-115.

43. იაკობიძე ს., საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების პრივატიზებისა და არენდით გაცემის რეგიონული თავისებურებები, ე. „მაკრო მიკრო ეკონომიკა“, 2002, №9, გვ. 45-47.

44. კაკულია რ., საქართველოს ადგილობრივი (გეროგორიული) ერთეულების ფინანსები, წიგნში: „ადგილობრივი (რეგიონული) ეკონომიკის განვითარების და მართვის პრობლემები“, თბ., 2001, გვ. 60-72.

45. კაკულია რ., ავტონომიური რესპუბლიკების საფინანსო-საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფა გარდამავალ პერიოდში, წიგნში: „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, თბ., ბათუმი, 2001, გვ. 125-135.

46. კაკულია რ., ბახტაძე ლ., ეკონომიკური პოტენციალის ადგილი და როლი რეგიონის ფინანსური პოტენციალის ფორმირებაში, წიგნში: „საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიმართულებები“, თბ., 2002, გვ. 171-178.

47. კაკულია რ., ფინანსების ზოგადი თეორია, თბ., გამომც. „ესკი“, 2001, 395 გვ.

48. კაკულია რ., რეგიონული ეკონომიკა და ქვეყნის საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკა, წიგნში: „ადგილობრივი (რეგიონული) ეკონომიკის განვითარებისა და მართვის პრობლემები“, თბ., 2001, გვ. 60-72.

49. კაკულია რ., ეროვნული ეკონომიკის ზოგიერთი პრობლემა მსოფლიო ფინანსური კრიზისის ფონზე, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 1999, № 1, გვ. 24-30.

50. კაკულია მ., სავალუტო სისტემის განვითარების პრობლემები საქართველოში, თბ., ესპსკი, 2001, 282 გვ.

51. კაკულია მ., ასლამაშიშვილი ნ., დოლარიზაცია საქართველოში: მასშტაბები, ფაქტორები, დაძლევის გზები, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პ.გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, თბ., 2000, 117 გვ.

52. კონჯარია ე., გერიგორიული ბიუჯეტების ორგანიზაციის საკითხები, ფინანსების ს/კ ინსტიტუტის სამეცნიერო ნაშრომების კრებული, გ. 5, თბ., 2001, გვ. 408-413.

53. ლაბარტყავა გ., ფინანსები – ეროვნული ეკონომიკის სტაბილიზაციის გარანტი, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 1999, № 1, გვ. 70-77.

54. მაკკონელი კ., ბრიუ ს., ეკონომიკისი, ნაწ. I, თბ., საქპროფგამი, 1993, 488 გვ.

55. მაღაშხია გ., გადასახადების ობიექტურობისა და ფუქტუიანობის პრობლემა, ფსკი-ის შრომების კრებული, გ. III, თბ., 1999, გვ. 93-116.

56. მაღაშხია გ., საქართველოს ეკონომიკა – საუკუ-

ნოვანი პანორამის შტრიხები, თბ., თსუ, სოხუმის ფილიალის გამოცემა, 2002, 332 გვ.

57. მაღაშხია გ., გეროვნული ვალუტის კურსის განსაზღვრისათვის, უსკი-ის შრომების კრებული, თბ., 1998, გ. II, გვ. 125-134.

58. მელქაძე ვ., საქართველოს სსრ საზოგადოებრივი პროდუქტის რეგიონალური სტრუქტურა, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1978, 299 გვ.

59. მესხია ი., ბიუჯეტთაშორისი ურთიერთობების პრობლემები, ე. „ეკონომიკა“, 1996, № 9-11, გვ. 3-14.

60. მესხია ი., რეგიონული საბიუჯეტო-საგადასახადო სისტემების თანამედროვე პრობლემები, ე. „მეკრო-მიკროეკონომიკა“, 1999, № 4, გვ. 23-25.

61. მესხია ი., საქართველოს ეკონომიკური უსაფრთხოების ინვესტიციური ინდიკატორები, ე. „სოციალური ეკონომიკა“, 2001, № 1, გვ. 5-17.

62. მესხია ი., მურჯინელი მ., ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში, თბ., გამომც. თსუ, 1996, 224 გვ.

63. მესხია ი., ნიკოლეიშვილი ო., გადასახადები და დაბეგვრა, თბ., უსკი, 2002, 284 გვ.

64. მოურავიძე დ., საქართველოს რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და პრიორიტეტები, წიგნში: „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2001, გვ. 21-31.

65. მოურავიძე დ., რეგიონის ცნებისა და რეგიონალური

ზაციის შესახებ საქართველოში, წიგნში: „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2000, გვ. 92-103.

66. მოურავიძე დ., რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების რეგულირების მეცნიერული საფუძვლების შესახებ: გამოცდილება, ამოცანები, მიმართულებები, ესპსკი-ის შრომების კრებული, ტ. V, 2000, გვ. 508-589.

67. მოურავიძე დ., საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური განვითარების ტემპები და პრიორიტეტები – ინფლაცია შედარებითი ანალიზისა და შეუასებისათვის, წიგნში „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში“, ბათუმი-თბილისი, 2001, გვ. 280-287.

68. მენჭიუ გ., ეკონომიკის პრინციპები, თბ., დიოგენე, 2000, 1064 გვ.

69. პაპავა ვ., ეკონომიკური თეორია და ეკონომიკის პოსტკომუნისტური გრანსფორმაცია (უცხოური ინფორმაციის ანალიზი), ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1999, № 1-3, გვ. 116-138.

70. პაპავა ვ., საქართველო საბაზრო ეკონომიკის გზაზე, თბ., გამომც. „მეცნიერება“, 1995, 210 გვ.

71. პაპავა ვ., საქართველოს საერთაშორისო ეკონომიკური ფუნქცია, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2001, № 5, გვ. 15-24.

72. პაპაფა ვ., საგადასახადო ფედერალიზმი: თანხმობა თუ სეპარატიზმი? თბ., 2000, 22 გვ.

73. სამუელსონი ა., ნორდჰაუზი ვ., ეკონომიკა, ტ. I, თბ., საქპროფგამი, 1999, 472 გვ.

74. საქართველოს პრეზიდენტის რეგიონალური პოლიტიკისა და მართვის სამსახური, მუნიციპალურ პროგრამათა განხორციელების საკოორდინაციო ცენტრი, საინფორმაციო ბიულეტენი, № 11, თბ., 2001, 272 გვ.

75. საქართველოს პრეზიდენტის რეგიონალური პოლიტიკისა და მართვის სასწავლო-კელევიითი ცენტრი, ადგილობრივი თვითმმართველობა, ბიულეტენი, № 11, თბ., 2001, 72 გვ.

76. საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში, ავგორთა კოლექტივი, პროფ. ნ.ჭითანაძეს რედაქტორობით, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2001, 350 გვ.

77. საქართველოს რეგიონებში მეწარმეობის განვითარებისა და ხელშეწყობის მიმართულებები, ავგორთა კოლექტივი, დ. მოურაიძის რედაქტორობით, ბათუმი-თბილისი, ესპსკი, 2002, 423 გვ.

78. ღავთაძე გ., ადგილობრივი ბიუჯეტების როლი სახელმწიფოს რეგიონული პოლიტიკის განხორციელებაში, ქუთაისი, 1999, 84 გვ.

79. ფრიში პ., ინფლაციის თეორია, გამომც. „ლია საზოგადოება-საქართველო“, 2000, 255 გვ.

80. ფიშერი ს., ღორნბუში რ., შმალენზი რ., ეკონომიკა, ტ. I, თბ., საქპროფგამი, 1997, 505 გვ.

81. შათირიშვილი ჯ., საქართველოს საგადასახადო პოლიტიკის სრულყოფის აქტუალური საკითხები, ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1999, № 1, გვ. 87-97.

82. შათირიშვილი ჯ., კერესელიძე ნ., საბიუჯეტო კანონმდებლობისა და საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფის საკითხები, ფინანსების ს/კ ინსტიტუტის სამეცნიერო ნაშრომების კრებული, ტ. 4, თბ., 2000, გვ. 233-245.

83. შენგელია ფ., რეგიონის ეკონომიკის სექტორული სტრუქტურის სრულყოფის გზები, ჟ. „სოციალური ეკონომიკა“, 2001, № 5, გვ. 112-122.

84. შენგელია ფ., სამეგრელოს რეგიონის ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურა, ავტორეფერატი, 2002, 51 გვერდი.

85. ჩანგლაძე ვ., ფინანსური მეცნიერების საფუძვლები, თბ., გამომც. „ისარი“, 1995, 211 გვ.

86. ჩიკვაძე თ., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მოდელი XXI საუკუნის მიჯნაზე, ესპსკი-ს შრომების კრებული, თბ., 1996, ტ. I, გვ. 117-129.

87. ჩიკვაძე თ., განვითარების ახალი ტენდენციები და საქართველოს ფინანსური უსაფრთხოება: პრაქტიკული დასკვნები ალტერნატიული პოლიტიკისათვის, „ეკონომისტთა მესამე კონფერენციის მასალები“, თბ., გამომც. „თსუ“, 2000, 185 გვ.

88. ჩიხლაძე ნ., ქაჯაია ვ., ბიუჯეტის ჰარმონიზაციის პრობლემები სახელმწიფოს რეგიონულ პოლიტიკაში, ქუთაისი, გამომც. „ქუთაისინფორმი“, 112 გვ.

89. წერეთელი გ., ბურდული ვ., საგადასახადო რეგუ-

ლირების გზები საქართველოს ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, ჟურნ. „მაცნე“, ეკონომიკის სერია, 1998, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია გ.ნ, №4, გვ. 47-64.

90. ჭითანავა ნ., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი და გენდენციები ეკონომიკური გლობალიზაციის კონტექსტში (თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომა), წიგნში: „საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მიმართულებები გარდამავალ პერიოდში, ბათუმი-თბილისი, გამომც. „აჭარა“, 2001, გვ. 10-32.

91. ჭითანავა ნ., რეგიონის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მეთოდოლოგიისა და ორგანიზაციის საკითხები, ესპსკი-ის შრომების კრებული, გ. I, 1996, გვ. 564-575.

92. ჭითანავა ნ., გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, თბ., გამომც. „ესპსკი“, 1999, 260 გვ.

93. ჭითანავა ნ., საქართველოს ეკონომიკა XXI საუკუნის კარიბჭესთან, ესპსკი-ის შრომების კრებული, გ. II, თბ., 1997, გვ. 7-29.

94. ჭითანავა ნ., გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები (ეკონომიკური გლობალიზაცია და ეროვნულ-ეკონომიკური უსაფრთხოება), III ნაწილი, თბ., გამომც. „ესპსკი“, 2001, 422 გვ.

95. ხელაია გ., ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის მო-

გიერთი აქტუალური საკითხი, თბ., გამომც. „ლამპარი“, 1993, 149 გვ.

96. ჯულაყიძე გ., უინანსური სისტემის სრულყოფის საკითხები გარდამავალ პერიოდში, თბ., გამომც. „ესპსკი“, 1999, 28 გვ.

97. საქართველოს პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი, საეალუგო კრიზისი, ღარის დეეალეაციის მიზეზები და მოსალოდნელი შედეგები, რ.გოცირიბის რედაქციით, თბ., გამომც. „ეგრაგი“, 1999, 671 გვ.

98. Абалкин Л., Вызовы нового века, М., Изд., “Экономика”, 2001, 225 стр.

99. Адвскчку А., Современная роль региональных программ: Методы, содержание, реализация, кн. II, М., СОПС, 1996, 355 с.

100. Альвианская Н., Местные бюджеты: понятие, механизм функционирования, ж. “Финансы”, 1995, №9, с. 7-10.

101. Артемьева С., Совершенствование системы межбюджетных отношений в современных условиях, ж. “Вопросы экономики”, 2002, №5, с.137-143.

102. Артемьева С., Реформирование межбюджетных отношений в регионе, журн. “Финансы”, 2002, №3, стр. 19-21.

103. Ассекритов С., Широкобокова В., Межбюджетные отношения: проблемы и подходы к их решению, журн. “Экономист”, 2001, №1, стр. 57-65.

104. Байзаков С.Б., Оптимизация региональной экономики. М., “Наука”, 1983, 183 с.

105. Балабанов И., Основы финансового менеджмента, М., "Финансы и статистика", 1998, 480 стр.
106. Бланк А., Основы финансового менеджмента, т.1, Киев, изд. "Ника-центр", "Эльга", 1999, 523 стр.
107. Бачурин А., Радикальная экономическая реформа и его проблемы, Ж."Экономист", 2000, №3, стр. 20-25.
108. Бежаев О., Межбюджетные отношения: теория и практика реформирования, М., "Экзамен", 2001, 128 с.
109. Бирюков А., К оценке бюджетной обеспеченности регионов, журн. "Финансы", 2000, №4, стр. 10-11.
110. Билчак В., Захаров В., Региональная экономика, Калининград, Янтарный сказ, 1998, 316 с.
111. Боди и З., Мертон Р., Финансы, М., СПб, Киев, изд. дом "Вильямс", 2000, 584 стр.
112. Бородаевская А.А., Масштабы превыше всего, или новая волна слияний в мировой экономике: М., изд. "Международные отношения", 2001, 208 стр.
113. Богачева О., Бюджетные механизмы в мировой практике развития депрессивных и отсталых регионов, ж. "Вопросы экономики", 1996, №6, с. 57-63.
114. Вечканов В., Мера эффективности воспроизводства, М., 1978, 420 стр.
115. Волков А., Реализация территориального интереса в бюджетном федерализме, журн. "Финансы", 2001, №9, стр.7-9.
116. Вопросы методики регионального прогнозирования, М., КЕПС, РАН, 1990, 352 с.

117. Гайгер Т., Макроэкономическая теория и переходная экономика, пер. с англ., М., “ИНФРА-М”, 1996, 560 стр.

118. Гарнер Д., Оуэн Р., Конвой Р., Привлечение капитала, пер. с англ., М., Джон Уайли энд Санз, 1995, 464 стр.

119. Гвоздева С., Становление бюджета развития, журн. “Экономист”, 1991, №4, стр. 71-76.

120. Горский И., Налоговая политика и экономический рост, жур. “Финансы”, 1999, №1, стр. 22-25.

121. Городецкий Д., Концепция бюджетной сбалансированности, ж. “Экономист”, 2002, №4, с. 14-27.

122. Грайберг А., Региональная политика в программных экономических реформ: 1992-1996, кн. I, М., СОПС, 1996, с. 5-39.

123. Грузия 2000 - Регионы, т. XIV, под. редакц. Моуравидзе Д., Тб., НИИЭП Грузии, 1987, 382 стр.

124. Гутник В., Политика хозяйственного порядка в Германии, М., Экономика, 2002, 271 с.

125. Доронин И., Международный финансовый кризис: причины и последствия кризиса, журн. “Деньги и кредит”, 1999, №2, стр. 34.

126. Дагаев А., О налоговых порогах для развития малого бизнеса, журн. “США: экономика, политика, идеология”, 1992, №2, стр. 36-43.

127. Дернберг Р., Международное налогообложение, М., “ЮНИТИ”, 1997, 375 стр.

128. Дудорин В., Управление экономикой и реформы, М., Менеджер, 1998, 108 стр.

129. Игудин А., Проблемы укрепления доходной базы местных бюджетов, ж. "Финансы", 2000, №12, с. 15-17.

130. Зайцев А., Котилко В., Возрождение российских регионов немыслимо без развития предпринимательства, "Финансовые известия", 1996, №7, с. 5.

131. Казаков В., Межбюджетные отношения здравого смысла, журн. "Финансы", 2001, №8, стр. 6-7.

132. Какулия М.Р., Некоторые особенности современного этапа международной централизации капитала, в кн., "Актуальные вопросы политической экономики", под ред. проф. В.В.Куликова, М., Академия наук СССР, институт экономики, 1986, стр. 127-136.

133. Кассель Г., Инфляция и валютный курс, М., изд. "Эльф пресс", 1995, 104 стр

134. Кистанов В., Копылов Н., Региональная экономика России, М., "Финансы и статистика", 2002, 579 стр.

135. Кирюшин В., Государственное и местное регулирование территориального развития, журн. "Экономист", 1994, №8, стр. 63-74.

136. Колесникова Н., Финансовый и имущественный потенциал региона: опыт регионального менеджмента, М., "Финансы и статистика", 2000, 240 стр.

137. Ковалева А., Лапуста М., Скамай Л., Финансы фирм, М., "ИНФРА-М", 2002, 493 с.

138. Колесов А., Межбюджетные отношения: сущность и пути совершенствования, ж. "Финансы", 2002, №2, с. 3-6.
139. Колб Р., Родригес Р., Финансы менеджмент, пер. с англ., М., Финпресс, 2001, 496 с.
140. Колчин С., Налоги и налогообложение, М., ЗАО "Финанс статинформ", 2000, 142 стр.
141. Кондратьев В., Варнавский В., Концессии в экономике: страна, регион, город. М., "МУЛЬТИМЕД", 2001, 214 с.
142. Котилко В., Региональная экономическая политика, М., РДЛ, 2001, 272 с.
143. Котилко В., Региональные приоритеты развития частного сектора, ж. "Экономист", 1995, №8, с. 45-51.
144. Копанев Г., Региональная экономика (вводная часть), Ижевск, МАИ, 1994, 198 с.
145. Лексин В., Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития, М., УРСС, 1997, 372 с.
146. Лайкам К., Оптимизация распределения налогов между федеральным и региональным уровнями бюджетной системы, журн. "Вопросы экономики", 1998, №10, стр. 139-142.
147. Лексин В., Швецов А., Государство и регионы, М., УРСС, 2000, 368 с.
148. Логинов В., Новицкий В., Совершенствование финансового-налоговой системы, журн. "Экономист", 1998, №2, стр. 68-76.

149. Любимцев Ю., Приоритеты совершенствования межбюджетных отношений, ж. "Экономист", 2000 №6, с. 21-33.
150. Любимцев Ю., Финансово-экономическая политика преодоления трансформационного кризиса, журн. "Экономист", 2000, №12, стр. 47-55.
151. Ляско А., Экономический кризис и его последствия для бюджетной системы, журн. "Вопросы экономики", 1999, №3, стр. 21-32.
152. Лэард, Макроэкономика, М., 1995, 200 стр.
153. Морозов В., Анатомия кризиса – политика "Отечественной инфляции", ж. "Вопросы экономики", 1998, стр. 26-32.
154. Месхия Я., Проблемы трансформации налогово-бюджетной политики Грузии, ж. "Общество и экономика", 1998, №2, с. 117-130.
155. Грегори И. Менкью, Макроэкономика, пер. с англ., М., изд. МГУ, 1994, 736 стр.
156. Маергойз И., Территориальная структура хозяйства, Новосибирск, Наука, 1986, 303 с.
157. Миляков Н., Финансы, М., "ИНФРА-М", 2002, 432 стр.
158. Миллер Р., Ван-Хуз Э., Современные деньги и банковское дело, М., ИНФРА-М., 2000, 824 стр.
159. Мокрый В., Межбюджетные отношения и финансовые основы местного самоуправления, ж. "Финансы", 2001, №6, с. 3-6.
160. Некрасов Н., Региональная экономика, М., Экономика, 1978, 334 с.

161. Основы экономической теории, авт. коллектив под ред. проф. Камаева В.Д., М., изд. МГУ, 1996, 654 стр.
162. Ослунд А., Миф о коллапсе производства после крушения коммунизма, журн. "Вопросы экономики", 2001, №7. стр. 115-138.
163. Папава В.Г., О ходе реформы и перспективах развития экономики Грузии, Ж., "Общество и экономика", 1998, №2, стр. 11-24.
164. Попов А., Экономическая теория, СПб, Питер, 2001, 464 с.
165. Подпорина И., Современные проблемы бюджетного регулирования, журн. "Экономист", 1996, №7, стр. 69-78.
166. Пчелницев Д., Проблемы развития межбюджетных отношений на этапе перехода к инвестиционному росту, журн. "Финансы", 2001, №10, стр. 6-10.
167. Полеков Г., Финансовые проблемы развития регионов, журн. "Финансы", 2001, №9, стр. 14-17.
168. Регулирование территориального развития в условиях рыночной экономики, авт. коллектив, под ред. Штульберга Б.М. и Котилко В.В. М., Наука, 1993, 128 с.
169. Региональное развитие: опыт России и Европейского союза. М., "Экономика", 2001, 435 с.
170. Романова Л.А., Экономика региона: самостоятельность и государственное регулирование, Пермь, ПГУ, 1994, 242 с.
171. Сергеев Л. и др., Государственные и территориальные финансы, Калининград, 2000, 368 с.

172. Сенчагов В., Проблемы финансовой и денежно-кредитной политики с позиции стратегии экономической безопасности, Ж., “Деньги и кредит”, 1996, №9, стр. 38-45.

173. Селезнева Н., Ионова А., Финансовый анализ, М., ЮНИТИ, 2002, 479 с.

174. Стиглиц Дж., Экономика государственного сектора, М., “ИНФРА-М”, 1997, 720 стр.

175. Теория хозяйственного порядка: “Фрайбургская школа” и немецкий неолиберализм, авт. колл. под ред. Гутника В., пер. с нем., М., ЗАО “Экономика”, 2002, 482 с.

176. Тимофеева О., Налоги как инструмент государственного регулирования, журн. “Экономист”, 1996, №11, стр. 24-32.

177. Харрис Л., Денежная теория, перевод с англ., М., изд. “Прогресс”, 1990, 750 стр.

178. Херрис Дж. М., Международные финансы, М., изд. дом “Филинь”, 1996, 296 стр.

179. Хурсевич С., О некоторых условиях результативности реформы межбюджетных отношений, журн. “Вопросы экономики”, 1998, №10, стр. 127-138.

180. Хориби У., Гэмми Б., Уолл С., Экономика для менеджеров, М., “ЮНИТИ”, 1999, 535 стр.

181. Шишкин А., Экономическая теория, М., Центр ВЛАДОС, 1996, 656 с.

182. Шуткин А.С., Единый налог с малого предприятия: иллюзия или реальность, журн. “Финансы”, 1997, №6, стр. 54-63.

183. Эрхард Л., Благосостояние для всех, М., изд. "НАЧАЛА-ПРЕСС", 1991, 336 стр.

184. Юданов Ю., Закавказье: оценки инвестиционной привлекательности, Ж. "МЭ И МО", 1999, № 11, стр. 101-112.

185. Экономическая безопасность: Производство, Финансы, Банки, под ред. В.К. Сенчагова, М., Финанстатинформ, 1998, 621 стр.

186. Яндиев М., Государственные и муниципальные финансы, М., ТЕНС, 2000, 77 стр.

187. Яндиев М., Финансы регионов, М., "Финансы и статистика", 2002, 157 стр.

შინაარსი

შესავალი	3
თავი I. ეკონომიკური განვითარების რეგიონული ასპექტები საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში	12
I.1. ქვეყანაში მიმდინარე რეფორმები და რეგიონების ეკონომიკური და სოციალური განვითარების სიძნელეები და პერსპექტივები (თეორიულ- მეთოდოლოგიური საკითხები)	12
I.2. რეგიონების ეკონომიკური და უინანსური პოტენციალი, გერიგორიული რესურსები და ქონება საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში	54
თავი II. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის სოცია- ლურ-ეკონომიკური განვითარების უინანსური რესურსების პროგნოზირებისა და დაგეგმვის თავისებურებები	85
II.1. გერიგორიული უინანსების როლი დეპრესიული რეგიონის ეკონომიკური პოტენციალის ფორმი- რება-განვითარებაში	85
II.2. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარის კონსოლი- დირებული ბიუჯეტის დინამიკისა და სტრუქ- ტურის ძირითადი რეგროსპექტიული კანონზომიერებანი	107
II.3. დეპრესიული რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირებისა და პროგრამი- რების სრულყოფის წინადადებები და რეკომენ- დაციები	125
დასკვნები და წინადადებები	146
გამოყენებული ლიტერატურა	154

Демур Гаделия

Экономический и финансовый потенциал региона

(На грузинском языке)

Тбилиси

2003

გამომცემლობის რედაქტორი
ტექნიკური რედაქტორი
დამკაბადონებული
კორექტორი

ნ. ღარბუაშვილი
ე. მოსაშვილი
მ. პაპაშვილი
გ. ლევდარიანი

გადაეცა წარმოებას 15.IX.2002, ხელმოწერილია
დასაბეჭდად 28.XI.2002, საბეჭდო ქაღალდი 60/92, 1/16,
პირობითი ნაბეჭდო თაბახი 11,0
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 11,0
გირაჟი – 500, შეკეთა № 29

უასი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა-სტამბა შპს „პლ.“